

ДІЯЛЬНІСТЬ УПОВНОВАЖЕНИХ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК
до спеціалізованого курсу із запобігання
та протидії домашньому насильству

ДІЯЛЬНІСТЬ УПОВНОВАЖЕНИХ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

ЧАСТИНА 1

Київ – 2020

ПЕРЕДМОВА

Прийняття у 2017 році Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» було зумовлене нагальною необхідністю впровадження нових дієвих механізмів боротьби із цим ганебним явищем. Ним закріплюється комплексний інтегрований підхід до подолання домашнього насильства, передбачається надання всебічної допомоги постраждалим особам та встановлюється курс на утвердження ненасильницького характеру приватних стосунків.

Закон істотно доповнив існуючі інструменти запобігання та протидії домашньому насильству, запровадив систему нових для правозастосовної практики спеціальних заходів, що справило колосальний вплив на діяльність суб'єктів, які опікуються цією проблемою. У цьому сенсі не стала винятком і Національна поліція, на уповноважені підрозділи якої покладаються, зокрема, функції зі здійснення заходів у зазначеній сфері.

Разом із базовим Законом нові механізми поліцейської діяльності щодо запобігання та протидії домашньому насильству дістали закріплення й у відомчих нормативно-правових актах, що у свою чергу актуалізувало питання удосконалення стандартів підготовки працівників поліції.

Зважаючи на це, керівництво Міністерства внутрішніх справ України та Національної поліції прийняло рішення про розробку навчального контенту у формі посібника, що застосовуватиметься в процесі реалізації різних форм професійного навчання поліцейських як основа для навчальних програм та програм підвищення їх кваліфікації, а також про необхідність адаптації діючих курсів та програм професійного розвитку у сфері запобігання та протидії домашньому насильству з тим, щоб повною мірою урахувувати специфіку діяльності відповідних підрозділів. Адже підвищення професійної обізнаності працівників Національної поліції безпосередньо впливатиме на якість надання поліцейських послуг та, як наслідок, – на рівень довіри населення до поліції.

Павліченко Катерина Володимирівна
Заступник Міністра внутрішніх справ України

КОЛЕКТИВ УКЛАДАЧІВ

Дашутіна Олена Василівна – начальник відділу моніторингу питань гендерної рівності та координації протидії домашньому насильству Управління дотримання прав людини Національної поліції України

Ігнатів Сергій Олександрович – старший викладач кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Ковальова Олена Володимирівна – професор кафедри адміністративної діяльності Одеського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

Корнієнко Максим Вікторович – завідувач кафедри адміністративної діяльності Одеського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент

Лабунь Андрій Володимирович – начальник відділу аналітики та організації захисту персональних даних Управління дотримання прав людини Національної поліції України

Мердова Ольга Миколаївна – завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету № 2 Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат юридичних наук, доцент

Мінка Тетяна Павлівна – професор кафедри адміністративного та митного права Університету митної справи та фінансів, доктор юридичних наук

Репан Микола Іванович – старший викладач кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Сукмановська Лідія Михайлівна – доцент кафедри адміністративного права та адміністративного процесу Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

Ткачов Андрій Сергійович – викладач Державної установи «Академія патрульної поліції»

Тулінов Валентин Сергійович – декан факультету № 2 Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат юридичних наук

ЗМІСТ

ВСТУП	9
РОЗДІЛ I. ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО: ВИТОКИ, ПРИЧИНИ, УМОВИ ТА НАСЛІДКИ	11
1.1. Історичні витоки та сучасний стан проблеми домашнього насильства в Україні	13
1.2. Причини, умови та наслідки домашнього насильства	22
1.3. Міфи та факти про домашнє насильство	29
РОЗДІЛ II. ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ	35
2.1. Основи законодавства України про запобігання та протидію домашньому насильству	37
2.2. Поняття та форми домашнього насильства	43
РОЗДІЛ III. СУБ'ЄКТИ, ЩО ЗДІЙСНЮЮТЬ ЗАХОДИ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ	53
3.1. Характеристика діяльності спеціально уповноважених органів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству	55
3.2. Особливості діяльності інших органів та установ, на які покладаються функції із здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству	62
3.3. Діяльність загальних та спеціалізованих служб підтримки постраждалих від домашнього насильства осіб	72
3.4. Порядок взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству	85
РОЗДІЛ IV. ХАРАКТЕРИСТИКА ТА СТАТУС ЧЛЕНІВ СІМ'Ї, В ЯКІЙ ЧИНИТЬСЯ ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО	99
4.1. Психологічні особливості постраждалої від домашнього насильства особи	101
4.2. Психологічні особливості кривдників	109

РОЗДІЛ V. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВЧИНЕННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА	119
5.1. Адміністративна відповідальність за вчинення домашнього насильства	121
5.1.1. Характеристика складу адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення.	121
5.1.2. Процесуальний порядок притягнення до адміністративної відповідальності за вчинення правопорушення, передбаченого ст. 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення.....	126
5.2. Цивільно-правова відповідальність за вчинення домашнього насильства.....	128
5.3. Кримінальна відповідальність за домашнє насильство	132
5.3.1. Загальна характеристика заходів кримінальної відповідальності за вчинення домашнього насильства	132
5.3.2. Спеціальні заходи кримінальної відповідальності за домашнє насильство.....	138
5.3.3. Характеристика складів окремих кримінальних правопорушень, пов'язаних із вчиненням домашнього насильства	142
5.4. Особливості юридичної відповідальності працівників Національної поліції за вчинення ними домашнього насильства та правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством	153
5.4.1. Загальна характеристика юридичної відповідальності працівників Національної поліції	153
5.4.2. Характеристика кримінальної, адміністративної, цивільно-правової, матеріальної і дисциплінарної відповідальності працівників Національної поліції	154
РОЗДІЛ VI. МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ПОДОЛАННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА	159
6.1. Міжнародні та європейські стандарти запобігання та протидії домашньому насильству.....	161
6.2. Найкращі практики та досвід правоохоронних органів інших держав щодо запобігання та протидії домашньому насильству	170
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	177

ВСТУП

Проблема домашнього насильства має глобальний характер, у всьому світі становлячи собою один із проявів порушення прав людини. Вона є притаманною для родин з різним рівнем освіти і доходів, різноманітних релігійних, расових та культурних спільнот, представників обох статей. Проблема домашнього насильства була й досі залишається надзвичайно складною для вивчення, а відтак – для визначення шляхів протидії цьому ганебному явищу. Ситуація, коли насильство в сім'ях стало майже буденним явищем, завдає великої шкоди суспільству, руйнуючи традиційні зв'язки, що забезпечують цілісність суспільства. Виховання дітей в умовах домашнього насильства програмує нові покоління на здійснення насильства, утвердження аморальних стандартів поведінки в сім'ї, колективі тощо.

За даними ООН, кожна третя жінка у світі стикається із домашнім насильством,¹ при цьому, за даними ВООЗ, 38% загиблих насильницькою смертю жінок були вбиті інтимними партнерами.² Водночас за результатами проведеного під керівництвом ОБСЄ у 2019 р. дослідження насильства над жінками в Україні, понад чверть жінок (26%) зазнавали фізичного або сексуального насильства з боку колишнього або попереднього партнерів. Дві третини жінок (65%) пережили психоло-

гічне насильство з боку інтимного партнера, що значно перевищує відповідний середній показник ЄС (43%) і вище за показник будь-якої іншої країни. Проте лише 7% жінок, постраждалих від насильства з боку нинішнього партнера, і 12% жінок, постраждалих від насильства з боку попереднього партнера, повідомляли про такі випадки поліцію.³

Крім того, що домашнє насильство провокує інші проблеми, з якими стикається суспільство і держава: жебрацтво, проституцію, торгівлю людьми тощо, це явище спричиняє ще й економічні наслідки. Експерти міжнародних організацій, які працюють у цьому напрямі діяльності, підрахували, що ціна насильства над жінками в Україні – а це витрати держави і власне сім'ї (адміністративні витрати, втрата майна і працездатності) – становить близько 208 млн дол. США на рік. При цьому один долар, вкладений у профілактику насильства, дозволяє зекономити 5–20 доларів подальших витрат, викликаних цим явищем.⁴ Нагальним завданням є викорінення толерантного, а іноді й байдужого ставлення суспільства до домашнього насильства, зокрема шляхом проведення просвітницької роботи, спрямованої на подолання стереотипів у сімейних відносинах та впровадження у свідомість моральних та культурних цінностей. Подолання цього негативного явища можливе тільки за

1 За даними ООН – Чому необхідно викоринити насильство відносно жінок. URL: <https://www.un.org/ru/events/endviolenceday/>

2 <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs239/ru/>

3 Добробут і безпека жінок: Дослідження насильства над жінками в Україні. ОБСЄ. 2019. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/0/8/440318_0.pdf

4 Економічна вартість насильства щодо жінок в Україні: Результати дослідження. 2017. URL: http://csr-ua.info/csr-ukraine/wp-content/uploads/2017/10/VAW_present_NK.pdf

умови об'єднання зусиль усіх державних органів та установ, громадських організацій і кожного громадянина.

Раніше вважалося, що домашнє насильство – це тільки проблема чоловіка і жінки. Зачинили двері – і ніхто не має до цього жодного стосунку. Ані поліція, ані суди, ані сусіди, ані влада – розбирайтеся між собою самі. Як зазначала Ліз Келлі – професорка Лондонського університету, директорка Секції вивчення жорстокого поводження із жінками та дітьми, активістка захисту жінок і дітей від насильства з 30-річним досвідом, – в минулому майже у всіх країнах світу поліцейські всіх рівнів не вважали «домашні інциденти» злочинами. Але згодом ставлення держави та суспільства до цих явищ змінилося: поступово формується нульова толерантність до будь-яких проявів домашнього насильства.

Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» суттєво розширює перелік суб'єктів, які здійснюють заходи у цій сфері. До таких віднесені, зокрема, служби у справах дітей, уповноважені підрозділи органів Національної поліції України, центри надання безоплатної вторинної правової допомоги, суди, прокуратура, уповноважені органи з питань пробації, органи управління освітою, навчальні заклади, установи та організації системи освіти, а також органи охорони здоров'я.

Державні структури, насамперед правоохоронні органи, мають забезпечувати ефективне реагування на випадки домашнього насильства з огляду на положення нового законодавства, яке набрало чинності з 11 січня 2019 р. Це – Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і

домашньому насильству та боротьбу з цими явищами». Відповідно до цього Закону домашнє насильство стало злочином.

Криміналізація домашнього насильства не означає, що всіх кривдників відразу відправлятимуть до в'язниці. У Законі містяться заходи для того, щоб вивести особу з негідної моделі поведінки. Важливою частиною нового законодавства, крім притягнення кривдників до відповідальності, є зміна їх поведінки шляхом створення та реалізації спеціальних програм для них.

Розширені повноваження й Національної поліції України. Наприклад, поліцейські можуть анулювати дозвіл на право придбання, зберігання, носіння зброї та боєприпасів тим, хто чинить насильство, а також зобов'язати кривдника тимчасово залишити місце спільного проживання (перебування) з постраждалою особою, незалежно від права власності на житло. Такі заходи для поліції, в умовах сьогодення, є вкрай важливими у справі запобігання та недопущення вчинення домашнього насильства.

У зв'язку з цим поліцейським необхідні спеціальні знання. Для України актуальними питаннями є «осучаснення» підготовки майбутніх поліцейських та запровадження до освітніх програм, зокрема закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання системи МВС, спеціальних курсів та навчальних дисциплін з питань запобігання та протидії домашньому насильству.

Сподіваємось, що цей навчальний посібник стане у пригоді як курсантам закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання системи МВС, так і поліцейським-практикам, які під час своєї діяльності реагують на випадки домашнього насильства.

РОЗДІЛ 1.

**ДОМАШНЄ
НАСИЛЬСТВО:
ВИТОКИ, ПРИЧИНИ,
УМОВИ ТА НАСЛІДКИ**

За даними, що наводяться в окремих соціологічних дослідженнях, близько половини (44%) населення України особисто зазнавали насильства у сім'ї впродовж життя; майже в кожній другій родині (49%) стикалися з цією проблемою; 45% та 59% населення України знають про проблему домашнього насильства у сім'ях свого, відповідно, близького та далекого оточення. 35% українців стикалися з психологічним насильством (найчастіше це – постійне приниження та контролююча поведінка), 21% – з фізичним (побиття, а також замикання, зв'язування, примушування стояти в нерухомому положенні), 17% – з економічним (примушування звітувати за кожну витрачену копійку, присвоєння обманним шляхом чи знищення майна), 1% – з сексуальним (насильне примушування до статевого акту) насильством. 30% респондентів зазнавали насильства в сім'ї до 18 років та 29% – після досягнення повноліття. Жінки частіше потерпають від насильства в дорослому віці (33% проти 23% серед чоловіків), в той час як чоловіки – у віці до 18 років (34% юнаків проти 27% серед дівчат).⁷

Щороку в Україні від домашнього насильства страждають близько 120 тис. осіб (90% з них – жінки та діти). Зокрема, за даними Мінсоцполітики, у 2019 р. зареєстровано понад 130 тис. звернень з питань, пов'язаних з домашнім насильством, з них 88% – від жінок, 10% – від чоловіків, 2% – від дітей. За даними Національної поліції України, у 2019 р. зареєстровано майже 142 тис. заяв про випадки домашнього насильства, з них дітьми подані – 1,8 тис. За консультаціями на Національну «гарячу лінію» із запобігання домашньому насильству, торгівлі людьми та гендерній дискримінації у 2019 р. з приводу домашнього насильства звернулися понад 37 тис. осіб. Зрозуміло, що домашнє насильство є латентним явищем, а сухі статис-

тичні дані не відображають реальної кількості випадків домашнього насильства в Україні.

Розуміючи необхідність комплексного протистояння домашньому насильству, міжнародна спільнота цілеспрямовано почала рухатися в бік створення правового забезпечення протидії домашньому насильству, формуючи масив міжнародних документів, спрямованих на боротьбу з цим явищем. З 2001 р. в Україні після офіційного визнання на рівні держави наявності проблеми домашнього насильства поступово формується нормативно-правове забезпечення та відбувається об'єднання зусиль органів влади та громадськості у запобіганні та протидії цьому негативному соціальному явищу.

До актуальних напрямів роботи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству можна віднести:

**РОЗВІЮВАННЯ СТЕРЕОТИПІВ
ТА ВИКОРІНЕННЯ
ДИСКРИМІНАЦІЙНИХ УЯВЛЕНЬ
ПРО СОЦІАЛЬНІ РОЛІ ТА
ОБОВ'ЯЗКИ ЖІНОК І ЧОЛОВІКІВ,
А ТАКОЖ БУДЬ-ЯКИХ ЗВИЧАЇВ
І ТРАДИЦІЙ, ЩО НА НИХ
ҐРУНТУЮТЬСЯ.**

Ще у 2003 р. Український інститут соціальних досліджень оприлюднив дані, які засвідчили наявність в Україні проблеми ідентифікації домашнього насильства та терпимого ставлення до його проявів серед українців. Так, лише 27% опитаних жінок вважали насильством брудні лайки, 37% – приниження, 49% – побиття, 56% – зґвалтування. Ще менше чоловіків відносили перелічені дії до насиль-

⁷ Проблема насильства в українських сім'ях: соціологічне опитування / за ред. С.О. Павлиш. Київ – Запоріжжя : Друкарський світ, 2010. С. 16–18.

ства, наприклад, лише 45% чоловіків вважали насильством побиття, 50% чоловіків вважали насильством над жінкою зґвалтування. Тільки 46,5% жінок вважали, що сторонні особи мають втрутитися в сімейну сварку, якщо чоловік кривдить власну дружину, а близько 41% опитаних жінок зазначили, що гарна дружина має у всьому слухатися свого чоловіка, навіть якщо вона з ним не погоджується.

На сьогодні принцип рівних прав і можливостей чоловіків та жінок закріплений як в Конституції України (ст. 24), так і в інших нормативно-правових актах, зокрема з 2005 р. діє Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Українське законодавство досить послідовно проголошує рівність прав чоловіків і жінок у багатьох нормативно-правових актах. Але цього недостатньо для того, щоб така рівність забезпечувалася на практиці.

Відповідно до аналітичного звіту комісії Ради Європи з питань гендерної рівності за 2017 рік, Україна перебуває в групі країн із найменшою часткою жінок у владі. Серед українських парламентарів жінок – усього 12%. Попри те, що цей показник є рекордним за всі попередні скликання, він досі залишається низьким порівняно з практикою демократичних країн, – наголошують експерти. Так, у країнах ЄС жінок у парламентах у середньому вдвічі більше – 26%. А у Швеції, Фінляндії, Іспанії – понад 40%. Не набагато краща ситуація і в регіонах України. За результатами останніх національних виборів, 46% жінок потрапило до селищних і сільських рад. До обласних – уже 28%. До рад великих міст, обласних центрів – 15%. І до парламенту ще менше – 12%. Тільки 6% жінок в Україні обіймають посади міністрів та заступників міністрів. В еконо-

мічній сфері власність щодо усіх великих об'єктів сконцентрована в руках чоловіків, і вони контролюють 90–95% економічних ресурсів у країні. Рівень освіти жінок в Україні в середньому вищий, ніж чоловіків. Водночас середня заробітна плата жінок майже на 28% нижче, ніж у чоловіків.⁸ Реальне становище чоловіків та жінок різниться майже в усіх сферах життя. Звичайно, певною мірою це обумовлено біологічними відмінностями чоловіків і жінок, насамперед різними ролями у відтворенні нових поколінь. Але не менше значення мають традиції та звичаї, які склалися протягом усієї історії народу та відображають особливості давніх умов існування людини. І, хоча старовина давно відійшла в минуле, давно сформовані традиції і звичаї досі продовжують впливати на суспільство.

В усіх сферах сімейного і суспільного життя, в тому числі тих, які прямо не пов'язані з народженням і годуванням дитини, існує певний розподіл ролей, який значна частина суспільства вважає природним і незмінним. Але при порівнянні суспільств, які існують в різних природних умовах, на різних ступенях соціально-економічного і політичного розвитку, виявляються різкі відмінності у поглядах на розподіл таких ролей. Якщо, наприклад, в Європі у XIX столітті жінка вважалась «слабкою статтю» і мала обов'язки, пов'язані переважно з домашнім господарством, то в цей самий час у африканських туземних королівствах так само природними вважались жіночі загони особистої охорони правителів.

В наші дні нікого вже не дивує, наприклад, жінка на посту міністра оборони у якій-небудь з європейських країн, і водночас у деяких інших країнах існують обмеження для жінок навіть у таких сферах, як робота лікаря.⁹

8 Гендерна нерівність: п'ять порушень прав жінок в Україні. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29085513.html>

9 Насильство в сім'ї та діяльність органів внутрішніх справ щодо його подолання: навчально-методичний посібник для курсантів вищих навчальних закладів МВС України / укладачі: А.В. Запорожцев, А.В. Лабунь, Д.Г. Заброна, І.В. Басиста, І.В. Дроздова, В.О. Брижик, О.М. Мусієнко. Київ, 2012. 246 с.

В Україні жінки вже давно керують авто, а в Саудівській Аравії лише у 2017 р. король видав указ, який вперше надав жінкам королівства таке право. При цьому в Україні лише в 2017 р. було скасовано наказ *Міністерства охорони здоров'я від 29 грудня 1993 р. № 256 «Про затвердження Переліку важких робіт та робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці жінок»*, який визначав перелік з 450 професій, заборонених для жінок. Фактично він забирив у них свободу вибору й ставив їх в нерівне становище стосовно чоловіків.

Обумовленість суспільних ролей чоловіка і жінки традиціями, соціальними настановами, засвоєними стереотипами поведінки сприяла формулюванню нового поняття «гендер», яке означає сукупність не біологічних, а соціально-культурних ознак, що визначають місце і роль людини як чоловіка або жінки у різних сферах особистого, сімейного і громадського життя. Традиційні погляди, уявлення щодо гендерних ролей, які не ґрунтуються на об'єктивних даних, не враховують величезної різноманітності людей і мають у своїй основі думку про другорядність однієї статі порівняно з іншою, називаються **гендерними стереотипами**.

Серед українських чоловіків й досі зберігаються стійкі очікування щодо моделей подружніх стосунків, розподілу повноважень та обов'язків у домогосподарстві. Зокрема, головним стандартом, якому має відповідати чоловік, вважається спроможність фінансового забезпечення власної сім'ї. Більш того, 37% дотримуються думки про те, що чоловік, який заробляє менше, ніж його дружина, нічого не вартий. Водночас до ролі «гарної» дружини висувається ціла низка вимог щодо зовнішності, розуму, вправності у веденні

господарства та облаштуванні сімейного заатишку. Важливими рисами жіночого характеру визнаються терплячість, уміння уникати та «згладжувати» конфлікти, поступатися чоловікові в суперечках та підтримувати його за будь-яких обставин. Очевидно, невідповідність очікувань та реальних обставин сімейного життя може призводити до розчарувань, стресових станів і, як наслідок, – до міжособистісних конфліктів у родині.¹⁰

Чоловіки, які чинять домашнє насильство, часто схильні наголошувати на перевазі чоловічої статі, особливій відповідальності чоловіка за добробут сім'ї, ролі годувальника, лише завдяки якому сім'я існує. Це дає їм підстави вимагати від оточуючих особливої поваги, виконання всіх примх і забаганок. Навіть у тих випадках, коли немає інших підстав для гордості, його самоповага живиться думкою, що він заслуговує на повагу вже тому, що він чоловік. Такі уявлення переважно пояснюються традиціями, менталітетом, однак давно вже не відповідають сучасним умовам життя.

Постраждали від домашнього насильства жінки, які перебувають під впливом гендерних стереотипів, нерідко вважають себе винними в тому, що над ними вчинене насильство, можуть розглядати його як заслужене покарання за реальні або уявні помилки, не відчують того, що порушуються їхні права, схильні все вибачати кривднику, соромляться оприлюднювати факти насильства та звертатися за допомогою до поліції чи соціальних служб. 26% жінок, які вважають, що за певних обставин чоловік має право бити дружину, зізнавались у досвіді фізичного та/або сексуального насильства у шлюбі.¹¹

Стереотип патріархальної сім'ї з традиційним розподілом ролей за статевіковою ознакою

10 Дослідження «Сучасне розуміння маскулітності: ставлення чоловіків до гендерних стереотипів і насильства щодо жінок», 2018 рік.

11 За результатами Дослідження поширеності насильства щодо дівчат та жінок на замовлення Фонду народонаселення ООН, 2014 рік.

в сучасному суспільстві не лише ставить всіх членів сім'ї в залежність від чоловіка, а й подвоює навантаження на жінку, на яку за традицією покладаються турботи про дітей і домашнє господарство, але яка має ще й працювати.

Слід відзначити, що, хоча переважна більшість постраждалих від домашнього насильства – жінки та діти, чоловіки також можуть постраждати від домашнього насильства. Однак вони рідко звертаються по допомогу у випадку насильства, зокрема через наявні гендерні стереотипи про гендерні ролі у суспільстві, на кшталт «справжні чоловіки не плачуть».

Чоловіки зазвичай звертаються за допомогою у випадку або тяжких наслідків насильства, або у відповідь на заяву дружини про вчинення щодо неї насильства: вони подають заяву про вчинення нею також насильства – переважно психологічного. Гендерні стереотипи міцно закріпилися в суспільстві й завдають значної шкоди його розвитку. Саме вони відіграють істотну роль у поширенні гендерно обумовленого насильства (насильства за ознакою статі). Останнє включає домашнє насильство, а також інші насильницькі дії, такі, як сексуальне насильство, сексуальні домагання на роботі, примусовий аборт, примусовий шлюб тощо.

Отже, подолання гендерних стереотипів у суспільстві є важливою складовою запобігання домашньому насильству. Найперше від таких стереотипів повинні звільнитися ті, хто працює у сфері протидії домашньому насильству, зокрема поліцейські. Якщо поліцейський є носієм гендерних стереотипів, навряд чи він

зможе ефективно захистити постраждалу особу чи надати їй допомогу. Якщо поліцейський запитує кривдника: «За що ти її побив», він тим самим дає йому зрозуміти, що якщо в цього є вагомі причини, то він має право бити жінку. Усім, хто може впливати на громадську думку, треба докладати постійних зусиль у справі подолання гендерних стереотипів у суспільстві. Лише позбувшись їх, можна об'єктивно і неупереджено ставитися як до постраждалих від насильства осіб, так і до кривдника.¹²

ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ
ОБІЗНАНОСТІ НАСЕЛЕННЯ ПРО
ПРАВА ПОСТРАЖДАЛИХ ОСІБ
ТА МОЖЛИВОСТІ ЗВЕРНЕННЯ ЗА
ДОПОМОГОЮ ДО ОРГАНІВ ВЛАДИ
ТА ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ.

Лише 32% постраждалих від фізичного та/або сексуального насильства звертались по допомогу, з них: до власної родини – 19%; до поліції – 16%; родини чоловіка / партнера – 7%; друга / знайомого – 4%; адвоката – 3%; сусідів – 2%; соціальної служби (організації) – 1%; лікаря (медичного персоналу) – 1%. Серед причин незвернення по допомогу: впевненість у власній спроможності (40%), зневіра (14%), сором (11%), побоювання (7%), необізнаність (5%), переконання, що це норма (5%).¹³

Із 1,1 млн жінок на рік, які зазнають фізичного та сексуального насильства, лише 15,9% звертаються до правоохоронних органів, а до медичних та соціальних працівників – взагалі 1%.¹⁴

12 Насильство в сім'ї та діяльність органів внутрішніх справ щодо його подолання: навчально-методичний посібник для курсантів вищих навчальних закладів МВС України / укладачі: А.В. Запорожцев, А.В. Лабунь, Д.Г. Заброда, І.В. Басиста, І.В. Дроздова, В.О. Брижик, О.М. Мусянко. Київ, 2012. 246 с.

13 За результатами Дослідження поширеності насильства щодо дівчат та жінок на замовлення Фонду народонаселення ООН, 2014 рік.

14 За результатами дослідження економічної вартості насильства щодо жінок в Україні, проведеного Фондом ООН в галузі народонаселення та ГО «Український центр соціальних реформ» в 2016–2017 роках.

Така ситуація може бути обумовлена рядом причин, однією з яких є низький рівень обізнаності населення стосовно суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, зокрема загальних та спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб. Так, майже половина жінок (48%) стверджують, що вони не вважають себе добре поінформованими або взагалі не знають, що робити, якщо вони зазнали насильства.

Найвищий показник серед органів, про які знають жінки, – це поліція (94%). Наступний показник належить соціальній службі для сім'ї, дітей та молоді, про яку чули 59% учасниць дослідження. Більше ніж кожна сьома жінка (15%) чула про «гарячу лінію» з питань боротьби з домашнім насильством, яку організувала ГО «Ла Страда».¹⁵

Крім того, однією з причин є недостатній рівень довіри до органів влади. Слід зазначити, що на сьогодні за ініціативою Міністерства юстиції України як відповідь на такий виклик з'явилась ідея запровадження інституту сімейних радників. **Сімейні радники** – це представники громадськості, які пройшли відповідне навчання, мають активну громадянську позицію та можуть здійснювати якісне консультування постраждалих осіб щодо звернення до органів влади для отримання необхідної допомоги (правової, психологічної, медичної тощо).

ВРАХУВАННЯ ВПЛИВУ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ У ДОНЕЦЬКІЙ ТА ЛУГАНСЬКІЙ ОБЛАСТЯХ

Це підвищує ризики випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі з боку учасників бойових дій із посттравматичним стресовим розладом. Відбувається поширення випадків насильства щодо жінок саме у регіонах, які межують з регіонами проведення Операції об'єднаних сил. Крім того, виникають загрози насильства й щодо чоловіків, які отримали інвалідність у зв'язку з каліцтвом, якого вони дістали під час бойових дій.

У 2017 р. Управління Верховного комісара ООН з прав людини оприлюднило результати дослідження «Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом в Україні в період 14.03.2014 – 31.01.2017», за результатами якого:

- 1) сексуальному насильству піддавалися як чоловіки, так і жінки, їх родичі;
- 2) уздовж лінії зіткнення, через відсутність доходу жінки та деякі дівчата змушені були вступати в статеві зносини з представниками збройних сил в обмін на гроші або продукти харчування;
- 3) задокументовано низку випадків, коли протягом 2015 р. жінок затримували, катували та погрожували зґвалтуванням їх неповнолітніх доньок.¹⁶

Під час проведеного у 2019 р. під керівництвом ОБСЄ дослідження насильства над жінками в Україні постраждалих під час конфлікту жінок запитали, чи був якийсь випадок насильства, який стався з ними, пов'язаний з конфліктом? Серед тих, хто зазначив, що зазнав фізичного та/або сексуального насильства з боку іншої, ніж партнер, особи, 34% повідомили, що пов'язують той випадок насильства з конфліктом. Цей показник зростає до 41%, якщо говорити про пережитий ними найсерйозніший інцидент. Майже половина

15 Добробут і безпека жінок: Дослідження насильства над жінками в Україні. ОБСЄ. 2019.
URL: https://www.osce.org/files/f/documents/0/8/440318_0.pdf

16 Результати дослідження «Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом в Україні в період 14.03.2014 – 31.01.2017», Управління Верховного комісара ООН з прав людини, 2017 рік.

тих жінок, які безпосередньо постраждали від конфлікту та зазнали від свого попереднього партнера фізичного та/або сексуального насильства, пов'язують це саме з конфліктом (45%). Приблизно стільки ж (46%) говорять про зв'язок свого найсерйознішого інциденту зі збройним конфліктом. Відповідні показники, що стосуються сексуальних домагань, – 27% і 26% відповідно.

За даними дослідження, 80% жінок, чії партнери брали участь у збройних діях під час конфлікту, зазначили, що вони зазнали психологічного насильства, проти 58% тих, чії партнери не брали участі в збройних діях під час конфлікту. Фізичне насильство, яке здійснюється нинішнім партнером і має тривалий характер, указується більш ніж удвічі частіше тими жінками, чії партнери брали участь у збройних діях під час конфлікту (29%), аніж тими, чії партнери такого досвіду не мають (13%). Жінки, чий нинішній партнер брав участь у збройному конфлікті, із ймовірністю більшою ніж удвічі зазначають, що вони зазнали фізичного та/або сексуального насильства з боку їхнього нинішнього партнера, якщо порівнювати цей показник із тими жінками, чий партнер не брав участі в збройному конфлікті (31% проти 15%).¹⁷

Домашнє насильство є однією з найгостріших соціальних проблем, від якої страждають як жінки, так і чоловіки.

До **групи підвищеного ризику** потрапляння в ситуацію насильства належать:

- особи з інвалідністю;
- люди похилого віку;
- внутрішньо переміщені особи;

- жінки, особливо із сільської місцевості;
- діти.

При плануванні діяльності із запобігання та протидії домашньому насильству слід звертати особливу увагу на роботу з сім'ями, де чоловіки зловживають алкоголем, з жінками 40–49 років, мешканками сільської місцевості, з середньою або незакінченою середньою освітою та низьким рівнем добробуту, оскільки саме ці жінки є найбільш уразливіми до насильства.¹⁸ Вразливість жінок з числа внутрішньо переміщених осіб майже утричі вища, ніж місцевих. Це пояснюється, зокрема, тим, що такі жінки менш обізнані щодо місцевих установ, у яких можна отримати допомогу, а також не завжди мають знайомих чи близьких осіб серед місцевих, які змогли б допомогти та перенаправити для отримання допомоги.¹⁹

ФОРМУВАННЯ «НУЛЬОВОЇ»
ТОЛЕРАНТНОСТІ ДО
НАСИЛЬСТВА ТА НЕБАЙДУЖОГО
СТАВЛЕННЯ ДО ПОСТРАЖДАЛИХ
ОСІБ, НАСАМПЕРЕД ДО ДІТЕЙ.

Результати дослідження «Сучасне розуміння маскулінності: ставлення чоловіків до гендерних стереотипів і насильства щодо жінок» (2018 рік) засвідчили досить високу толерантність чоловіків до домашнього насильства та їх упередженість у ставленні до жертв сексуального насильства, які часто обвинувачуються в провокуванні злочинів власною поведінкою або способом життя: 18% респондентів виправдовують фізичне насильство

17 Добробут і безпека жінок: Дослідження насильства над жінками в Україні, ОБСЄ, 2019 рік.
URL: https://www.osce.org/files/f/documents/0/8/440318_0.pdf

18 За результатами Дослідження поширеності насильства щодо дівчат та жінок на замовлення Фонду народонаселення ООН, 2014 рік.

19 Звіт «Невисловлений біль», Східноукраїнський центр громадських ініціатив (СЦГІ) та громадські організації – учасники Коаліції «Справедливість заради миру на Донбасі», 2017 рік.

у випадку подружньої зради; близько 50% респондентів ставлять під сумнів можливість зґвалтування, якщо жінка перебувала під впливом алкоголю або наркотиків або мала погану репутацію. При цьому майже третина чоловіків визнають, що впродовж життя їм доводилося вчиняти емоційне насильство в подружніх стосунках, кожен сьомий із них застосовував економічне насильство, а 13% чоловіків мали досвід фізичного насильства щодо постійної партнерки. 8% чоловіків визнали, що їм доводилося примушувати своїх партнерок або інших жінок до інтимних стосунків всупереч бажанню жінки.²⁰

65% дітей віком від 12 до 17 років зазнавали хоча б одного з видів насильства (фізичного, сексуального, психологічного, економічного).²¹ І найстрашнішим є його застосування найближчими людьми, членами сім'ї. Внаслідок батьківського і материнського «виховання» доволі часто завдається шкода життю та здоров'ю дітей. Від батьків, які застосовують фізичну силу до своїх дітей, не соромлячись таким чином «виховувати» дитину навіть прилюдно, можна почути, що це – їх власна дитина, і вони мають право виховувати її так, як вважають за необхідне.

Батьки мають рацію, коли кажуть про своє право на обрання форм та методів виховання дитини. Так, ч. 3 ст. 151 Сімейного кодексу (СК) України надає їм таке право, проте мало хто з батьків звертає увагу на повне її формулювання: «Батьки мають право обирати форми та методи виховання, крім тих, які суперечать закону, моральним засадам суспільства». Відповідно до ч. 7 ст. 150 СК України «забороняються фізичні покарання дитини батьками, а також застосування ними інших видів покарань, які принижують люд-

ську гідність дитини». Такі дії можуть тягнути настання адміністративної, кримінальної та сімейно-правової відповідальності відповідно до чинного законодавства.

Однак на сьогодні можна констатувати деяку декларативність законодавства, що забезпечує захист дітей від домашнього насильства. І причиною цього насамперед є *толерантність суспільства* до проблеми застосування тілесних покарань до дітей з боку батьків. Так, коли по телебаченню показують черговий сюжет про дитину, яка внаслідок побиття батьками опинилась на лікарняному ліжку, суспільство обурюється, проте мало хто наважується зробити зауваження батькам дитини, які у громадському місці (на дитячому майданчику, у парку, у магазині, на пляжі, на вулиці тощо) застосовують до неслухняної дитини фізичну силу (шльопають, дають запотиличник, штовхають, тягнуть за руку тощо). *Формування в суспільстві «нульової» толерантності до насильства (тобто неприйняття будь-якого прояву насильства, невідмінне реагування та засудження його) – одне із важливих завдань суб'єктів запобігання та протидії домашньому насильству.*

Домашнє насильство може спинити лише небайдужість, яка є рушійною силою змін.

Слід пам'ятати, що *насильство породжує насильство*. Дослідження дитячого досвіду чоловіків показує, що агресія та насильство присутні в їхньому житті з раннього віку. Результати досліджень свідчать, що половина чоловіків зазнавали фізичних покарань з боку батьків, а кожен п'ятий стикався з фізичними покараннями з боку шкільних наставників та зазнавав образ і приниження з боку членів сім'ї. Кожен четвертий був свідком

20 Результати дослідження «Сучасне розуміння маскулінності: ставлення чоловіків до гендерних стереотипів і насильства щодо жінок» (2018 рік).

21 Результати опитування громадської думки «Насильство щодо дітей в Україні», Київський міжнародний інститут соціології, 2014–2015 роки.

виявів фізичного насильства з боку власного батька або вітчима стосовно матері, а кожен сьомий стикався з недбальством батьків, які зловживали алкоголем.²² Агресивна модель поведінки може засвоюватись чоловіками як культурна норма, а фізичне насильство сприйматися як універсальний інструмент вирішення конфліктів або обстоювання власних інтересів.

**ПІДВИЩЕННЯ ОБІЗНАНОСТІ
БАТЬКІВ ТА ОСІБ, ЯКІ ЇХ
ЗАМІНЮЮТЬ, ЩОДО
НЕНАСИЛЬНИЦЬКИХ МЕТОДІВ
ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ.**

Суттєву роль у поширенні жорстокості щодо дітей відіграє *необізнаність батьків щодо незаборонених та дієвих методів виховання дитини*. Багато дорослих не розуміють, що застосування фізичного покарання свідчить про нездатність батьків донести свою думку до дитини словами. У більшості випадків людина, яка застосовує тілесні покарання, не усвідомлює згубних наслідків такого поведіння, вважаючи, що її дії, викликані добрими намірами, є легітимними та виправданими, спрямованими на благо дитини.

Насамперед необхідно організувати роз'яснювальну роботу з метою зміни суспільних стереотипів стосовно проблеми застосування до дітей тілесних покарань. Слід згадати, що раніше й учителям в школах дозволялось застосовувати фізичні покарання до учнів з метою їх виховання, проте суспільна думка з цього приводу кардинально змінилась, чому передували як законодавчі зміни, так і тривалі роки просвітницької роботи серед населення.

Той факт, що без застосування тілесних покарань рівень підготовки учнів не погіршився, а вчителям довелось опанувати інші, дозволені методи впливу, свідчить про те, що метод фізичного впливу в процесі виховання дитини не є необхідним і незамінним.

Серед пріоритетів європейських держав на сьогодні є *допомога батькам у вирішенні проблем стосунків з дітьми*. Слід враховувати рекомендації Комітету ООН з прав дитини, у яких зазначається, що особливу увагу треба приділяти таким заходам, як проведення інформаційно-просвітницьких кампаній та організації громадської просвіти, що пропагує позитивне виховання дітей, несумісне з насильством.

**АКТИВІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ
ЯК ОРГАНІВ ВЛАДИ, ТАК І
НЕУРЯДОВИХ, ГРОМАДСЬКИХ
ОРГАНІЗАЦІЙ, А ТАКОЖ
ЗМІ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ
НАСИЛЬСТВУ.**

Необхідно запровадити та активізувати діяльність телевізійних передач, спрямованих на руйнування стереотипів, формування «нульової» толерантності до насильства, а також розробити інтернет-сторінки та сайти, на яких можна було б знаходити інформацію про служби підтримки постраждалих осіб. Важливо, щоб активізація діяльності відбувалась не лише під час всесвітньої акції «16 днів проти насильства»,²³ а була системною та комплексною. Тільки об'єднані зусилля всіх суб'єктів запобігання та протидії домашньому насильству сприятимуть ефективному вирішенню цієї складної проблеми.

22 Дослідження «Сучасне розуміння маскулітності: ставлення чоловіків до гендерних стереотипів і насильства щодо жінок», 2018 рік.

23 Всесвітня акція, яка відбувається щорічно з 25 листопада по 10 грудня та орієнтована на привернення уваги громадськості до проблеми гендерно обумовленого насильства.

1.2. ПРИЧИНИ, УМОВИ ТА НАСЛІДКИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Розглядаючи будь-яке соціально-негативне явище, відшукуючи ефективні форми та методи протидії йому, насамперед необхідно встановити причини такого явища. Саме ліквідація причин є гарантією ефективного запобігання та протидії домашньому насильству.

Серед причин домашнього насильства можна виокремити:

- **економічні** (зниження рівня життя населення, безробіття, соціально-побутова невлаштованість, відсутність гідних умов життя, економічна залежність тощо);
- **психологічні** (високий рівень агресії, власний негативний досвід дитинства, низька самооцінка, психічні розлади, стереотипи поведінки тощо);
- **правові** (недосконалість законодавства, низький рівень правової свідомості, недостатня ефективність гендерної політики держави тощо).

Слід зазначити, що робота, спрямована на підвищення рівня правової обізнаності дітей, яка ведеться в освітніх закладах, дає результат. Так, останніми роками з'явилися справи про позбавлення батьківських прав, ініційовані самими дітьми.

Так, неповнолітній киянин К. особисто звернувся до Притулку для дітей № 1 із заявою, в якій зазначив, що просить прийняти його до притулку у зв'язку з тим, що вдома він та його молодша сестра зазнавали фізичного та психологічного насильства з боку своєї матері, яка не виконує належним чином батьківських обов'язків щодо утримання, виховання та навчання своїх неповнолітніх дітей, веде аморальний спосіб життя, зловживає алкогольними напоями. клопотання хлопця щодо позбавлення їх матері батьківських прав стосовно нього та його меншої сестри було задоволене Дніпровським районним судом м. Києва.²⁴

- **соціально-культурні** (гендерні витоки – стереотипність уявлень щодо ролей у сім'ї та вихованні дітей, зростання рівня конфліктності та насильства у суспільстві, високий рівень алкоголізації населення, поширення алкоголізму та наркоманії, пропагування в ЗМІ насильства як моделі поведінки, відсутність репродуктивної культури у населення та культури відповідального батьківства, недостатнє розуміння суспільством насильства як соціальної проблеми тощо).

Гендерні стереотипи та нерівномірний розподіл сімейних обов'язків є однією із ос-

²⁴ Рішення Дніпровського районного суду м. Києва від 13 серпня 2012 р.: Архівна справа № 2604/15064/12 [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/26297635>.

новних та найбільш складних причин домашнього насильства. Саме тому більшість сучасних країн особливу увагу приділяють ефективності гендерної політики, спрямованої, зокрема, на руйнування гендерних стереотипів у суспільстві.

Заслуговує на увагу також аналіз масиву фольклорних джерел, який свідчить, що 20–30% з них мали у фабулі прояви різного роду домашнього насильства.²⁵ Дійсно, аналіз дитячих казок, за допомогою яких формується свідомість дітей та засвоюються певні соціальні норми, призводить до висновку про поширення у них елементів домашнього насильства, яке доволі часто сприймається як належне. *На наш погляд, виховання на базі такого фольклору може сприяти вчиненню молоддю домашнього насильства в майбутньому, а отже, виступати своєрідною його причиною.*

Останнім часом загострилась проблема проявів насильства в сім'ях учасників АТО (ООС) та внутрішньо переміщених осіб. Військові дії з площини публічного протистояння переходять у сферу приватних відносин, особистих стосунків між родиною чи близькими людьми. Стреси, скрутне матеріальне становище, незвична обстановка, жахи пережитого – все це відбивається на психологічному стані особи. Це стосується всіх тих, хто опинився в екстремальних умовах, на території бойових дій та прилеглих територіях чи виїхав в інші регіони. Відсутність належної психологічної реабілітації учасників АТО (ООС) призводить до зростання ризику виникнення домашнього насильства в їх сім'ях, навіть у разі відсутності такої проблеми раніше.

Загалом причини домашнього насильства не вичерпуються будь-яким одним фактором.

Розвиток насильницьких відносин, як правило, є наслідком їх сукупності.

Основні теорії насильства класифіковано на три групи.

1. Соціально-історична, або соціокультурна. Домінантна позиція чоловіків у суспільних відносинах, патріархальні культурні норми, що провокують насильство. Таким чином, причини насильства переносяться у соціокультурну площину, сферу суперечностей суспільної свідомості з питань взаємин чоловіка і дружини та поглядів на їхні ролі в сім'ї.

Причини подружнього насильства розглядають в історичному контексті, тобто як пережиток минулого, коли чоловік мав закріплене не тільки традицією, а й законом право карати і дисциплінувати дружину. У свою чергу, за цією теорією, «природа» жінок описується як слабка, пасивна, емоційна, залежна, віктимна (мовляв, жінка своєю поведінкою «жертви» сама провокує насильство). Прояви насильства з боку кривдника спрямовані на демонстрацію власної сили, свого контролю над жертвою. Саме так кривдник намагається вирішити особисті проблеми, замінивши контроль над своїм внутрішнім світом і своєю життєвою позицією контролем над іншою людиною. Отже, агресію викликають почуття власної безпорадності, незахищеності та невпевненості в собі. Метою домашнього насильства завжди є встановлення контролю над жертвою, коли кривдник намагається бути єдиним «розпорядником» її життя. І це нескладно, адже, з іншого боку, дівчат змалечку вчать, що сім'я – найголовніше в житті жінки, а чоловік у всьому голова і йому потрібно догоджати, не перечити і, щоб там не трапилося, – зберегти сім'ю. Тому, на жаль, ми

25 Насильство в сім'ї (кримінологічний аналіз і запобігання): монографія / А.Б. Блага. Харків : ФО-П Макаренко, 2014. 360 с.

стикаємося зі «змовою мовчання» та прихованим осудом постраждалих від домашнього насильства осіб. Звісно, така позиція хибна. *Ніхто, ніколи і жодних обставин не має страждати від домашнього насильства, бо насильство – це злочин.*

У суспільстві утвердилися й багато інших стереотипів щодо насильства, які перешкоджають подоланню цього явища. Мабуть, найбільш згубно впливають на суспільну думку уявлення про те, що поодинокі випадки агресії не є насильством. Насправді досить часто поодинокі, так би мовити, випадки повільно трансформуються в систему.

2. Системно-сімейна. За цією теорією наголос ставиться на походженні та формі конфлікту, вивчаються особливості взаємодії, динаміка спілкування, процеси вирішення суперечностей у сім'ях; насильство в такому разі розглядається як дисфункція всієї системи, а не суто як наслідок інди-

відуальної психопатології одного з членів сім'ї. Вчені виокремлюють такі чинники, що детермінують насильство: бажання самоствердитися за рахунок інших або використати когось для отримання певних вигод, пошук чи підтвердження соціальної ідентичності, «добрі» наміри «навчити розуму», «наставити на шлях істинний», емоційний стан.

3. Індивідуально-психологічна. Основна увага приділяється діагностиці генетичних та біологічних аномалій, що виявляються в порушенні фізичного (наприклад, сексуальні та інші розлади) та психічного здоров'я (захворювання нервової системи, депресивні стани, перенесені в дитинстві психологічні травми), зловживанні алкоголем та пристрасті до наркотиків, аморальних вчинках.²⁶

Домашнє насильство завжди йде по колу, тобто має циклічний характер.

²⁶ Насильство в сім'ї та діяльність органів внутрішніх справ щодо його подолання: навчально-методичний посібник для курсантів вищих навчальних закладів МВС України / укладачі: А.В. Запорожцев, А.В. Лабунь, Д.Г. Заброта, І.В. Басиста, І.В. Дроздова, В.О. Брижик, О.М. Мусієнко. Київ, 2012. 246 с.

ЦИКЛ СТОСУНКІВ:²⁷

Напруження зростає – потреба кривдника у владі та контролі є основою злості та обвинувачень за будь-яке напруження у стосунках. Коли напруження зростає, жертва почувається так, ніби «ходить по голках».

Вибух – злочинець демонструє силу та встановлює контроль над ситуацією, її наслідками та його/її партнером шляхом застосування насильницьких методів. Особа, яка чинить насильство, свідомо вирішує його вчинити.

Любов і каяття – особа, яка чинить насильство, вдається до романтичного примирення, просить вибачення та обіцяє змінитися, користуючись зняковілістю і страхом, що був спричинений насильством.

Якщо не розірвати коло насильства, кожного наступного разу цей цикл скорочуватиметься в часі, а насильство ставатиме більше інтенсивним та жорстоким.

Серед **наслідків домашнього насильства** умовно можна виокремити:²⁸

- **психологічні** (порушення психічного здоров'я; замкненість; невідповідність розумового розвитку віку дитини; агресивність; страхи, тривожність, нерішучість, безініціативність, почуття безпорадності; депресія; надмірне збудження, безсоння або навпаки – підвищена сонливість та уповільнення рухів (останні вважаються проявом «лінощів», «нездатності добре виконувати свої домашні обов'язки» та підсилюють почуття провини); гостре відчуття самотності та ізоляваності;

суїцидальні наміри, погрози позбавити життя себе або інших; почуття провини за ситуацію насильства; звуження свідомості, нездатність адекватно оцінювати власне майбутнє, свої вчинки та вчинки інших людей, поєднання підозрілості з безмежною довірливістю; посттравматичні стресові розлади; психосоматичні захворювання тощо). Особи, які тривалий час страждають від домашнього насильства, «обростають» рядом комплексів та синдромів («стокгольмський синдром», синдром набутої безпорадності та ін.), які заважають постраждалим знайти вихід із ситуації насильства;

- **фізичні** (порушення фізичного здоров'я; синці, забиті місця, відсутність зубів, ушкодження кісток та м'яких тканин, сліди укусів, опіки, інші ушкодження; емоційні та неврологічні розлади; суїцид; нехтування правилами особистої гігієни; надмірна втрата ваги; викидні, мертвнонароджені діти, передчасні пологи тощо);
- **сексуальні (такі, що позначаються на інтимно-статевій сфері)** (порушення сексуальності, зокрема, зниження або втрата сексуального потягу чи навпаки; сексуалізована поведінка; захворювання, що передаються статевим шляхом; наявність небажаних вагітностей; порушення міжособистісних стосунків);
- **економічні** (неможливість розпоряджатися сімейним бюджетом та власними коштами; відсутність одягу і взуття відповідно до сезону та погоди; недостатнє харчування, недоїдання; відсутність належних матеріально-побутових умов тощо).

27 Як реагувати на випадки насильства в сім'ї. Для адвокатів, юристів та фахівців центрів / бюро безоплатної правової допомоги / ГО «Ла Страда-Україна», Київський регіональний центр безоплатної правової допомоги, Програма Агентства США з міжнародного розвитку (USAID). Київ, 2015. 24 с.

28 Означену класифікацію наслідків здійснено відповідно до форм домашнього насильства.

На з'ясування економічної вартості насильства щодо жінок в Україні було спрямоване дослідження, проведене Фондом ООН в галузі народонаселення та ГО «Український центр соціальних реформ» в 2016–2017 роках.

Категорії витрат, яких зазнає суспільство внаслідок насильства щодо жінок:

- 1) втрачені макроекономічні результати (близько 13,9 млн дол. США на рік у масштабах країни):
 - незворотні втрати населення (смерті) та їх економічний еквівалент;
 - наслідки стійкої втрати працездатності (інвалідності) постраждалих;
 - тимчасова непрацездатність постраждалих та зниження продуктивності їхньої праці. Внаслідок тимчасової непрацездатності постраждалих від насильства жінок економіка втрачає 103,5 тис. робочих днів на рік. Економічні втрати від непрацездатності жінок внаслідок насильства становлять близько 2,4 млн дол. США на рік;
- 2) витрати на послуги (близько 14,1 млн дол. США на рік в масштабах країни): сектор охорони здоров'я; правоохоронні органи та система правосуддя; кримінально-виконавча система та виправні заклади; сектор надання соціальних послуг; сектор спеціалізованих послуг із запобігання та протидії насильству;
- 3) особисті витрати постраждалих і їхніх домогосподарств (близько 190 млн дол. США на рік в масштабах країни):
 - матеріальні збитки та витрати (втрачене майно, дохід, витрати «з кишені»);

- нематеріальні втрати (моральна шкода, втрачені можливості, емоційні наслідки насильства для постраждалих та їх дітей, віддалені психологічні прояви).

Сукупні економічні втрати суспільства через насильство щодо жінок становлять близько 208 млн дол. США на рік. При цьому лише 25,6 тис. дол. на рік витрачається на реалізацію спеціальних заходів із запобігання домашньому насильству.²⁹ Зрозуміло, що економічно вигідніше спрямовувати кошти на запобігання домашньому насильству, аніж на подолання його наслідків;

- **соціальні** (зростання кількості розлучень; втрата загальнолюдських цінностей, взаєморозуміння; бездоглядність та безпритульність дітей; бродяжництво та жебракування; дитяча проституція; зростання загальної кількості правопорушень у суспільстві; соціальна естафета, тобто відтворення насильницької моделі поведінки батьків у власній сім'ї; втрата соціальних контактів з родичами, друзями).

З кожним роком все менше українців вважають проблему домашнього насильства суто особистою та такою, що не стосується оточуючих та органів влади. Все більше людей розуміють, що домашнє насильство негативно впливає як на власне постраждалих осіб, так і на суспільство в цілому. Так, у 95% випадків розлучень сімейних пар причиною є домашнє насильство.³⁰ Постраждали від домашнього насильства (переважно жінки) не можуть належним чином виконувати свої батьківські обов'язки, внаслідок чого зростає рівень соціального сирітства. Крім того, насильство

29 Результати дослідження «Економічна вартість насильства щодо жінок в Україні», Фонд ООН в галузі народонаселення та ГО «Український центр соціальних реформ», 2016–2017 роки. URL: http://csr-ua.info/csr-ukraine/wp-content/uploads/2017/10/VAW_present_NK.pdf

30 Про схвалення Концепції Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2023 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2018 р. № 728-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/728-2018-%D1%80#Text>

щодо жінок і дівчат негативно впливає на їх репродуктивне здоров'я, внаслідок чого знижується рівень народжуваності та збільшується кількість новонароджених дітей з вадами здоров'я.

Напевно найбільш руйнівні наслідки домашнє насильство справляє на дітей. Діти, які зазнали різного роду насильства, самі стають агресивними; їх агресія найчастіше виплескується на більш слабких: молодших за віком дітей, тварин. Часто їхня агресивність виявляється в грі, часом спалахи їхнього гніву не мають видимої причини. Деякі з них, навпаки, надмірно пасивні, не можуть себе захистити. І в тому, і в іншому випадках порушується контакт, спілкування з однолітками. У занедбаних, емоційно депривованих дітей прагнення будь-яким шляхом привернути до себе увагу іноді виявляється у вигляді зухвалої, ексцентричної поведінки.³¹

Розрізняють наближені та віддалені наслідки жорстокого і недбалого ставлення до дітей, зокрема домашнього насильства.

До **наближених наслідків** належать фізичні травми, ушкодження, а також блювота, головний біль, втрата свідомості, притаманні для синдрому струсу, що розвивається в маленьких дітей, яких беруть за плечі і сильно трясуть. Крім зазначених ознак, у дітей під час цього синдрому з'являється крововилив в очні яблука.

До наближених наслідків належать також гострі психічні порушення у відповідь на будь-який вид агресії, особливо на сексуальну. Такі реакції можуть виявлятися у прагненні кудись тікати, сховатися або в глибокій загальмованості, зовнішній байдужності. У будь-якому випадку дитина охоплена надзви-

чайним страхом, тривогою та гнівом. У старшому віці можливий розвиток депресії з почуттям власної нікчемності, неповноцінності.

Віддалені наслідки – це порушення фізичного і психічного розвитку, соматичні захворювання, особистісні та емоційні порушення, соціальна невлаштованість.

У більшості дітей, які живуть у родинах, де застосовуються важкі фізичні покарання, лайка на адресу дитини як «методи виховання», чи в родинах, де діти позбавлені тепла, уваги, наприклад, у родинах батьків-алкоголіків, наявні ознаки затримки фізичного і нервово-психічного розвитку. Закордонні фахівці назвали цей стан дітей «нездатністю до процвітання».

Діти, що зазнавали жорстокого ставлення до себе, часто відстають у рості, масі чи у тому та іншому від своїх однолітків. Вони пізніше починають ходити, говорити, рідше сміються, значно гірше за своїх однолітків навчаються у школі. У таких дітей часто спостерігаються «дурні звички»: кусання нігтів, розгойдування. Та й зовні діти, які живуть в умовах зневаги їхніх інтересів, фізичних й емоційних потреб, виглядають інакше, ніж діти, які живуть у нормальних умовах: у них припухлі, «заспані» очі, бліде обличчя, скуйовджене волосся, неохайність в одязі, інші ознаки гігієнічної занедбаності – педикульоз, висипання, неприємний запах від одягу і тіла.

Різні захворювання як наслідок жорстокого поводження можуть бути специфічними для окремого виду насильства: наприклад, під час фізичного насильства можуть мати місце ушкодження частин тіла і внутрішніх органів різного ступеня тяжкості, переломи кісток. Під час сексуального насильства можуть бути захворювання, що передаються статевим

31 Стромило А.П. Насильство над дітьми та його наслідки / А.П. Стромило, С.А. Мукомел // Вісник Черкаського університету. Науковий журнал. 2010. № 121. С. 140–143.

шляхом, гострі і хронічні інфекції сечостатевого шляху, травми, кровотечі із статевих органів і прямої кишки; так само може бути непояснений (якщо не виявляється жодних захворювань органів черевної порожнини і малого таза) біль внизу живота. Незалежно від виду і характеру насильства у дітей можуть спостерігатися різні захворювання, що належать до психосоматичних: ожиріння чи, навпаки, різка втрата ваги, що обумовлено порушеннями апетиту. Під час психологічного насильства нерідко трапляються шкірні висипання, алергічна патологія, виразка шлунку. Часто в дітей розвиваються такі нервово-психічні захворювання, як тики, заїкуватість, енурез (нетримання сечі), енкопрез (нетримання калу); деякі діти повторно потрапляють до відділення невідкладної допомоги з приводу випадкових травм, отруєнь.

Діти, які пережили сексуальне насильство, здобувають невлавних віку пізнань про сексуальні стосунки, що проявляється згодом в їхній поведінці, іграх з іншими дітьми чи іграшками. Навіть маленькі діти, які постраждали від сексуального насильства, згодом самі можуть стати ініціаторами розпусних дій і втягувати в них велику кількість учасників.

Найбільш універсальною і важкою реакцією на будь-яке насильство, і не тільки сексуальне, є низька самооцінка, що сприяє збереженню і закріпленню психологічних порушень, пов'язаних з насильством. Особа з низькою самооцінкою переживає почуття провини, сорому. Для неї притаманною є постійна переконаність у власній неповноцінності, у тому, що «ти гірша за всіх». Внаслідок цього дитині важко домогтися поваги оточуючих, успіху, спілкування її з однолітками ускладнене. Серед цих дітей спостерігаються часті де-

пресії, навіть у дорослому віці. Це виявляється в приступках занепокоєння, безпричинної туги, почутті самотності, порушеннях сну. У старшому віці у підлітків можуть спостерігатися спроби покінчити життя самогубством.

Діти, що пережили будь-який вид насильства, відчують труднощі соціалізації: у них порушені зв'язки з дорослими, немає відповідних навичок спілкування з однолітками, вони не мають достатнього рівня знань і ерудиції, щоб завоювати авторитет у школі, тощо. Вирішення своїх проблем діти, які постраждали від насильства, нерідко знаходять у кримінальному, асоціальному середовищі, що почасти поєднується з формуванням у них пристрасті до алкоголю, наркотиків; вони починають красти і вчиняти інші протиправні дії.³²

Також діти, які зазнають впливу домашнього насильства, можуть страждати від булінгу або навпаки – самі ставати булерами. Дослідження показали, що такі діти починають вважати насильство правильним способом вирішення конфліктів, виправдовують жорстокість як спосіб завоювання поваги у стосунках, асоціюють любов із насильством. Насильство, як і енергія, нізвідки не береться і нікуди не зникає. Якщо діти не в змозі відповідати батькам-кривдникам в силу свого віку, ту агресію, яка акумулювалась у них унаслідок насильства, вони спрямовують або на самих себе, й тоді у дітей можуть виникати суїцидальні наміри, або на зовнішній світ, зокрема на інших дітей. Це підтверджує тезу про те, що домашнє насильство – проблема не окремої сім'ї, а всього суспільства, і останнє не лише має право, а й зобов'язане втручатись у ситуацію конфлікту з метою запобігання правопорушенням.³³

32 Запобігання та протидія насильству. Методичні рекомендації: лист Міністерства освіти і науки України від 18 травня 2018 р. № 1/11-5480. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v5480729-18/>

33 Волощук А.М., Ярмачі Х.П., Ковальова О.В. Діяльність служби дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім'ї: монографія. Одеса: ОДУВС, 2013. 217 с.

1.3. МІФИ ТА ФАКТИ ПРО ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО

Ефективній діяльності поліцейських стосовно виявлення та реагування на факти домашнього насильства можуть заважати міфи та стереотипи, що панують у суспільстві.

Міф № 1

Жінки провокують насильство і заслуговують на нього.

Факт: Нерідко жінку звинувачували у провокуванні насильства, перекладаючи тим самим відповідальність з кривдника на її плечі. Наприклад, постраждалу від зґвалтування можуть звинуватити у носінні занадто відвертого одягу: мовляв, закоротка спідниця спровокувала, тому її і зґвалтували. «У що ви були одягнуті?» – це питання часто ставлять жертвам зґвалтування поліцейські, друзі та навіть члени сім'ї.

У Брюсселі навіть була організована виставка під назвою «Чи це моя провина?», присвячена тим, хто став постраждалим від сексуального насильства. На експозиції представлений одяг, який був на людях у той день, коли їх зґвалтували. І слід зазначити, що він дуже різноманітний: піжама, спортивний костюм, плаття та навіть поліцейська форма.

На думку її організаторів, запитання про те, у що людина була одягнута, може наштовхнути її на думку, що вона сама винна у тому, що сталося.³⁴ Натомість постраждалій від домашнього насильства можуть закинути те, що вона роздратувала свого чоловіка «неправильною поведінкою», тим самим спровокувавши насильство стосовно неї. Дехто чомусь вважає, що погано випрасувана сорочка, пересолений суп, «криве» слово чи інші «провини» жінки вартують того, щоб її лупцювали. Жодна людина не заслуговує на насильство, навіть якщо її дії мають провокаційний характер. Насправді кривдник завжди знайде виправдання своїм діям, незалежно від того, як поводитися постраждала особа. Провокативна (віктимна) поведінка насправді може мати місце у відносинах, однак в жодному разі не може слугувати виправданням насильству, оскільки психічно здорова людина має бути здатна контролювати свої дії й відповідати за результати своєї діяльності. Україна ще у 2008 р., враховуючи рекомендації ООН і міжнародної правозахисної організації «Міжнародна амністія», виключила поняття «віктимна поведінка» з національного законодавства щодо протидії домашньому насильству.

34 «У що ви були одягнуті?»: виставка одягу жертв зґвалтування. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/media-42751344>

Міф № 2

Домашнє насильство – це особиста справа, і ніхто, в тому числі поліція, не має втручатися.

Факт: Домашнє насильство – це сміття, яке необхідно виносити з хати. Домашнє насильство є злочином. Факт шлюбу чи проживання під одним дахом не дозволяє застосовувати насильство, тим паче не скасовує відповідальності перед законом. Поліція повинна охороняти людей, запобігати здійсненню правопорушень і притягувати до відповідальності кривдників без огляду на належність до однієї родини з постраждалою особою.

Міф № 3

Причиною домашнього насильства завжди є вживання алкоголю або наркотиків.

Факт: Вживання алкоголю, інших психоактивних речовин дійсно знижує здатність особи контролювати поведінку, але серед кривдників є багато людей, які не вживають алкоголь, тютюн, наркотики, проте мають такі характерологічні особливості та досвід власного виховання, які слугують факторами виникнення їх насильницької поведінки. Водночас деякі особи, навіть пройшовши лікування від алкоголізму, наркоманії, продовжували бути агресивними і жорстокими стосовно близьких. Алкоголізм чи вживання алкогольних напоїв, наркотиків не може слугувати виправданням насильства – це часто спрацьовує суто як тригер.

Міф № 4

Насильство – це тільки коли б'ють.

Факт: Фізичне насильство є лише однією з форм домашнього насильства. Зневага і емоційне насильство можуть бути настільки ж руйнівними, а їх менша помітність значно знижує шанс втручання в ситуацію третіх осіб і виявлення проблеми.

Міф № 5

Домашнє насильство ніколи не трапляється в матеріально забезпечених та освічених сім'ях.

Факт: Домашнє насильство трапляється не тільки в бідних сім'ях або у «неблагополучних» районах. Ця проблема знаходиться поза расових, економічних або культурних кордонів. Є деякі сім'ї, що здаються зразковими, однак за дверима їхніх домівок ховаються дуже непривабливі речі. Домашнє насильство не знає соціальних меж, воно поширене як в сім'ях бідняків, так і в родинах мільйонерів. Причому в останньому випадку проблема помножується на відчуття безкарності та самовпевненість кривдника.

Міф № 6

Більшість жінок і дітей страждають від рук незнайомих.

Факт: Насильство з боку незнайомих людей трапляється, проте в більшості випадків кривдником є член сім'ї або близька особа. Майже одна жінка з десяти вказала, що в дитинстві їй дуже сильно били палицею або прутом (9%), дуже сильно ударяли чимось (7%) або давали ляпаса чи тягнули за волосся так, що їй було боляче (7%). Батьки (матір

або батько) були основними винуватцями такого насильства, з невеликою перевагою в бік матерів. Більшість жінок, постраждалих від сексуального насильства з боку інших, ніж партнер, осіб, вказали, що кривдником була та особа, яку вони знали, наприклад друг / знайомий / сусід (21%), той, з ким вони були на побаченні / кого вони щойно зустріли (15%), або хтось інший, кого вони знали, але не вказали в інших категоріях (23%). Чверть жінок сказали, що кривдником був той, кого вони не знали (23%). Друзі, знайомі або сусіди (25%) чи ще хтось, кого знають жінки, але їх немає серед інших категорій у запитанні (24%), також належать до найчастіших винуватців заподіяного фізичного насильства. Однак чверть постраждалих від фізичного насильства зазначають, що кривдниками були їхні власні родичі (26%), а кожна десята жінка (9%) – родичі їхнього партнера. Майже кожна п'ята жінка, постраждала від фізичного насильства, завданого іншою, ніж партнер, особою, вказала, що кривдником був той, кого вона не знала (18%). Звісно, слід враховувати також латентність випадків сексуального насильства у шлюбі через гендерні стереотипи. Так, майже п'ята частина жінок віком від 18 до 74 років (19%) вважають, що їхні друзі погодилися б з тим, що «дружина повинна займатися сексом зі своїм чоловіком, навіть якщо їй не хочеться цього».³⁵

Міф № 7

З дітей, які зазнали жорстокого поводження, завжди виростають жорстокі люди.

Факт: Звісно, діти, які зазнали жорстокого поводження, знаходяться в групі ризику і нерідко несвідомо відтворюють модель жорстоко-

го поводження у дорослому віці, на власних дітях. З іншого боку, багато дорослих, які пережили жорстоке поводження, мають дуже сильну мотивацію вберегти власних дітей від того, через що пройшли вони самі, і тому стають відмінними батьками.

Міф № 8

Особа кривдника у дитини завжди пов'язана з негативними емоціями та ставленням.

Факт: Слід пам'ятати, що негативні ставлення і почуття дитини стосовно дорослих не обов'язково означають, що вона була ними скривджена. І навпаки, завдання насильства конкретною особою, зокрема сексуального характеру, не завжди викликає у дитини негативні емоції щодо злочинця. У дитини є власна картина світу і ключ до оцінки подій та людей. Дитина не оцінює їх в категоріях дорослих людей. Для дітей дошкільного віку дружньою особою може бути хтось, хто частує солодощами, а поганою – той, хто обмежує поїдання морозива. У свою чергу поведінка винуватця злочину, що має сексуальний характер, може сприйматися дитиною як форма гри, частина звичайних дій по догляду за тілом, засіб вираження позитивних почуттів. Як наслідок – порушник може сприйматися як дружня, привітна особа, яка асоціюється з позитивними емоціями.

Міф № 9

Жінки, які піддаються насильству, завжди можуть піти від кривдника.

Факт: Ніхто не любить, коли його б'ють чи принижують. У суспільстві, де жінкам запропоновано, з культурної точки зору, вірити в

35 Добробут і безпека жінок: Дослідження насильства над жінками в Україні. ОБСЄ. 2019.
URL: https://www.osce.org/files/f/documents/0/8/440318_0.pdf

те, що любов і шлюб є для них самореалізацією, часто вважається, що вони мають право і волю піти з дому, коли насильство стає дуже серйозним. Насправді, існують дуже багато перешкод для жінок на цьому шляху: економічна залежність від чоловіка, відсутність власного житла або притулку, безробіття, необхідність утримувати дітей, соціальний осуд («а що люди скажуть»), сподівання на виправлення кривдника в майбутньому тощо.

Міф № 10

Людина, яка одного разу зазнала насильства, назавжди стає жертвою.

Факт: Пройшовши програму для постраждалих осіб, можна повернутися до нормально-го життя, якщо цикл насильства розірваний, а постраждала особа не перебуває в ситуації насильства та небезпеки.

Міф № 11

Кривдника не виправити.

Факт: Результати проходження програм для кривдників, спрямованих на навчання ненасильницької поведінки, звісно не гарантують результату, однак сприяють виправленню певного відсотку осіб, які вчинили домашнє насильство. Адаже деякі кривдники вдаються до насильницького вирішення конфліктів у родині тому, що не бачили іншої моделі поведінки. До 30% кривдників після проходження спеціальних програм більше не вчиняють насильства щодо рідних. Однак для більш ефективного виправлення насильницьких відносин в конкретній родині доцільно проходити такі програми всім учасникам домашнього насильства, тобто як кривдникам, так і постраждалим.

Міф № 12

Чоловіки-кривдники поведуться агресивно і грубо у стосунках з усіма.

Факт: Більшість із них здатні контролювати свою поведінку і розуміють, де і стосовно кого можна виявляти агресивні емоції. Так, домашні кривдники, як правило, не вдаються до насильства при виникненні суперечок з більш сильними особами, або ж щодо керівників. Вони дозволяють собі виявляти насильство стосовно того, хто слабший, або того, хто залежить від них, тим самим самостверджуючись.

Міф № 13

Ті, хто б'ють, не є люблячими чоловіками чи партнерами.

Факт: Вони використовують любов для того, щоб утримати жінку в рамках насильницьких відносин. Домашнє насильство має циклічний характер, а після ситуації насильства, як правило, настає період «медового місяця».

Міф № 14

Кривдники, які застосовують насильство, психічно нездорові.

Факт: Кривдники переважно ведуть нормальний спосіб життя, за винятком тих моментів, коли дозволяють собі спалахи агресивної поведінки. Соціальний статус таких осіб може бути досить високим. Вони можуть обіймати керівні посади, вести активне соціальне життя, бути успішними в бізнесі тощо. Насправді серед кривдників досить незначний відсоток осіб з психічними розладами.

Міф № 15

Чоловіки, які б'ють дружин, б'ють також і дітей.

Факт: Це трапляється приблизно лише в третині родин. Чоловіки можуть бути люблячими та турботливими татусями і при цьому вчиняти насильство щодо дружини.

Міф № 16

Дітям потрібен їхній батько, навіть якщо він агресивний.

Факт: Від багатьох постраждалих від домашнього насильства жінок можна чути: «Залишаюся тільки заради дітей». Безперечно, в ідеалі діти мають потребу і в матері, і в батькові. Проте діти, які зазнають або бачать домашнє насильство, страждають набагато більше за тих, хто зростає з одним із люблячих батьків у гармонійних стосунках та родинному спокої. Діти, які є свідками насильства між батьками, навіть якщо фізично уникають його, страждають душевно. Це негативно впливає на їхній емоційний стан, стосунки з однолітками, навчання. Деякі хлопчики, коли підрастають, починають захищати матір та самі вдаються до насильства щодо своїх кривдників, аж до летальних випадків.

Міф № 17

Конфлікти є у кожній родині. Це природно і не може мати серйозних наслідків.

Факт: Конфлікти і справді можуть спостерігатися в різних стосунках, у тому числі родинних. Однак прикметними ознаками насиль-

ства є умисність, порушення прав людини, спричинення шкоди, наявність владного способу вирішення конфліктної ситуації («буде так, як я сказав/ла»), нерівномірність розподілу сили та влади тощо.

Міф № 18

Без тілесних покарань неможливо добре виховати дітей.

Факт: Суттєву роль у поширенні жорстокості до дітей відіграє необізнаність батьків щодо того, які заходи впливу є неприпустимими (при цьому деякі з них є й протизаконними) стосовно дитини. Є досить багато дорослих, які не усвідомлюють, що не кожне покарання йде на користь дитині. Відсутність тілесних покарань в жодному разі не передбачає вседозволеності та неслухняності дітей. Звісно, кордони мають бути встановлені, а за їх порушення мають застосовуватись покарання, однак такі, що не пов'язані з насильством. Дитина – це не власність батьків, а людина, яка має права, в тому числі право на захист від насильства. Більшість батьків застосовують фізичне покарання з метою виховання дитини лише тому, що не знають інших методів виховання, а також тому, що їх самих саме так виховували.³⁶ На сьогодні існують спеціальні програми, зокрема «Без ляпасу»,³⁷ які адаптовані для України та сприяють підвищенню обізнаності батьків щодо ненасильницьких методів виховання дітей. Щоб змінити погляди батьків, необхідно не тільки показати їм, що фізичне покарання – не єдиний варіант впливу, а й дати альтернативні фізичним покаранням способи виховання дитини.

36 Ковальова О.В. Застосування фізичного насильства в процесі виховання дітей: огляд законодавства та погляд суспільства // Актуальні проблеми держави і права. 2013. № 1. С. 75–77.

37 <https://childfund.org.ua/navchalni-prohramy/bez-lyapasu-yak-z-lyubov-yu-ta-povagoyu-viznachati-ditini-kordoni>

Міф № 19

Ляпас ніколи не ранив серйозно.

Факт: Домашнє насильство відрізняється циклічністю і поступовим посиленням. Воно може починатися просто з образ, переходячи до принижень, ізоляції, ляпасу, удару, регулярних побоїв, а іноді має летальний фінал.

Міф № 20

Домашнє насильство – нове явище, породжене сучасними економічними і суспільними змінами, темпом життя та стресами.

Факт: Звичай «виховувати» та «проявляти любов» до дружини побиттям – так само старий, як і власне шлюб. У найдавніші часи, за свідченнями, які дійшли до нас, існував закон, який відкрито заохочував і санкціонував звичай бити дружину.³⁸

Міф № 21

Цього більше не повториться.

Факт: Так часто кажуть люди, які вперше підняли руку на близьку особу. Насправді, дуже рідко домашнє насильство обмежується одиничним випадком. Як правило, кривдник відчуває страх постраждалої особи, і це підштовхує його до нових насильницьких дій. Тому вже перший випадок насильства має насторожувати.

Звісно, існують й інші міфи та стереотипи щодо домашнього насильства. Існування їх є додатковим тягарем для постраждалих осіб. Важливо усвідомлювати помилковість деяких тверджень та сприяти руйнуванню стереотипів, які знижують якість реагування на випадки домашнього насильства та надання допомоги постраждалим особам.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. В чому полягають ґендерні витоки домашнього насильства?
2. Які актуальні напрями у сфері запобігання та протидії домашньому насильству можна виокремити на сьогодні?
3. В чому полягає принцип «нульової» толерантності до насильства?
4. Якими є причини та умови домашнього насильства? Які з них, на вашу думку, є найбільш вагомими?
5. Які категорії осіб є найбільш уразливими щодо домашнього насильства?
6. До яких наслідків призводить домашнє насильство? На кого наслідки домашнього насильства справляють найбільш руйнуючий вплив?
7. Які міфи та стереотипи про домашнє насильство ви можете навести? Чому поліцейським важливо вміти спростовувати міфи про домашнє насильство?

³⁸ Насильство в сім'ї та діяльність органів внутрішніх справ щодо його подолання: навчально-методичний посібник для курсантів вищих навчальних закладів МВС України / укладачі: А.В. Запорожцев, А.В. Лабунь, Д.Г. Заброна, І.В. Басиста, І.В. Дроздова, В.О. Брижик, О.М. Мусяченко. Київ, 2012. 246 с.

РОЗДІЛ 2.

ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

2.1. ОСНОВИ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ — ПРО ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЮ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

Україна стала першою державою серед країн СНД та Східної Європи, яка в 2001 р. прийняла закон, спрямований на запобігання насильству в сім'ї, на виконання якого було розроблено ряд підзаконних нормативно-правових актів та встановлено адміністративну відповідальність за вчинення такого насильства.

Питання запобігання та протидії домашньому насильству були включені до Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві.

У 2011 р. Україна підписала Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульську конвенцію). У рамках підготовки до ратифікації цієї Конвенції було розроблено ряд законопроектів для удосконалення законодавства у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

Наприкінці 2017 р. було прийнято ряд важливих нормативно-правових актів, спрямованих на запобігання та протидію домашньому насильству.

Так, 6 грудня 2017 р. був прийнятий, однак набрав чинності лише 11 січня 2019 р., **За-**

кон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами»,³⁹ який спрямований, зокрема, на криміналізацію домашнього насильства. Так, у Кримінальному кодексі (КК) України з'явилися ст. 91-1 «Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство», ст. 126-1 «Домашнє насильство», ст. 390-1 «Невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників»; також до обставин, які обтяжують відповідальність, було віднесено вчинення злочину щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, а до обставин, які пом'якшують відповідальність, – вчинення злочину під впливом сильного душевного хвилювання, викликаного жорстоким поведінням або таким, що принижує честь і гідність особи, а також за наявності системного характеру такого поведіння з боку потерпілого. Так, якщо особа тривалий час страждала від домашнього насильства та в один із разів під впливом сильного душевного хвилювання не стрималася і завдала

39 Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 6 грудня 2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19>

кривднику ушкодження, тобто вчинила кримінальне правопорушення, при визначенні покарання враховуватиметься той факт, що особа неодноразово була визнана постраждалою від домашнього насильства з боку потерпілої особи. Злочинами визнано примушування до шлюбу (ст. 151-2), сексуальне насильство (ст. 153), каліцтво статевих органів (ч. 1 ст. 121), примушування до абортів (ч. 2 ст. 134), примушування до стерилізації (ч. 4 ст. 134 КК України), а також оновлено визначення зґвалтування (ст. 152 Кодексу).

До КК України також були внесені важливі зміни 14 березня 2018 р. відповідно до **Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо захисту дітей від сексуальних зловживань та сексуальної експлуатації»**,⁴⁰ який частково приводить українське законодавство до положень Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства. Відтепер в Україні будь-які статеві зносини повнолітньої особи з дитиною, **яка не досягла 16 років**, вважаються злочином (ст. 155 КК). Таким чином, встановлено вік статевої зрілості (раніше це встановлювали за допомогою експертизи). Також цим Законом посилено відповідальність у випадку, якщо відповідні дії щодо дитини були вчинені близькими родичами або членами сім'ї, особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання або піклування про дитину.

7 грудня 2017 р. був прийнятий **Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»**,⁴¹ який набрав чинності 7 січня 2018 р. В Законі використано термін «домашнє насильство», що має більш широке значення; розширено коло осіб, на яких поширюється дія законодавства; розширено пе-

релік суб'єктів, відповідальних за запобігання та протидію домашньому насильству; значної уваги приділено захисту прав та наданню допомоги різним категоріям постраждалих від домашнього насильства, спеціальним заходам протидії домашньому насильству тощо. Також Закон вже оперує термінами «запобігання» та «протидія» домашньому насильству.

Запобігання домашньому насильству – система заходів, що здійснюються органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, а також громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, та спрямовані на:

- підвищення рівня обізнаності суспільства щодо форм, причин і наслідків домашнього насильства;
- формування нетерпимого ставлення до насильницької моделі поведінки у приватних стосунках, небайдужого ставлення до постраждалих осіб, насамперед до постраждалих дітей;
- викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків, а також будь-яких звичаїв і традицій, що на них ґрунтуються.

Протидія домашньому насильству – система заходів, що здійснюються органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, а також громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, та спрямовані на:

- припинення домашнього насильства;

40 Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо захисту дітей від сексуальних зловживань та сексуальної експлуатації: Закон України від 14 березня 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2334-19>

41 Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19/print>

- надання допомоги та захисту постраждалій особі, відшкодування завданої їй шкоди;
- належне розслідування випадків домашнього насильства, притягнення до відповідальності кривдників та зміну їхньої поведінки.

Отже, Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» передбачається впровадження **комплексного інтегрованого підходу до боротьби з домашнім насильством**, який включає:

- запобігання домашньому насильству;
- ефективне реагування на факти домашнього насильства шляхом запровадження механізму взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- надання допомоги та захисту постраждалим особам, забезпечення відшкодування шкоди, завданої домашнім насильством;
- належне розслідування фактів домашнього насильства, притягнення кривдників до передбаченої законом відповідальності та зміну їхньої поведінки.

Важливо, що Закон спрямований не лише на покарання кривдників, а насамперед на надання ефективної та комплексної допомоги постраждалим від домашнього насильства особам.

Одночасно з прийняттям Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» відбулось унесення змін до Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків».⁴² Хоча у поданому Кабінетом Міністрів України до

парламенту тексті законопроекту передбачалися терміни «ґендер», «ґендерно зумовлене насильство», «ґендерні стереотипи» та інші терміни, похідні від терміна «ґендер», які зазначено у Стамбульській конвенції, в остаточній редакції такі ключові концепції були виключені. Натомість як альтернатива в українському законодавстві замість терміна «ґендерно зумовлене насильство» використовується термін «насильство за ознакою статі». Саме ратифікація Стамбульської конвенції виступає запорукою системних реформ, спрямованих на запровадження дієвої системи протидії ґендерно обумовленому насильству.

Ратифікація цієї Конвенції рекомендована за результатами звіту України з виконання Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, який було презентовано в лютому 2017 р. На необхідності ратифікувати Конвенцію також акцентували 15 країн світу під час захисту Національної періодичної доповіді щодо стану дотримання прав людини в Україні в листопаді 2017 р.

Слід зазначити, що в національному законодавстві основи правового регулювання в сфері запобігання та протидії домашньому насильству заклала **Конституція України**, яка гарантує охорону і захист прав, свобод та інтересів сім'ї та кожної особи. Зокрема, Конституція України:

- гарантує право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань (ст. 27);
- встановлює заборону втручання в особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України (ст. 32);
- гарантує право на звернення до державних інституцій (ст. 40);

⁴² Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 8 вересня 2005 р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>

- встановлює принцип рівності кожного з подружжя у правах і обов'язках в шлюбі та сім'ї (ст. 51);
- забезпечує захист прав і свобод людини і громадянина в судовому порядку (ст. 55).⁴³

Унаслідок вчинення домашнього насильства порушуються переважна більшість конституційних прав і свобод постраждалих осіб. Домашнє насильство є протиправним явищем, яке становить велику небезпеку не лише для окремої родини, а й для суспільства в цілому.

Крім Конституції України, діяльність щодо запобігання та протидії домашньому насильству врегульована рядом інших нормативно-правових актів, серед яких:

Кодекси України

- Кримінальний кодекс України;
- Кримінальний процесуальний кодекс України;
- Кодекс України про адміністративні правопорушення;
- Цивільний кодекс України;
- Цивільний процесуальний кодекс України;
- Сімейний кодекс України.

Закони України

- «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 р.;
- «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24 січня 1995 р.

Постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України

- «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі» від 22 серпня 2018 р. № 658;
- «Про затвердження Типового положення про мобільну бригаду соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі» від 22 серпня 2018 р. № 654;
- «Про затвердження Типового положення про притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі» від 22 серпня 2018 р. № 655;
- «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини» від 24 вересня 2008 р. № 866;
- «Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах» від 1 червня 2020 р. № 585;
- «Про схвалення Концепції Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2023 року» від 10 жовтня 2018 р. № 728-р;
- «Про затвердження типових положень про денний центр соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, та спеціалізовану службу первинного соціально-психологічного консультування осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі» від 21 серпня 2019 р. № 824;

43 Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

- «Про затвердження Порядку формування, ведення та доступу до Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі» від 20 березня 2019 р. № 234.

Накази

- Про затвердження Порядку винесення уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України термінового заборонного припису стосовно кривдника: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 1 серпня 2018 р. № 654;
- Про затвердження Типової програми для кривдників: наказ Міністерства соціальної політики України від 1 жовтня 2018 р. № 1434;
- Про затвердження Методичних рекомендацій щодо виявлення, реагування на випадки домашнього насильства і взаємодії педагогічних працівників із іншими органами та службами: наказ Міністерства освіти та науки України від 2 жовтня 2018 р. № 1047;
- Про утворення Державної установи «Кол-центр Міністерства соціальної політики України з питань протидії торгівлі людьми, запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей»: наказ Міністерства соціальної політики України від 11 грудня 2018 р. № 1852;
- Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України: наказ Міністерства освіти і науки України від 22 травня 2018 р. № 509;
- Про Порядок проведення та документування результатів медичного обстеження постраждалих осіб від домашнього насильства або осіб, які ймовірно постраждали від домашнього насильства, та надання їм медичної допомоги: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 1 лютого 2019 р. № 278;
- Про затвердження Порядку проведення оцінки ризиків вчинення домашнього насильства: наказ Міністерства соціальної політики України та Міністерства внутрішніх справ України від 13 березня 2019 р. № 369/180;
- Про затвердження Порядку взяття на профілактичний облік, проведення профілактичної роботи та зняття з профілактичного обліку кривдника уповноваженим підрозділом органу Національної поліції: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 25 лютого 2019 р. № 124;
- Про затвердження форм документів, із яких формується особова справа постраждалої особи, влаштованої до притулку для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі: наказ Міністерства соціальної політики України від 3 липня 2019 р. № 1037.

І зазначений перелік не є вичерпним. Наразі очікується прийняття ще ряду підзаконних нормативно-правових актів, спрямованих на ефективну реалізацію положень Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»

З метою забезпечення розбудови системи запобігання та протидії домашньому насильству в умовах децентралізації та запровадження комплексних дій та заходів, спрямованих на зменшення масштабу домашнього насильства, 10 жовтня 2018 р. розпорядженням Кабінету Міністрів України № 728-р було схвалено **Концепцію Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2023 року.**

Серед шляхів та способів розв'язання проблеми домашнього насильства передбачаються:

- забезпечення координації та ефективної взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, та забезпечення безперешкодного доступу до них для усіх, хто потребує допомоги;
- забезпечення доступності та якості надання необхідних соціальних послуг особам, постраждалим від домашнього насильства та насильства за ознакою статі;
- затвердження стандартів надання соціальних послуг;
- забезпечення розроблення та виконання програм для постраждалих осіб;
- визначення потреб територіальних громад у забезпеченні фахівцями із соціальної роботи та психологами, створенні загальних і спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб;
- застосування визначеного законодавством механізму притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні домашнього насильства та насильства за ознакою статі; забезпечення розроблення та виконання програм для кривдників;
- удосконалення законодавства про адміністративну та кримінальну відповідальність посадових осіб за нехтування службовими обов'язками щодо запобігання, розслідування, переслідування та покарання за вчинення домашнього насильства, особливо домашнього насильства стосовно дітей, та насильства за ознакою статі;
- навчання та підвищення рівня професійної компетентності суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі;
- проведення комплексної, а також орієнтованої на різні групи населення інформаційно-просвітницької та роз'яснювальної роботи, спрямованої на запобігання домашньому насильству та насильству за ознакою статі;
- забезпечення збору даних про факти домашнього насильства, зокрема домашнього насильства стосовно дітей, та насильства за ознакою статі, проведення досліджень щодо форм насильства, якого зазнають діти, жінки та чоловіки вразливих груп (особи з інвалідністю, люди похилого віку, внутрішньо переміщені особи, учасники бойових дій, молодь, маргіналізовані групи, бездомні, наркозалежні, постраждали від торгівлі людьми тощо).

Виконання Програми дасть змогу знизити рівень домашнього насильства, насильства за ознакою статі та забезпечити захист прав постраждалих осіб через удосконалення системи запобігання та протидії такому насильству, удосконалення відповідної нормативно-правової бази, запровадження дієвого механізму взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі.

2.2. ПОНЯТТЯ ТА ФОРМИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Досить непросто буває відрізнити насильство (насамперед психологічне) від конфліктних ситуацій, суперечок, які виникають у будь-якій родині. Не завжди конфлікт має наслідком насильство.

Відомий польський психолог Єжи Мелібруда, який докладно досліджував проблему домашнього насильства, виділяв **4 ознаки насильства**:

- насильство завжди здійснюється за наявності попереднього наміру;
- суть насильства полягає у порушенні прав і свобод конкретної людини;
- насильство є таким порушенням прав і свобод людини, що унеможливує самозахист;
- насильство в умовах відсутності самозахисту завдає певної шкоди.

Якщо конфлікти вирішуються на засадах конструктивності та компетентності, виходячи з того, хто краще розуміється на певному питанні, то про насильство не йдеться. Натомість коли спірні питання вирішуються виходячи з того, «хто сильніший, той і має рацію», або головною метою є не так вирішення проблеми, як доказування власної правоти за будь-яких умов і будь-якими шляхами, ситуація є благодатним підґрунтям для виникнення насильницьких стосунків.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» ним визнаються діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь.

При цьому домашнє насильство не означає, що воно має вчинятись виключно вдома, за зачиненими дверима. Так, домашнє насильство може вчинятись і в громадських місцях, в гостях, у місцях відпочинку тощо. Визначальним є не місце вчинення насильства, а наявність інших ознак.

До **ознак домашнього насильства** можна віднести такі:

- діяння кривдника повинно бути протиправним (тобто суперечити нормам чинного законодавства);
- діяння призвело або могло призвести до порушення прав особи;

- діяння завдає шкоди постраждалій особі;
- діяння вчиняється щодо певного кола осіб, на яких поширюється дія законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству.

Коло осіб, на яких поширюється дія законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству, визначено в ст. 3 «Сфера дії законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству» Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

Так, дія законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству незалежно від факту спільного проживання поширюється на таких осіб:

- 1) подружжя;
- 2) колишнє подружжя;
- 3) наречені;

Відповідно до ст. 28 СК України особи, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, вважаються нареченими. Якщо реєстрація шлюбу у визначений день не відбулася, заява про реєстрацію шлюбу втрачає чинність після спливу трьох місяців від дня її подання.⁴⁴

- 4) мати (батько) або діти одного з подружжя (колишнього подружжя) та інший з подружжя (колишнього подружжя);
- 5) особи, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у шлюбі між собою, їхні батьки та діти;
- 6) особи, які мають спільну дитину (дітей);
- 7) батьки (мати, батько) і дитина (діти);

Дитина, яка стала свідком (очевидцем) домашнього насильства, визнається по-

страждалою від домашнього насильства дитиною. Інформацію про таких дітей обов'язково слід передавати протягом доби службі у справах дітей.

- 8) дід (баба) та онук (онука);
- 9) прадід (прабаба) та правнук (правнучка);
- 10) вітчим (мачуха) та пасинок (падчерка);
- 11) рідні брати і сестри;
- 12) інші родичі: дядько (тітка) та племінник (племінниця), двоюрідні брати і сестри, двоюрідний дід (баба) та двоюрідний онук (онука);
- 13) діти подружжя, колишнього подружжя, наречених, осіб, які мають спільну дитину (дітей), які не є спільними або всиновленими;
- 14) опікуни, піклувальники, їхні діти та особи, які перебувають (перебували) під опікою, піклуванням;
- 15) прийомні батьки, батьки-вихователі, патронатні вихователі, їхні діти та прийомні діти, діти-вихованці, діти, які проживають (проживали) в сім'ї патронатного вихователя.

При цьому слід звернути увагу на те, що статуси опікунів, піклувальників, прийомних батьків, батьків-вихователів, патронатних вихователів є офіційними правовими статусами, які встановлюються за рішенням офіційного органу держави, зокрема органів опіки та піклування, суду, на підставі чинного законодавства. Тобто ситуація, коли батьки залишили свою дитину у знайомих або сусідів на певний час, не може розглядатись як встановлення опіки, піклування над нею.

Дія законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству поширюється також на інших родичів, інших осіб, які пов'я-

44 Сімейний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>

зані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки, за умови спільного проживання, а також на суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

Отже, для визначення того, чи має місце домашнє насильство стосовно інших родичів (крім тих, на яких дія законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству поширюється незалежно від факту спільного проживання) та інших осіб, необхідно встановити наявність одразу трьох умов:

- 1) наявність спільного побуту;
- 2) наявність взаємних прав та обов'язків;
- 3) факт спільного проживання.

Отже, Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» суттєво розширив коло осіб, на яких поширюється його дія. Наприклад, раніше колишнє подружжя не підпадало під категорію осіб, насильство між якими могло кваліфікуватися як насильство в сім'ї. Хоча як раз у відносинах колишнього подружжя насильство є поширеним явищем. При цьому важливо, щоб такі насильницькі відносини були кваліфіковані саме як домашнє насильство, а не будь-яке інше правопорушення, наприклад, дрібне хуліганство. Адже Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» передбачає не лише притягнення до відповідальності кривдника, а й надання допомоги особі, яка постраждала від домашнього насильства.

Так, відповідно до ст. 21 Закону **постраждала особа має право на:**

- безоплатне отримання відповідно до законодавства соціальних послуг, медичної, соціальної та психологічної допомоги відповідно до її потреб;

- безоплатну правову допомогу у порядку, встановленому Законом України «Про безоплатну правову допомогу»;
- звернення до правоохоронних органів і суду з метою застосування до кривдників спеціальних заходів протидії домашньому насильству.

Крім того, відповідно до ст. 22 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» під час розгляду судом та/або органом опіки та піклування спорів щодо участі одного з батьків у вихованні дитини, визначення місця проживання дитини, відібрання дитини, позбавлення та поновлення батьківських прав, побачення з дитиною матері, батька дитини, які позбавлені батьківських прав, відібрання дитини від особи, яка тримає її у себе не на законних підставах або не на основі рішення суду, обов'язково беруться до уваги факти вчинення домашнього насильства стосовно дитини або за її присутності.⁴⁵

Однією з ознак домашнього насильства є наявність шкоди, що заподіяна внаслідок протиправних діянь. **Шкода фізичному здоров'ю** полягає у тілесних ушкодженнях, завданих постраждалій від домашнього насильства особі. Відповідно до п. 1.2 Правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затверджених наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17 січня 1995 р. № 6, під тілесними ушкодженнями розуміються порушення анатомічної цілості тканин, органів та їх функцій, що виникають як наслідок дії одного чи кількох зовнішніх ушкоджувальних чинників – фізичних, хімічних, біологічних, психічних.

Шкода психічному здоров'ю дістає вияв у психоневрологічних розладах, виникненні депресивних та/або істеричних станів, де-

45 Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19/print>

струкції особистості, викривленні психосексуального розвитку тощо. Така шкода може бути наслідком будь-якого з видів насильства.

Згідно з ч. 2 ст. 23 Цивільного кодексу (ЦК) України **моральна шкода** полягає:

- 1) у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я;
- 2) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів;
- 3) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна;
- 4) у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи.

ВИДИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Домашнє насильство може відбуватись за кількома векторами.

- 1. Подружні стосунки** (чоловік – дружина). Здебільшого насильство здійснюється чоловіком, хоча зустрічаються і протилежні випадки.
- 2. Батьки – діти (особи віком до 18 років).** Насильство може здійснюватися як матір'ю, так і батьком. У випадках, коли мати сама є постраждалою від домашнього насильства, вона може вчиняти негативні, насильницькі дії щодо своєї дитини як компенсаторний механізм свого приниження чоловіком. Якщо один із батьків не припиняє насильницькі дії іншого з

батьків щодо дитини та не вживає заходів, щоб захистити дитину від насильства, він (вона) також вчиняють насильство щодо дитини у вигляді бездіяльності. Тоді захист прав дітей мають здійснити органи опіки та піклування. На жаль, на сьогодні в суспільстві не сформована «нульова» толерантність до проявів тілесних покарань батьками дітей. Однак слід пам'ятати, що на сьогодні в Україні відповідно до ст. 150 СК України забороняються фізичні покарання дитини батьками, а також застосування ними інших видів покарань, які принижують людську гідність дитини.

- 3. Дорослі діти – батьки.** Насильство може здійснюватися як дорослими дітьми стосовно батьків, так і навпаки, хоча перший випадок значно поширеніший. Досить типовою є ситуація, коли діти, які виростили в атмосфері насильства, будують свої стосунки з батьками на основі такого самого насильства. Насильство над батьками також може здійснюватися в сім'ях, у яких діти виростили в атмосфері всюдозволеності. Поширеними є випадки домашнього насильства щодо батьків з боку дорослих дітей, якщо діти зловживають алкоголем, наркотичними засобами, психотропними речовинами тощо.
- 4. Насильство між дітьми.** Такі відносини, як правило, виникають на тлі насильницьких стосунків між дорослими членами сім'ї й мають різноманітний характер. Старші діти можуть здійснювати насильство над молодшими, брати – над сестрами, діти можуть об'єднуватися проти когось одного з дітей; можливе насильство між зведеними братами і сестрами. Звичайно, безпосередньо відповідальність за вчинення домашнього насильства наставатиме з визначеного у законодавстві віку. Однак Закон України «Про запобігання та

протидію домашньому насильству» орієнтований не лише на притягнення до відповідальності кривдника, а й на запобігання випадків насильства в майбутньому. Тому випадки домашнього насильства між дітьми, незважаючи на те, що вони не досягли віку відповідальності, не можна залишати без уваги та втручання з боку уповноважених суб'єктів.

5. Член сім'ї – інші родичі. Це – насильницькі стосунки між тещею чи тестем і зятем, свекром чи свекрухою і невісткою, онуками і дідусем чи бабусею, двоюрідними братами та сестрами тощо. Важливо, що на сьогодні кваліфікація насильницьких відносин між ними як домашнього насильства не залежить від спільності їх проживання. Однак можливими є проблеми під час кваліфікації, якщо одна зі сторін буде заперечувати свою спорідненість з іншою.

ФОРМИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Виокремлюють 4 форми домашнього насильства:

- психологічне;
- фізичне;
- економічне;
- сексуальне.

Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» суттєво деталізує прояви тієї чи іншої форми домашнього насильства. Такі прояви зазвичай визначаються шляхом перерахування діянь, що стосуються відповідної форми насильства. Подібні переліки, звісно, не можуть бути вичерпними.

Психологічне насильство – форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, встановлення контролю в репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи.

Психологічне насильство є найпоширенішою формою домашнього насильства, адже воно супроводжує будь-яку з інших форм домашнього насильства.

Як правило, насильницькі відносини розпочинаються саме з психологічного насильства, до якого з часом додаються інші форми. При цьому факт лише психологічного домашнього насильства вже є правопорушенням, і чим раніше відбудеться втручання, тим більша вірогідність ефективного запобігання вчиненню подальшого насильства та появи інших його форм.

Психологічне насильство може порушувати такі права, як право на рівність, право на повагу гідності, таємницю листування, телефонних розмов, кореспонденції, право на свободу думки і слова тощо.

До проявів психологічного домашнього насильства, прямо зазначених у визначенні, належать:

- словесні образи;
- погрози, у тому числі щодо третіх осіб;
- приниження;
- переслідування;
- залякування.

До інших діянь, спрямованих на обмеження волевиявлення особи, встановлення контролю в репродуктивній сфері, можуть бути віднесені, зокрема:

- образа переконань, що становлять цінність для особи;
- ігнорування почуттів особи;
- образа віросповідання, національної, расової та класової приналежності або походження;
- прояви виключних ревнощів;
- обмеження свободи дій та пересування особи, ізоляція від оточуючих;
- підштовхування до самогубства;
- примушування до протизаконних дій;
- налаштування дітей проти одного з батьків;
- постійні крики;
- постійні прояви незадоволення, безпідставні докори, зауваження і звинувачення;
- образливі жести, пози, міміка, погляди;
- заподіяння шкоди домашнім тваринам;
- знищення, пошкодження, псування або приховування особистих речей, предметів, прикрас тощо;
- заперечення наявності проблеми насильства, перекладання відповідальності за неї на партнера.

Для визнання діяння як психологічного домашнього насильства важливі наслідки, а саме щоб такі дії або бездіяльність:

- викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб;
- спричиняли емоційну невпевненість, нездатність захистити себе;
- завдавали шкоди психічному здоров'ю особи.

Найбільш гостро проблема психологічного насильства постає серед дітей. Це пов'язано, здебільшого, з їхньою вразливістю та необізнаністю. Вразливість дітей до насильства пояснюється їхньою фізичною, психологічною та соціальною незрілістю, а також залежним (підлеглим) становищем стосовно дорослих, незалежно від того, є це батьки чи опікуни. До найбільш поширених проявів психологічного насильства над дітьми належать:

- поведіння з дітьми як із підлеглими чи слугами;
- нав'ювання страху за допомогою розповідей, дій, поглядів;
- крики;
- погрози покинути дитину;
- погрози розлюбити дитину;
- загроза суворого покарання поліцією, притулком та психіатричною лікарнею;
- приниження;
- постійне наголошування на недоліках;
- контролювання, обмеження у спілкуванні, стеження;
- використання дітей у конфліктах між батьками;
- заборона лягати спати або насильне пробудження;
- звинувачення дитини у всіх проблемах;
- ігнорування;
- критика думок, почуттів, дій.

Фізичне насильство – форма домашнього насильства, що включає ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру.

До інших правопорушень насильницького характеру можна віднести також:

- примушування до вживання наркотиків, алкоголю, отруйних засобів чи медичних препаратів, що викликають одурманення (наприклад, снодійного, не призначеного лікарем);
- удушення, втоплення тощо.

Діяння кривдника може полягати як у безпосередньому фізичному впливі на організм людини (заподіяння ушкоджень життєво важливим органам, удушення тощо), так і зумовлювати такий вплив за допомогою чинників зовнішнього середовища (дія високих чи низьких температур, електроструму, отруйних чи вибухових речовин, пожежі та ін.). Фізичним насильством можуть порушуватись особисті права, такі як право на вільний розвиток своєї особистості, право на життя, свободу та особисту недоторканність. Фізичне насильство вважається однією із найтяжчих форм домашнього насильства. Це пояснюється тим, що дії кривдника посягають безпосередньо на життя і здоров'я, недоторканність та безпеку особи, що згідно зі ст. 3 Конституції України визнаються найвищою соціальною цінністю.

Економічне насильство – форма домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру. До інших правопорушень економічного характеру можна віднести:

- створення ситуацій, коли один з членів сім'ї змушений випрошувати гроші (за їх

наявності) на утримання сім'ї або власні потреби;

- дріб'язковий контроль всіх витрат, вимога звітувати за них;
- демонстрація того, що домашня робота не має жодної економічної цінності;
- примушування батьками або піклувальниками неповнолітніх до жебракування тощо.

Ця форма насильства може порушувати такі права і свободи особи, як право на недоторканність житла, право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом, право на працю, право приватної власності тощо.

Сексуальне насильство – форма домашнього насильства, що включає будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканності особи, у тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності.

Сексуальне насильство може порушувати такі права і свободи особи, як право на повагу гідності, право на особисту недоторканність, право на вільний розвиток своєї особистості тощо. Більшість проявів сексуального насильства закріплені в КК України, тобто визнаються злочинами.

Слід зауважити, що домашнє насильство зазвичай включає різноманітні комбінації форм та проявів домашнього насильства. Для ідентифікації домашнього насильства корисними є таблиці індикаторів, розроблені О. Кочеміровською та А. Ходоренко.⁴⁶

46 Кочеміровська О. Індикатори прихованих форм сімейного насильства щодо жінок та їх застосування в практиці дільничних інспекторів міліції / О. Кочеміровська, А. Ходоренко. Харків, 2006.

ОЗНАКИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Тип ознаки	Ознака
Фізичні	<ul style="list-style-type: none"> ■ погіршення фізичного та психічного здоров'я, емоційні та психоневрологічні розлади ■ синці, забиті місця, відсутність зубів, ушкодження кісток та м'яких тканин, наявність частково залікованих попередніх травм, сліди укусів, опіки незвичайної форми та в різних частинах тіла, розриви статевих органів ■ поганий догляд за ротовою порожниною, недотримання правил особистої гігієни, відсутність догляду за волоссям, нігтями ■ втрата ваги, зневоднення
Психологічні	<ul style="list-style-type: none"> ■ невідповідність отриманих ушкоджень поясненням щодо їх походження; історії про відвідання різних лікарів, які не відповідають дійсності ■ наявність скарг психосоматичного характеру ■ страхи, необумовлена тривожність, нерішучість, повна безініціативність та відчуття безпорадності ■ депресія, нав'язливі рухи та думки, схильність до одноманітних рухів та дій на кшталт розгойдування в кріслі, розчісування одного й того ж пасма волосся тощо ■ надмірне збудження, безсоння або, навпаки, підвищена сонливість та уповільнення рухів (останні вважаються проявом «лінощів», «нездатності добре виконувати свої домашні обов'язки» та підсилюють відчуття провини) ■ втрата соціальних контактів з родичами, друзями, гостре відчуття самотності та ізолюваності ■ уникання погляду в очі, приниженість у поведженні, похапливість ■ нереалістичні надії щодо розвитку визначних талантів дитини поряд із впевненістю в безперспективності її майбутнього ■ суїцидальні наміри, погрози позбавити життя себе ■ почуття провини за отримані фізичні ушкодження ■ звуження свідомості, нездатність адекватно оцінювати власне майбутнє, свої вчинки та вчинки інших людей
Сексуальні	<ul style="list-style-type: none"> ■ порушення сексуальності, зокрема зниження або втрата сексуального потягу; сексологічні та сексопатологічні симптоми ■ захворювання, що передаються статевим шляхом ■ травми та пошкодження статевих органів ■ наявність викидів, мертвонароджених дітей та небажаних вагітностей

Економічні	<ul style="list-style-type: none"> ■ нестаток / відсутність можливості розпоряджатися сімейним бюджетом та власними коштами ■ відмова від роботи або навчання під тиском кривдника; робота на посаді / робочому місці, обраному під тиском кривдника ■ робота, зумовлена необхідністю утримувати кривдника, який водночас контролює (забирає) всі фінанси в родині ■ одяг, взуття, які не відповідають сезону та погодним умовам; старезне вбрання; наочні ознаки існування в злиднях (незважаючи на реальні прибутки родини) ■ недоїдання ■ наявність житлових проблем
-------------------	---

Під час кваліфікації домашнього насильства та складання відповідних процесуальних документів важливо вміти правильно співвідносити прояви та форми домашнього насильства.

Форма	Прояви
Психологічне насильство	<ul style="list-style-type: none"> ■ словесні образи ■ погрози, у тому числі щодо третіх осіб ■ приниження ■ переслідування ■ залякування ■ інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері ■ якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи
Фізичне насильство	<ul style="list-style-type: none"> ■ ляпаси ■ стусани ■ штовхання ■ щипання, кусання ■ шмагання ■ незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв ■ мордування ■ заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості ■ залишення в небезпеці ■ ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані ■ заподіяння смерті ■ вчинення інших правопорушень насильницького характеру

Економічне насильство	<ul style="list-style-type: none"> ■ умисне позбавлення: житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів, документів або можливості користуватися ними ■ залишення без догляду чи піклування ■ перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації ■ заборона працювати ■ примушування до праці ■ заборона навчатися ■ інші правопорушення економічного характеру
Сексуальне насильство	<ul style="list-style-type: none"> ■ будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди, стосовно дитини незалежно від її згоди або в присутності дитини ■ примушування до акту сексуального характеру з третьою особою ■ інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, у тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Які умовні напрями розвитку міжнародних та європейських стандартів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству можна виокремити? Яке значення для України мають міжнародні та європейські стандарти?
2. Які існують міжнародні та європейські документи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству?
3. Коли відбулась і що означає криміналізація домашнього насильства?
4. Який вік вважається віком статевої зрілості?
5. Який основний нормативно-правовий документ на національному рівні визначає правові та організаційні основи запобігання та протидії домашньому насильству?
6. Що таке домашнє насильство? Чим насильство відрізняється від конфлікту? Назвіть ознаки домашнього насильства.
7. Які існують форми домашнього насильства? Які прояви має кожна із них?
8. На кого поширюється дія законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству?
9. За якими ознаками можна ідентифікувати домашнє насильство?

РОЗДІЛ 3.

СУБ'ЄКТИ, ЩО ЗДІЙСНЮЮТЬ ЗАХОДИ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

3.1. ХАРАКТЕРИСТИКА ДІЯЛЬНОСТІ — СПЕЦІАЛЬНО УПОВНОВАЖЕНИХ ОРГАНІВ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (далі – Закон) закріплює положення про те, що державна політика у сфері запобігання та протидії домашньому насильству спрямована на забезпечення комплексного інтегрованого підходу до подолання домашнього насильства, надання всебічної допомоги постраждалим особам та утвердження ненасильницького характеру приватних стосунків.

Основними напрямками реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству є:

- 1) запобігання домашньому насильству;
- 2) ефективне реагування на факти домашнього насильства шляхом запровадження механізму взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у цій сфері;
- 3) надання допомоги та захисту постраждалим особам, забезпечення відшкодування шкоди, завданої домашнім насильством;
- 4) належне розслідування фактів домашнього насильства, притягнення кримінальних до передбаченої законом відповідальності та зміна їхньої поведінки.⁴⁷

Задля реалізації зазначених напрямів державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству в Україні діє система суб'єктів, що здійснюють заходи у відповідній сфері:

- 1) спеціально уповноважені органи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- 2) інші органи та установи, на які покладаються функції із здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- 3) загальні та спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб;
- 4) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах.⁴⁸

За наведеною класифікацією спеціально уповноваженими органами у сфері запобігання та протидії домашньому насильству є:

- 1) центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- 2) центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;

47 Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>

48 Там само.

- 3) Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, у тому числі їх структурні підрозділи, до повноважень яких належить здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- 4) сільські, селищні, міські, районні у містах (у разі їх створення) ради, їх виконавчі органи, до повноважень яких належить здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.⁴⁹

Міністерство соціальної політики України (Мінсоцполітики) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України і який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері запобігання домашньому насильству. Мінсоцполітики є спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.⁵⁰

Згідно із Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» у сфері запобігання та протидії домашньому насильству до повноважень Мінсоцполітики належить:

- формування та реалізація державної політики;
- нормативно-правове регулювання;
- координація діяльності суб'єктів, що здійснюють заходи у цій сфері;
- забезпечення розроблення та затвердження типових програм для постраждалих осіб, а також методичних рекомендацій щодо їх виконання;
- забезпечення розроблення та затвердження типових програм для кривдників, а також методичних рекомендацій щодо їх виконання, у тому числі з урахуванням віку, стану здоров'я, статі кривдника;
- здійснення методичного забезпечення місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування;
- затвердження стандартів надання соціальних послуг постраждалим особам та методики визначення потреб територіальних громад у створенні спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб;
- забезпечення створення та функціонування Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі, здійснення повноважень держателя цього реєстру;
- забезпечення функціонування служб підтримки постраждалих осіб та здійснення контролю за їх діяльністю;
- здійснення міжнародного співробітництва;
- координація підготовки фахівців, які представляють суб'єктів, що здійснюють заходи у цій сфері;
- організація та проведення загальнонаціональних соціологічних, правових, психолого-педагогічних та інших досліджень щодо домашнього насильства, його причин і наслідків;
- збір, аналіз і поширення відповідно до законодавства інформації про домашнє насильство, удосконалення системи показників у формах державної статистичної звітності щодо запобігання та протидії домашньому насильству;

49 Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>

50 Положення про Міністерство соціальної політики України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 17 червня 2015 р. № 423. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/423-2015-n>

- забезпечення здійснення моніторингу ефективності законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству, практики його застосування, надання методичної та практичної допомоги суб'єктам, що здійснюють заходи у цій сфері;
- підготовка та оприлюднення щорічного звіту про стан реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- ведення обліку даних про діяльність загальних та спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб на загальнодержавному рівні.⁵¹

Разом з цим до спеціально уповноважених органів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству Закон відносить:

- Раду міністрів Автономної Республіки Крим;
- місцеві державні адміністрації, у тому числі їх структурні підрозділи, до повноважень яких належить здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

Місцева державна адміністрація є місцевим органом виконавчої влади і входить до системи органів виконавчої влади.

Місцева державна адміністрація в межах своїх повноважень здійснює виконавчу владу на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці, а також реалізує повноваження, делеговані їй відповідною радою.⁵²

До повноважень **Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій** у сфері запобігання та протидії домашньому насильству належать:

- забезпечення реалізації державної політики на регіональному рівні, шляхом здійснення постійного контролю за своєчасністю та належністю вжиття заходів;
- забезпечення розроблення, затвердження та виконання регіональних програм;
- забезпечення координації діяльності суб'єктів, їх обліку та взаємодії на регіональному рівні;
- забезпечення підготовки фахівців, до компетенції яких належать питання домашнього насильства та які реалізують програми для кривдників;
- забезпечення підготовки методичних рекомендацій щодо організації і забезпечення діяльності та підвищення кваліфікації;
- забезпечення здійснення інформаційно-просвітницької діяльності (у тому числі підготовки та поширення відповідних матеріалів), заходів у цій сфері та формування нетерпимого ставлення громадян до насильницької моделі поведінки у приватних стосунках;
- організація та/або проведення регіональних соціологічних, психолого-педагогічних та інших досліджень;
- здійснення моніторингу стану виконання суб'єктами поставлених завдань у процесі реалізації державної політики на регіональному рівні, надання їм методичної та практичної допомоги, з'ясування про-

51 Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>

52 Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 9 квітня 1999 р. (ст. 1).
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text>

- блемних питань та вжиття вичерпних заходів для їх вирішення;
- звітування центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у цій сфері про результати здійснення повноважень у визначеному ним порядку.

До повноважень **районних, районних у містах Києві і Севастополі державних адміністрацій та виконавчих органів сільських, селищних, міських, районних у містах** (у разі їх створення) **рад** у сфері запобігання та протидії домашньому насильству належать:

- забезпечення реалізації державної політики на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці;
- забезпечення надання соціальних послуг шляхом соціального замовлення;
- визначення потреби у створенні спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб, забезпечення їх створення та функціонування, здійснення контролю за їхньою діяльністю;
- участь у підготовці фахівців, до компетенції яких належать питання домашнього насильства, та фахівців, які реалізують програми для кривдників;
- прийом і розгляд заяв та повідомлень про вчинення домашнього насильства, забезпечення застосування заходів для його припинення, надання допомоги постраждалим особам;
- забезпечення координації діяльності суб'єктів та їх взаємодії;

- інформування постраждалих осіб про права, заходи та соціальні послуги, якими вони можуть скористатися;
- збір, аналіз і поширення відповідно до законодавства інформації про домашнє насильство;
- звітування центральному органу виконавчої влади про результати здійснення повноважень у цій сфері у визначеному ним порядку;
- виконання повноважень органу опіки та піклування.

Також законодавством визначено, що:

- структурними підрозділами місцевих державних адміністрацій, до повноважень яких належить здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, є структурні підрозділи з питань сім'ї;⁵³
- сільські, селищні, міські ради є органами місцевого самоврядування, що представляють відповідні територіальні громади та здійснюють від їх імені та в їх інтересах функції і повноваження місцевого самоврядування, визначені законодавством України;
- обласні та районні ради є органами місцевого самоврядування, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст, у межах повноважень, визначених законодавством України, а також повноважень, переданих їм сільськими, селищними, міськими радами;⁵⁴

53 Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>

54 Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>

- виконавчими органами сільських, селищних, міських, районних у містах (у разі їх створення) рад, до повноважень яких належить здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, є виконавчі органи з питань сім'ї.

Слід зауважити, що відповідно до ст. 11 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» районні, районні у містах Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчі органи міських, районних у містах, сільських, селищних рад, у тому числі об'єднаних територіальних громад, є органами опіки та піклування.⁵⁵

Органи опіки та піклування здійснюють діяльність із соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі забезпечення їх права на виховання у сім'ї, надання статусу дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, встановлення опіки та піклування над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, із захисту особистих, майнових і житлових прав дітей.⁵⁶

До повноважень органів опіки та піклування у сфері запобігання та протидії домашньому насильству стосовно дитини та за участю дитини належать:

- захист прав та інтересів постраждалої дитини, дитини-кривдника, у тому числі шляхом звернення до суду, представни-

цтва прав та інтересів дитини у суді при розгляді питань, пов'язаних із здійсненням актів домашнього насильства, зокрема про видачу обмежувального припису;

- безпосереднє надання допомоги та захисту постраждалим дітям, дітям-кривдникам, які мають статус дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;
- розгляд у порядку, встановленому СК України, питання про доцільність відібрання дитини або позбавлення батьківських прав стосовно дитини, якщо кривдниками дитини є батьки (усиновлювачі) або один із них;
- розгляд у порядку, встановленому законодавством, питань про доцільність відібрання дитини в опікуна (піклувальника), прийомних батьків, батьків-вихователів, про звільнення особи від обов'язків опікуна (піклувальника) дитини, розірвання договору про патронат над дитиною, скасування рішення про влаштування дитини до дитячого будинку сімейного типу або до прийомної сім'ї у разі здійснення домашнього насильства стосовно дитини або за участю дитини;
- надання згоди на отримання соціальних послуг постраждалою дитиною, дитиною-кривдником, якщо батьки, інші законні представники дитини є кривдниками або ухиляються від захисту прав та інтересів дитини;
- надання згоди на внесення персональних даних про дитину, яка повідомила про вчинення насильства або є постраждалою особою, до Єдиного державного реєстру випадків домашнього насиль-

55 Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: Закон України від 13 січня 2005 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15>

56 Порядок провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 р. № 866. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-n>

ства та насильства за ознакою статі, якщо батьки, інші законні представники дитини є кривдниками або ухиляються від захисту прав та інтересів дитини;

- влаштування дитини в сім'ю патронатного вихователя у разі неможливості проживання дитини із своїми батьками, іншими законними представниками у зв'язку із вчиненням домашнього насильства стосовно цієї дитини або за її участі.⁵⁷

До повноважень органів опіки та піклування у сфері запобігання та протидії домашньому насильству стосовно недієздатних осіб та осіб, цивільна дієздатність яких обмежена, належать:

- вирішення питання щодо отримання соціальних послуг постраждалою особою, у разі якщо законного представника такої особи не призначено або законний представник є кривдником чи ухиляється від захисту прав та інтересів такої особи;
- надання згоди на внесення персональних даних про недієздатну особу, яка повідомила про вчинення насильства або є постраждалою особою, до Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі, якщо законний представник такої особи є кривдником або ухиляється від захисту прав та інтересів такої особи;
- влаштування постраждалої особи до закладу соціального захисту у разі, якщо у зв'язку із вчиненням домашнього насильства проживання такої особи в сім'ї чи з опікуном становить загрозу її життю та здоров'ю;
- вжиття заходів для надання недієздатній особі, яка є кривдником, психіатричної допомоги у примусовому порядку у разі, якщо у зв'язку із вчиненням домашнього насильства проживання такої особи в сім'ї чи з опікуном становить загрозу життю та здоров'ю членів сім'ї або опікуна;
- порушення перед судом питання про звільнення в установленому законодавством порядку від повноважень опікуна або піклувальника у разі вчинення ними домашнього насильства стосовно недієздатної особи або особи, цивільна дієздатність якої обмежена;
- захист прав та представлення інтересів постраждалої особи в органах державної влади, органах місцевого самоврядування чи в суді (у разі потреби);
- порушення перед органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування питання про притягнення в установленому законодавством порядку до відповідальності посадових осіб у разі невиконання або неналежного виконання ними обов'язків під час виявлення та роботи з постраждалими особами, які є недієздатними особами або особами, цивільна дієздатність яких обмежена;
- здійснення інших передбачених законодавством заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству стосовно недієздатних осіб та осіб, цивільна дієздатність яких обмежена, чи за їх участю.⁵⁸

Суб'єкти, що здійснюють заходи у сфері запобігання домашньому насильству, враховують природу домашнього насильства, його непропорційний вплив на жінок і чоловіків,

57 Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>

58 Там само.

зокрема на осіб з інвалідністю, вагітних жінок, дітей, недієздатних осіб, осіб похилого віку, необхідність підтримки та захисту постраждалих осіб, наслідки домашнього насильства, що призводять до порушення прав людини.

Крім того, у здійсненні заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, зокрема виявленні фактів домашнього насильства, наданні допомоги та захисту постраждалим особам, можуть брати участь підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, громадські об'єднання та іноземні неурядові організації, фізичні особи – підприємці, які відповідають критеріям діяльності суб'єктів, що надають соціальні послуги, а також фізичні особи, які надають соціальні послуги, у тому числі послуги патронату над дітьми.

Громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, яким стало відомо про вчинення домашнього насильства, зокрема якщо постраждалими особами стали або можуть стати діти, зобов'язані невідкладно повідомити про це до районних, районних у містах Києві та Севастополі державних адміністрацій, виконавчих органів сільських, селищних, міських, районних у містах (у разі їх створення) рад, уповноважених підрозділів органів Національної поліції України або до цілодобового кол-центру з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей.⁵⁹

59 Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>

3.2. ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ІНШИХ ОРГАНІВ ТА УСТАНОВ, НА ЯКІ ПОКЛАДАЮТЬСЯ ФУНКЦІЇ ІЗ ЗДІЙСНЕННЯ ЗАХОДІВ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

До інших органів та установ, на які покладаються функції із здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» відносить:

- 1) служби у справах дітей;
- 2) уповноважені підрозділи органів Національної поліції України;
- 3) органи управління освітою, навчальні заклади, установи та організації системи освіти;
- 4) органи охорони здоров'я, установи та заклади охорони здоров'я;
- 5) центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги;
- 6) суди;
- 7) прокуратуру;
- 8) уповноважені органи з питань пробації.

Служба у справах дітей обласної, Київської та Севастопольської міської держадміністрації (далі – служба) є структурним підрозділом обласної, Київської та Севастопольської міської держадміністрації, який утворюється головою обласної, Київської та Севастополь-

ської міської держадміністрації, підзвітний та підконтрольний, відповідно, голові обласної, Київської та Севастопольської міської державної адміністрації.

Основними завданнями служби є:

- реалізація на відповідній території державної політики з питань соціального захисту дітей, запобігання дитячій бездоглядності та безпритульності, вчиненню дітьми правопорушень;
- розроблення і здійснення заходів щодо захисту прав, свобод і законних інтересів дітей;
- координація зусиль у вирішенні питань соціального захисту дітей та організації роботи із запобігання дитячій бездоглядності та безпритульності;
- забезпечення додержання вимог законодавства щодо встановлення опіки та піклування над дітьми, їх усиновлення, влаштування в дитячі будинки сімейного типу, прийомні сім'ї;
- здійснення контролю за умовами утримання і виховання дітей у закладах для дітей-сиріт та дітей, позбавлених бать-

ківського піклування, спеціальних установ і закладах соціального захисту для дітей усіх форм власності;

- ведення державної статистики щодо дітей;
- ведення обліку дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, усиновлених, влаштованих до прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу та соціально-реабілітаційних центрів (дитячих містечок);
- визначення пріоритетних напрямів поліпшення на відповідній території становища дітей, їх соціального захисту, сприяння фізичному, духовному та інтелектуальному розвитку, запобігання дитячій бездоглядності та безпритульності, вчиненню дітьми правопорушень.⁶⁰

До повноважень служб у справах дітей у сфері запобігання та протидії домашньому насильству стосовно дітей належать такі:

- розроблення та виконання заходів із захисту прав та законних інтересів постраждалої дитини;
- розроблення та виконання заходів із захисту прав та законних інтересів дитини-кривдника;
- прийом та розгляд заяв і повідомлень про домашнє насильство стосовно дітей та за участю дітей;
- інформування постраждалої дитини, її батьків, інших законних представників, якщо вони не є кривдниками дитини, про права, заходи та послуги, якими вони можуть скористатися;
- інформування дитини-кривдника, її батьків, інших законних представників про права дитини, заходи та послуги, якими вони можуть скористатися;
- влаштування дитини в центр соціально-психологічної реабілітації дітей, притулок для дітей служби у справах дітей, інші установи для дітей незалежно від форми власності та підпорядкування, в яких створені належні умови для проживання, виховання, навчання та реабілітації дитини відповідно до її потреб, а також здійснення контролю за умовами її перебування та надання допомоги у разі неможливості проживання дитини із своїми батьками, іншими законними представниками у зв'язку із вчиненням домашнього насильства стосовно цієї дитини або за її участю;
- проведення профілактичної роботи з батьками, іншими законними представниками дитини із запобігання домашньому насильству стосовно дітей та за участю дітей;
- порушення перед органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування питання про притягнення до відповідальності згідно із законом посадових осіб у разі невиконання або неналежного виконання ними обов'язків під час виявлення фактів домашнього насильства, роботи з постраждалою дитиною, дитиною-кривдником;
- взаємодія з іншими суб'єктами, що здійснюють заходи у цій сфері;
- звітування центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у цій сфері, про результати здійснення своїх повноважень у цьому напрямі діяльності.⁶¹

60 Типове положення про службу у справах дітей обласної, Київської та Севастопольської міської державної адміністрації, затвержене постановою Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2007 р. № 1068. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068-2007-n>

61 Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>

Національна поліція України (поліція) – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку.⁶²

До повноважень уповноважених підрозділів органів Національної поліції України у сфері запобігання та протидії домашньому насильству належать:

- виявлення фактів домашнього насильства та своєчасне реагування на них;
- прийом і розгляд заяв та повідомлень про вчинення домашнього насильства, у тому числі розгляд повідомлень, що надійшли до кол-центру з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей, вжиття заходів для його припинення та надання допомоги постраждалим особам з урахуванням результатів оцінки ризиків у порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, спільно з Національною поліцією України;
- інформування постраждалих осіб про їхні права, заходи і соціальні послуги, якими вони можуть скористатися;
- винесення термінових заборонних приписів стосовно кривдників;
- взяття на профілактичний облік кривдників та проведення з ними профілактичної роботи в порядку, визначеному законодавством;
- здійснення контролю за виконанням кривдниками спеціальних заходів протидії домашньому насильству протягом строку їх дії;
- анулювання дозволів на право придбання, зберігання, носіння зброї та боєприпасів їх власникам у разі вчинення ними домашнього насильства, а також вилучення зброї та боєприпасів у порядку, визначеному законодавством;
- взаємодія з іншими суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- звітування центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, про результати здійснення повноважень у цій сфері у порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

Уповноважені підрозділи органів Національної поліції України здійснюють повноваження у сфері запобігання та протидії домашньому насильству з урахуванням міжнародних стандартів реагування правоохоронних органів на випадки домашнього насильства та оцінки ризиків.

Поліцейські можуть проникати до житла особи без вмотивованого рішення суду у невідкладних випадках, пов'язаних із припиненням вчинюваного акту домашнього насильства, у разі безпосередньої небезпеки для життя чи здоров'я постраждалої особи.⁶³

62 Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>

63 Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>

Поліція відповідно до покладених на неї завдань:

- здійснює превентивну та профілактичну діяльність, спрямовану на запобігання вчиненню домашнього насильства;
- виявляє причини та умови, що сприяють вчиненню домашнього насильства, вживає у межах своєї компетенції заходів для їх усунення;
- вживає заходів з метою виявлення фактів домашнього насильства;
- припиняє виявлені кримінальні та адміністративні правопорушення;
- здійснює досудове розслідування кримінальних проваджень за фактами вчинення домашнього насильства;
- розшукує осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду, ухиляються від виконання кримінального покарання;
- доставляє у випадках і порядку, визначених законом, затриманих осіб, підозрюваних у вчиненні кримінального правопорушення, та осіб, які вчинили адміністративне правопорушення (зокрема, домашнє насильство);
- вживає всіх можливих заходів для надання невідкладної, зокрема домедичної і медичної, допомоги особам, які постраждали внаслідок домашнього насильства;
- у межах повноважень, визначених законом, здійснює контроль за дотриманням вимог законів та інших нормативно-правових актів щодо опіки, піклування над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, вживає заходів щодо запобігання дитячій бездоглядності, правопорушень серед дітей,

а також соціального патронажу щодо дітей, які відбували покарання у виді позбавлення волі;

- вживає заходів для запобігання та протидії домашньому насильству або насильству за ознакою статі;
- здійснює оперативно-розшукову діяльність відповідно до закону та ін.⁶⁴

Органами державного управління освітою в Україні є Міністерство освіти і науки України; міністерства і відомства України, яким підпорядковані навчально-виховні заклади; відділи (управління) освіти місцевих державних адміністрацій.

До повноважень органів управління освітою у сфері запобігання та протидії домашньому насильству належать:

- забезпечення підготовки фахівців відповідної кваліфікації та галузі знань;
- забезпечення впровадження в навчально-виховний процес на всіх освітніх рівнях, у тому числі шляхом включення до навчальних програм і планів, питань домашнього насильства;
- забезпечення включення до освітньо-професійних програм під час встановлення державних стандартів освіти;
- участь у підготовці (перепідготовці, підвищенні кваліфікації) фахівців, які представляють суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- методичне забезпечення навчальних закладів з питань запобігання та протидії домашньому насильству;
- звітування центральному органу виконавчої влади, що реалізує держав-

64 Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>

ну політику у цій сфері, про результати здійснення своїх повноважень у цьому напрямі діяльності.⁶⁵

У виявленні фактів домашнього насильства має значення спостережливість педагогічних працівників закладу освіти, їх уважне ставлення до учасників освітнього процесу і здатність вчасно помітити симптоми неблагополуччя в поведінці та настрої дітей.⁶⁶

Навчальні заклади та установи системи освіти під час здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству:

- проводять з учасниками навчально-виховного процесу виховну роботу;
- повідомляють не пізніше однієї доби службу у справах дітей, уповноважені підрозділи органів Національної поліції України у разі виявлення фактів домашнього насильства стосовно дітей або отримання відповідних заяв чи повідомлень;
- проводять інформаційно-просвітницькі заходи з учасниками навчально-виховного процесу з питань запобігання та протидії домашньому насильству, у тому числі стосовно дітей та за участю дітей, приділяючи особливу увагу формуванню небайдужого ставлення учнів до постраждалих дітей, усвідомлення необхідності невідкладного інформування вчителів про випадки домашнього насильства, що стали їм відомі;
- організовують роботу практичного психолога та/або соціального педагога з постраждалими дітьми;
- взаємодіють з іншими суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері домашнього насильства;
- звітують центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у цій сфері, про результати здійснення повноважень у цьому напрямі діяльності.⁶⁷

Органами державного управління у сфері охорони здоров'я є Міністерство охорони здоров'я України, інші центральні органи виконавчої влади, які реалізують державну політику у сферах санітарного та епідемічного благополуччя населення, контролю якості та безпеки лікарських засобів, протидії ВІЛ-інфекції / СНІДу та інших соціально небезпечних захворювань.

До повноважень органів охорони здоров'я у сфері запобігання та протидії домашньому насильству належать:

- розроблення та затвердження стандарту надання медичної допомоги постраждалим особам або особам, які ймовірно постраждали від домашнього насильства;
- затвердження порядку проведення та документування результатів медичного обстеження постраждалих осіб;
- методичне забезпечення установ і закладів охорони здоров'я з питань запобігання та протидії домашньому насильству;
- звітування центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, про результати здійснення повноважень у цьому напрямі діяльності.

65 Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>

66 Методичні рекомендації щодо виявлення, реагування на випадки домашнього насильства і взаємодії педагогічних працівників із іншими органами та службами, затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 2 жовтня 2018 р. № 1047. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-metodichnih-rekomendacij-shodo-viyavlennya-reaguvannya-na-vipadki-domashnogo-nasilstva-i-vzayemodiyi-pedagogichnih-pracivnikiv-iz-inshimi-organami-ta-sluzhbami>

67 Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>

Установи і заклади охорони здоров'я під час здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству:

- повідомляють уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про виявлення ушкоджень, що могли виникнути внаслідок вчинення домашнього насильства, а в разі виявлення ушкоджень у дитини – також службу у справах дітей;
- у разі виявлення тілесних ушкоджень забезпечують проведення медичного обстеження постраждалих осіб;
- у разі виявлення ушкоджень сексуального характеру направляють постраждалих осіб на тестування на ВІЛ-інфекцію;
- надають медичну допомогу постраждалим особам з урахуванням індивідуальних потреб;
- інформують постраждалих осіб про заходи та соціальні послуги, якими вони можуть скористатися;
- взаємодіють з іншими суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- звітують центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у цій сфері, про результати здійснення повноважень у цьому напрямі діяльності.⁶⁸

Безоплатна правова допомога – правова допомога, що гарантується державою та повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел.

Право на безоплатну правову допомогу – гарантована Конституцією України можливість громадянина України, іноземця, особи без громадянства, у тому числі біженця чи особи, яка потребує додаткового захисту, отримати в повному обсязі безоплатну первинну правову допомогу, а також можливість певної категорії осіб отримати безоплатну вторинну правову допомогу у випадках, передбачених Законом України «Про безоплатну правову допомогу».⁶⁹

Центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги утворюються, реорганізуються та ліквідовуються Міністерством юстиції України за пропозицією Координаційного центру з надання правової допомоги з урахуванням потреб відповідної адміністративно-територіальної одиниці та забезпечення доступу осіб до безоплатної правової допомоги і є територіальними відділеннями Координаційного центру. Діяльність центрів поширюється на територію відповідної адміністративно-територіальної одиниці (відповідних адміністративно-територіальних одиниць).⁷⁰

До повноважень центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги у сфері запобігання та протидії домашньому насильству належать:

- забезпечення надання безоплатної правової допомоги постраждалим особам у порядку, встановленому Законом України «Про безоплатну правову допомогу», у тому числі на базі загальних та спеціальних служб підтримки постраждалих осіб;
- взаємодія з іншими суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;

68 Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>

69 Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 2 червня 2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>

70 Положення про центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги, затверджене наказом Міністерства юстиції України від 2 липня 2012 р. № 967/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1091-12>

- звітування центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у цій сфері, про результати здійснення повноважень у цьому напрямі діяльності.⁷¹

Судова влада в Україні відповідно до конституційних засад поділу влади здійснюється незалежними та безсторонніми судами, утвореними законом. Судову владу реалізують судді та, у визначених законом випадках, присяжні шляхом здійснення правосуддя у рамках відповідних судових процедур.

Суди України утворюють єдину систему. Правосуддя в Україні здійснюється виключно судами та відповідно до визначених законом процедур судочинства.⁷²

Про значення суду в механізмі протидії домашньому насильству в Україні свідчить величезна кількість розглянутих судами проваджень, пов'язаних із таким насильством.

Міжнародні стандарти у сфері запобігання та протидії домашньому насильству вимагають від суддів належного розуміння причин та умов вчинення такого насильства, а також врахування при судовому розгляді справ про адміністративні правопорушення, кримінальних або цивільних проваджень, пов'язаних із домашнім насильством, наведених нижче факторів (вимог):

- насильство притаманне будь-якій дії або бездіяльності, які завдають шкоди або суттєво перешкоджають розвиткові особистості;
- домашнє насильство є переважно проявом дискримінації за ознакою статі; воно призводить до порушення основоположних прав та свобод людини;
- домашнє насильство є протиправним діянням, що ґрунтується на гендерних стереотипах, традиційному розподілі соціальних ролей у сімейній сфері, а відтак – не може розглядатись судами як гендерно нейтральна проблема;
- домашнє насильство охоплює широке коло протиправних актів поведінки, які завдають членам сім'ї, які стали жертвами сімейного насильства, фізичної або психологічної майнової шкоди, шкоди їхньому сексуальному здоров'ю або створюють загрозу завдання такої шкоди;
- домашнє насильство не можна розглядати як питання приватного характеру, заборона на втручання в які забезпечене правом на приватність (правом на таємницю особистого чи сімейного життя). Сімейне насильство вимагає активного втручання з боку держави та суспільства, оскільки охорона сім'ї передбачає захист усіх її членів від будь-яких форм насильницької поведінки, незалежно від релігійних або культурних звичаїв, які домінують у певній місцевості або певній спільноті (релігійній, етнічній тощо);
- домашнє насильство переважно є злочинним, який завдає істотної шкоди охоронюваним правом суспільним відносинам. Навіть якщо конкретний випадок сімейного насильства, що став предметом судового розгляду, не містить складу злочину та не спричинив тяжких наслідків, такі діяння не можна розглядати як малозначущі;
- для домашнього насильства є притаманним циклічний характер, систематичність насильницької поведінки, яка з часом інтенсифікується, а власне акти насильства стають більш небезпечними. При інди-

71 Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>

72 Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>

відуалізації юридичної відповідальності кривдника та призначенні покарання суд повинен враховувати повторюваність або систематичність вчиненого домашнього насильства;

- суд, як і всі органи, задіяні в системі запобігання насильству, має вживати всіх можливих та доступних заходів у межах своєї компетенції з метою запобігання вчиненню актів домашнього насильства в майбутньому, а також недопущення повторної віктимізації жертв домашнього насильства;
- домашнє насильство не завершується для жертви одразу після того, як було припинено шлюбні відносини або з початком окремого проживання. Саме тому міжнародні стандарти вимагають від судді розширеного тлумачення щодо кола суб'єктів сімейного насильства незалежно від факту перебування у шлюбі або спільного проживання;
- враховуючи важкий психологічний, а почасти й фізичний стан жертви сімейного насильства, міжнародні стандарти наполягають на можливості порушення провадження у справі щодо вчинення домашнього насильства не лише за заявою самої жертви, а й за зверненнями її родичів, сусідів чи громадських організацій;
- увесь тягар доказування у справі щодо вчинення сімейного насильства не може бути покладений на постраждалу від домашнього насильства особу; міжнародні стандарти виходять з презумпції вини особи, яка завдала майнової чи немайнової шкоди внаслідок сімейного насильства;
- у випадках сімейного насильства слід виходити з пріоритету прав жертв домашнього насильства на життя, здоров'я,

захист честі та гідності, безпеку, права не бути підданим тортурам за мовчазної згоди держави перед правом власності кривдника на майно (спільне житло, авто, речі домашнього вжитку тощо);

- домашнє насильство завжди зачіпає інтереси дитини, навіть якщо відбувається між дорослими членами сім'ї; дітям належить право на особливий захист з боку суспільства від будь-якої з форм дискримінації чи пригноблення, а також від будь-якого зловживання владою у сім'ї;
- систематичне вчинення насильства стосовно дитини або за її присутності вважається вагомою підставою для обмеження або позбавлення кривдника його прав стосовно дитини (права спілкування, проживання, інших форм контакту з дитиною тощо), а також отримання аліментів на користь дитини.⁷³

Суди розглядають:

- провадження щодо осіб, які вчинили домашнє насильство (кримінальні та адміністративні правопорушення);
- провадження щодо винесення обмежувального припису особам, які вчиняють домашнє насильство;
- справи про поміщення дітей віком від 11 років у приймальники-розподільники для дітей;
- справи про адміністративну відповідальність батьків (усиновлювачів) або опікунів (піклувальників) неповнолітніх за невиконання ними своїх обов'язків щодо виховання і навчання дітей;
- справи про обмеження батьків у дієздатності, відібрання дітей та позбавлення батьківських прав, виселення осіб, поз-

73 Христова Г. Освітній курс «Розгляд судами справ, пов'язаних з насильством в сім'ї»: методичний посібник. Київ : ТОВ «Компанія «ВАІТЕ», 2011. 86 с.

бавлених батьківських прав, якщо їх спільне проживання з дітьми, щодо яких вони позбавлені батьківських прав, неможливе;

- справи про поновлення батьківських прав і розв'язання спорів між батьками щодо місця проживання дітей;
- провадження щодо інших питань, пов'язаних з особистими, житловими і майновими правами осіб, та ін.

Поряд із цим слід зазначити, що наступним суб'єктом, на якого покладаються функції із здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, є органи прокуратури.

Прокуратура України становить єдину систему, яка в порядку, передбаченому законом, здійснює встановлені Конституцією України функції з метою захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави.⁷⁴

У ст. 131-1 Конституції України відзначено, що завданнями прокуратури є підтримання публічного обвинувачення в суді; організація і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку; представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом.⁷⁵

Крім того, у наказі Генеральної прокуратури України від 6 грудня 2014 р. № 16гн «Про організацію діяльності органів прокуратури щодо захисту прав і свобод дітей» йдеться

про приділення органами прокуратури особливої уваги захисту прав і свобод дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей-інвалідів, дітей, які виховуються в сім'ях, що перебувають у складних життєвих обставинах, залишених без догляду батьків, переміщених з тимчасово окупованої території України, районів воєнних дій, збройних конфліктів та інших надзвичайних ситуацій.⁷⁶

Пробація – система наглядових та соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого. Метою пробації є забезпечення безпеки суспільства шляхом виправлення засуджених, запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинувачених, з метою прийняття судом рішення щодо їх відповідальності.

Орган пробації – центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері пробації.

Суб'єкти пробації – засуджені, щодо яких за рішенням суду та відповідно до закону застосовуються наглядові, соціально-виховні заходи, та обвинувачені, щодо яких органом пробації готується досудова доповідь.

Пробаційна програма – програма, що призначається за рішенням суду особі, звільненій від відбування покарання з випробуванням, та передбачає комплекс заходів, спрямованих на корекцію соціальної поведінки або

74 Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>

75 Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-вр>

76 Про організацію діяльності органів прокуратури щодо захисту прав і свобод дітей: наказ Генеральної прокуратури України від 6 грудня 2014 р. № 16гн. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0016900-14>

її окремих проявів, формування соціально сприятливих змін особистості, які можливо об'єктивно перевірити.⁷⁷

Уповноважений орган з питань пробації у межах своїх повноважень забезпечує:

- здійснення нагляду за засудженими, звільненими від відбування покарання з випробуванням, звільненими від відбування покарання вагітними жінками і жінками, які мають дітей до трьох років;
- виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських і виправних робіт;
- реалізацію пробаційних програм стосовно осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням;
- проведення соціально-виховної роботи із засудженими, до яких застосовано пробацію;
- здійснення заходів з підготовки осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, до звільнення;
- направлення засуджених до обмеження волі для відбування покарання до виправних центрів у порядку, визначеному ст. 57 Кримінально-виконавчого кодексу (КВК) України;⁷⁸
- здійснення інших визначених законодавством заходів, спрямованих на виправлення засуджених та запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень.

З метою створення повноцінної системи пробації в Україні у 2018 р. було створено єдину Державну установу «Центр пробації» з підпорядкуванням їй уповноважених органів з питань пробації, удосконалено організаційну структуру, механізм використання фінансових, матеріальних та технічних умов функціонування органів пробації для ефективного виконання поставлених завдань.

Орган пробації під час виконання покладених на нього завдань взаємодіє в установленому законодавством порядку з державними органами, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями.

77 Про пробацію: Закон України від 5 лютого 2015 р. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/160-19>

78 Кримінально-виконавчий кодекс України від 11 липня 2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>

3.3. ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАГАЛЬНИХ ТА СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ СЛУЖБ ПІДТРИМКИ ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ОСІБ

Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» до загальних служб підтримки постраждалих осіб відносить заклади, які, зокрема, надають допомогу постраждалим особам:

- 1) центри соціальних служб;
- 2) притулки для дітей;
- 3) центри соціально-психологічної реабілітації дітей;
- 4) соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка);
- 5) центри соціально-психологічної допомоги;
- 6) територіальні центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг);
- 7) інші заклади, установи та організації, які надають соціальні послуги постраждалим особам.

До спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб належать притулки для постраждалих осіб, центри медико-соціальної реабілітації постраждалих осіб, кол-центр з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей, мобільні бригади соціально-психологічної допомоги постраждалим особам та особам, які постраждали від насильства за ознакою статі, а також заклади та установи, призначені виключно для по-

страждалих осіб та осіб, які постраждали від насильства за ознакою статі.

Загальні та спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб у межах своїх повноважень здійснюють:

- прийом і розгляд заяв від постраждалих осіб або їхніх представників про отримання допомоги, зокрема соціальних послуг для осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах;
- інформування місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, уповноважених підрозділів органів Національної поліції України про виявлення фактів домашнього насильства за наявності добровільної поінформованої згоди постраждалих осіб, крім випадків вчинення насильства стосовно дітей та недієздатних осіб або виявлення актів насильства кримінального характеру, коли така згода не вимагається; у разі виявлення факту домашнього насильства стосовно дитини – інформування не пізніше однієї доби служби у справах дітей та уповноважених підрозділів органів Національної поліції України;
- оцінку потреб постраждалих осіб;
- надання постраждалим особам повної та вичерпної інформації про їхні права і можливості отримання ними дієвої допомоги;

- надання відповідно до компетенції постраждалим особам соціальних послуг, медичної, соціальної, психологічної допомоги на безоплатній основі, сприяння наданню правової допомоги, а також забезпечення тимчасового притулку для таких осіб та їхніх дітей у порядку, передбаченому законодавством;
- інформування в установленому законодавством порядку місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування про осіб, яким надавалася допомога, та про результати її надання.

Центр соціальних служб (ЦСС). ЦСС є закладом, що проводить соціальну роботу із сім'ями, дітьми та молоддю, які належать до вразливих груп населення та/або перебувають у складних життєвих обставинах, і надає їм соціальні послуги. Мережа центрів складається з республіканського (Автономної Республіки Крим), обласних, Київського та Севастопольського міських (далі – регіональні ЦСС), районних, міських, районних у містах, сільських, селищних центрів (далі – місцеві ЦСС).

Основними завданнями **регіонального ЦСС** є:

- методична допомога громадам у проведенні соціальної роботи, наданні соціальних послуг;
- організація навчання із соціальної роботи, надання соціальних послуг;
- організація інформування громад щодо сімейних цінностей, профілактики соціального сирітства, недопущення насильства, жорстокого поводження з дітьми;
- проведення навчальних заходів для надавачів соціальних послуг, спеціалістів виконавчих органів місцевого самоврядування, які здійснюють управління системою надання соціальних послуг сім'ям та дітям.

Регіональний ЦСС відповідно до покладених на нього завдань:

- готує інформаційно-аналітичні довідки, інформує районні, районні у містах Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчі органи міських міст обласного значення, районних у містах (у разі їх утворення) рад, сільських, селищних, міських рад об'єднаних територіальних громад про ситуацію щодо розвитку послуг в адміністративно-територіальних одиницях, вносить пропозиції щодо поліпшення доступності та якості соціальних послуг керівництву адміністративно-територіальних одиниць;
- сприяє впровадженню державних стандартів соціальних послуг;
- впроваджує нові технології соціальної роботи та надання соціальних послуг, у тому числі міжнародні;
- забезпечує методичний та інформаційний супровід діяльності закладів, установ, організацій, що проводять соціальну роботу, надають соціальні послуги;
- організовує та проводить семінари і тренінги з питань організації проведення соціальної роботи та надання соціальних послуг для працівників закладів, установ, що надають соціальні послуги у відповідних адміністративно-територіальних одиницях, фахівців із соціальної роботи, посадових осіб районних, районних у містах Києві та Севастополі держадміністрацій, органів місцевого самоврядування, працівників служб у справах дітей, за результатами яких видає відповідний документ;
- співпрацює з відповідними закладами вищої освіти та науково-дослідними установами, науково-практичними відділеннями, творчими об'єднаннями та ор-

- ганізаціями, діяльність яких пов'язана із соціальною роботою, наданням соціальних послуг;
- впроваджує програми навчання та підвищення професійної компетентності / кваліфікації для працівників закладів, установ, що надають соціальні послуги у відповідній адміністративно-територіальній одиниці, фахівців із соціальної роботи, посадових осіб районних, районних у містах Києві та Севастополі держадміністрацій, органів місцевого самоврядування, працівників служб у справах дітей, патронатних вихователів, кандидатів у прийомні батьки, батьки-вихователі, наставники, усиновлювачі (згідно з вимогами законодавства), опікунів / піклувальників;
 - проводить підготовку кандидатів у прийомні батьки, батьки-вихователі, патронатні вихователі, опікуни, піклувальники, наставники, усиновлювачі (згідно з вимогами законодавства), за результатами якої готує рекомендації службі у справах дітей щодо можливості влаштування в їх сім'ї дітей, забезпечує підвищення кваліфікації таких осіб;
 - забезпечує підготовку тренерів із реалізації соціальних проектів і програм, проведення тренінгових навчань для фахівців соціальної сфери;
 - збирає та узагальнює статистичні дані щодо надання соціальних послуг вразливим категоріям населення в адміністративно-територіальних одиницях;
 - бере участь у визначенні потреб жителів адміністративно-територіальної одиниці у соціальних послугах, а також у розробленні та виконанні програм надання соціальних послуг, розроблених за результатами визначення потреб жителів адміністративно-територіальної одиниці у соціальних послугах;
 - аналізує виконання місцевих програм з надання соціальних послуг, готує пропозиції щодо їх розвитку;
 - проводить засідання за «круглим столом», конференції, дослідження щодо надання соціальних послуг, моніторинг та оцінювання якості соціальних послуг відповідно до державних стандартів;
 - організовує і проводить науково-методичні та рекламно-інформаційні заходи з питань організації соціальної роботи та надання соціальних послуг: виставки, презентації, семінари, засідання за «круглим столом», готує науково-методичні матеріали тощо;
 - поширює досвід роботи установ, закладів та організацій, фахівців із соціальної роботи з питань надання соціальних послуг вразливим верствам населення в адміністративно-територіальних одиницях;
 - співпрацює з місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, громадськими об'єднаннями.
- Для виконання своїх повноважень регіональний ЦСС може утворювати тренінгові центри та мобільні консультаційні пункти.
- Основними завданнями **місцевого ЦСС** є:
- проведення соціально-профілактичної роботи, спрямованої на запобігання потраплянню у складні життєві обставини осіб та сімей з дітьми;
 - надання особам і сім'ям з дітьми комплексу соціальних послуг відповідно до їх потреб згідно з переліком, затвердженим центральним органом виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері сім'ї та

дітей, з метою подолання складних життєвих обставин та мінімізації негативних наслідків таких обставин.

Для реалізації своїх повноважень місцевий ЦСС утворює стаціонарні служби (відділення) та денні служби (відділення), що виконують окремі функції, зокрема:

- службу (відділення) соціальної роботи у громаді;
- мобільну бригаду соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі;
- притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі.

Відповідно до потреб громади у соціальних послугах у місцевому ЦСС можуть утворюватися:

- 1) стаціонарні служби (відділення), що:
 - виконують роботу із запобігання відмова́м від новонароджених дітей;
 - здійснюють соціально-психологічну реабілітацію дітей та соціальну адаптацію осіб із числа дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування;
 - надають тимчасовий притулок сім'ям з дітьми;
- 2) денні служби (відділення), що забезпечують:
 - соціально-психологічну підтримку внутрішньо переміщених осіб, учасників антитерористичної операції, осіб, які брали участь у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях і членів їх сімей;

- соціальний супровід сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах;
 - соціальний супровід прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу, сімей опікунів, піклувальників та усиновлювачів;
 - соціальний патронаж дітей і молодих людей, які перебувають у конфлікті із законом;
 - денний догляд за дітьми з інвалідністю, а також дітьми, яким не встановлено інвалідність, із тяжкими захворюваннями, розладами, травмами, станами, що дають право на надання їм відповідно до законодавства соціальних послуг;
- 3) спеціалізовані служби підтримки осіб, які постраждали від домашнього насильства та насильства за ознакою статі, зокрема денний центр соціально-психологічної допомоги, службу первинного соціально-психологічного консультування;
 - 4) мобільні бригади екстреного реагування.

Місцевий ЦСС може утворювати інші структурні підрозділи (служби), діяльність яких спрямовується на проведення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю і надання їм соціальних послуг, з урахуванням потреб, визначених у відповідній адміністративно-територіальній одиниці.

Місцевий ЦСС відповідно до покладених на нього завдань:

- 1) здійснює заходи щодо:
 - запобігання потраплянню у складні життєві обставини осіб та сімей, упровадження новітніх соціальних технологій, спрямованих на недопущення, мінімізацію чи подолання складних життєвих обставин;
 - виявлення отримувачів соціальних послуг та ведення їх обліку;

- соціальної та психологічної адаптації дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, осіб з їх числа з метою підготовки до самостійного життя, організації наставництва;
 - надання особам, які постраждали від домашнього насильства, та особам, які постраждали від насильства за ознакою статі, вичерпної інформації про їх права та можливість отримання допомоги;
- 2) проводить оцінювання потреб осіб / сімей, які належать до вразливих груп населення та/або перебувають у складних життєвих обставинах, у соціальних послугах, визначає методи соціальної роботи, забезпечує психологічну підтримку;
 - 3) надає соціальні послуги відповідно до державних стандартів соціальних послуг, зокрема:
 - соціального супроводу;
 - консультування;
 - соціальної профілактики;
 - соціальної інтеграції та реінтеграції;
 - соціальної адаптації;
 - соціального супроводу сімей, в яких виховуються діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування;
 - кризового та екстреного втручання;
 - представництва інтересів;
 - посередництва (медіації);
 - інші соціальні послуги відповідно до визначених потреб;
 - 4) проводить моніторинг та оцінювання якості наданих ним соціальних послуг;
 - 5) створює умови для навчання та підвищення кваліфікації фахівців, які надають соціальні послуги;
 - 6) взаємодіє з іншими суб'єктами системи надання соціальних послуг, а також з органами, установами, закладами, фізичними особами – підприємцями, які у відповідній адміністративно-територіальній одиниці в межах своєї компетенції надають допомогу вразливим групам населення та особам / сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах, та/або забезпечують їх захист;
 - 7) інформує жителів адміністративно-територіальної одиниці та кожного отримувача соціальних послуг у формі, доступній для сприйняття особами з будь-яким видом порушення здоров'я, про перелік соціальних послуг, які він надає, обсяг і зміст таких послуг, умови та порядок їх отримання;
 - 8) бере участь у визначенні потреб населення адміністративно-територіальної одиниці у соціальних послугах, а також у розробленні та виконанні програм надання соціальних послуг, розроблених за результатами визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці у соціальних послугах;
 - 9) готує статистичні та інформаційно-аналітичні матеріали стосовно наданих соціальних послуг і проведеної соціальної роботи, які подає засновнику;
 - 10) забезпечує захист персональних даних осіб, сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, інших вразливих категорій осіб, яким місцевим ЦСС надаватимуться соціальні послуги, а також осіб, що повідомили про перебування осіб / сімей у складних життєвих обставинах, відповідно до [Закону України](#) «Про захист персональних даних»;
 - 11) виконує інші повноваження відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 1 червня 2020 р. № 479.

Підставою для надання місцевим ЦСС соціальних послуг є:

- направлення особи / сім'ї для отримання соціальних послуг, видане відповідно до рішення структурного підрозділу з питань соціального захисту населення районної, районної у містах Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчого органу міської міста обласного значення, районної в місті (у разі її утворення) ради, сільської, селищної, міської ради об'єднаної територіальної громади про надання послуг ЦСС;
- результати оцінювання потреб особи / сім'ї у соціальних послугах.⁷⁹

Прийняття рішення про надання соціальних послуг місцевим ЦСС, визначення їх обсягу, строку, умов надання та припинення, призначення фахівця, відповідального за ведення випадку особи / сім'ї, проводиться в порядку, передбаченому законодавством, зокрема відповідно до Порядку організації надання соціальних послуг, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 1 червня 2020 р. № 587.

Притулки для дітей утворюються, реорганізуються та ліквідуються відповідно до соціальних потреб відповідного регіону Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими, районними, районними у містах Києві та Севастополі державними адміністраціями, виконавчими органами міських, районних у містах рад і підпорядковуються відповідній службі у справах дітей.

Притулки для дітей можуть також створюватися за погодженням із службами у справах дітей підприємствами, установами та органі-

заціями незалежно від форм власності, громадськими організаціями та громадянами.

У притулках для дітей тимчасово розміщуються діти віком від 3 до 18 років, які опинились у складних життєвих обставинах. Діти можуть перебувати в притулку для дітей протягом часу, необхідного для їх подальшого влаштування, але не більш як 90 діб.

Не підлягають розміщенню у притулках діти, які перебувають у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння, психічно хворі з вираженими симптомами хвороби, а також ті, які вчинили кримінальне правопорушення і щодо яких є рішення про затримання, тримання під вартою або поміщення в приймальник-розподільник для дітей.

Основними завданнями притулків для дітей є соціальний захист дітей, які опинились у складних життєвих обставинах, залишили сім'ї, навчальні заклади; створення належних житлово-побутових і психолого-педагогічних умов для забезпечення нормальної життєдіяльності дітей, надання їм можливості навчатися, працювати та змістовно проводити дозвілля.

Посадові особи притулків для дітей:

- надають дітям кваліфіковані та різнобічні (психологічні, педагогічні, медичні, юридичні) консультації залежно від конкретних причин соціальної дискомфорності;
- вживають вичерпних заходів щодо забезпечення дітям доступу до безоплатної правової допомоги на підставах та в порядку, встановлених законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги;

⁷⁹ Деякі питання діяльності центрів соціальних служб: постанова Кабінету Міністрів України від 1 червня 2020 р. № 479.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/479-2020-%D0%BF#n206>

- сприяють у прийнятті рішення про зміну або створення нових умов життєдіяльності дітей у сім'ї, навчально-виховних закладах, за місцем роботи та в інших сферах;
- порушують клопотання про застосування заходів громадського впливу, притягнення до кримінальної, адміністративної чи майнової відповідальності батьків (усиновлювачів) або опікунів (піклувальників), які нехтують правами, інтересами дітей, провокують їх асоціальну поведінку, самовільне залишення сім'ї, навчально-виховних закладів, створюють загрозу їх здоров'ю та інтелектуальному розвитку;
- вживають заходів щодо повернення дитини в безпечне сімейне оточення.⁸⁰

Центри соціально-психологічної реабілітації дітей утворюються, реорганізуються та ліквідуються Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими, районними, районними у містах Києві та Севастополі державними адміністраціями, виконавчими органами міських і районних у містах рад і підпорядковуються відповідній службі у справах дітей для тривалого (стаціонарного) або денного перебування дітей віком від 3 до 18 років, які опинились у складних життєвих обставинах, надання їм комплексної соціальної, психологічної, педагогічної, медичної, правової та інших видів допомоги.

Строк перебування дитини в центрі соціально-психологічної реабілітації дітей залежить від конкретних обставин, але не може перевищувати, відповідно, 9 і 12 місяців у разі стаціонарного і денного перебування. Строк

перебування дитини в центрі визначається психолого-медико-педагогічною комісією за погодженням із відповідною службою у справах дітей.

До центрів соціально-психологічної реабілітації дітей не приймаються діти, які перебувають у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння, психічно хворі, із симптомами хвороби в гострому періоді або в період загострення хронічних захворювань, а також ті, що вчинили кримінальне правопорушення і щодо яких прийнято рішення про затримання, тримання під вартою або поміщення до приймальника-розподільника для дітей.⁸¹

Соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка) є закладами соціального захисту для проживання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, які опинились у складних життєвих обставинах, безпритульних дітей віком від 3 до 18 років, дітей, розлучених із сім'єю, надання їм комплексної соціальної, психологічної, педагогічної, медичної, правової, інших видів допомоги та подальшого їх влаштування.

Соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка) утворюються, реорганізуються та ліквідуються місцевою державною адміністрацією і підпорядковуються службі у справах дітей. Також можуть бути утворені громадськими, благодійними організаціями та фондами, у тому числі міжнародними, за погодженням з відповідною службою у справах дітей.

Такі центри забезпечують перебування в них дітей протягом періоду, визначеного службою у справах дітей.

⁸⁰ Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24 січня 1995 р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-вр>

⁸¹ Там само.

До зазначених центрів не приймаються діти, які перебувають у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння, психічно хворі з вираженими симптомами хвороби, а також ті, що вчинили кримінальне правопорушення і щодо яких прийнято рішення про затримання, тримання під вартою або поміщення до приймальника-розподільника для дітей.⁸²

Центр соціально-психологічної допомоги є закладом, що надає соціальні послуги особам, які внаслідок стихійного лиха, збройних конфліктів, домашнього насильства та насильства за ознакою статі, торгівлі людьми або реальної загрози їх вчинення тощо перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати (далі – особи, які перебувають у складних життєвих обставинах).

Основними завданнями центру є надання комплексу соціальних послуг, зокрема з надання притулку, кризового та екстреного втручання, консультування, особам, які перебувають у складних життєвих обставинах, що сприятиме якнайшвидшому їх поверненню до нормальних умов життєдіяльності. Інформація отримувачам соціальних послуг з інтелектуальними та сенсорними порушеннями надається в доступний спосіб, зокрема шляхом застосування жестової мови, простої мови, шрифту Брайля тощо.

Центр, відповідно до покладених на нього завдань:

- надає притулок особам, які перебувають у складних життєвих обставинах, у разі відсутності у зазначених осіб засобів до існування;
- забезпечує зазначених осіб харчуванням відповідно до нормативів, визначених Мінсоцполітики за погодженням з МОЗ;
- проводить оцінку потреб зазначених осіб, складає разом з ними індивідуальні плани заходів щодо усунення складних життєвих обставин з установленням строків виконання;
- надає зазначеним особам психологічну допомогу, сприяє проведенню аналізу життєвих ситуацій, проводить роботу з корекції сімейних стосунків;
- надає зазначеним особам допомогу в організації взаємодії з іншими фахівцями та службами, а також інформує з питань соціального захисту населення;
- сприяє отриманню зазначеними особами безоплатної правової допомоги, реєстрації місця проживання (перебування), отриманню (відновленню) житла, працевлаштуванню, навчанню тощо;
- у разі потреби організовує надання зазначеним особам екстреної медичної допомоги;
- надає соціальні послуги зазначеним особам шляхом консультування за допомогою телефонного зв'язку, а також в умовах денного стаціонару без забезпечення тимчасовим притулком і харчуванням;
- інформує структурний підрозділ місцевої держадміністрації або виконавчий орган сільської, селищної, міської ради з питань сім'ї і дітей за місцем проживання (перебування) зазначеної особи про результати роботи з нею та необхідність її соціальної підтримки після закінчення строку перебування в центрі;
- приймає та розглядає заяву особи, яка постраждала від домашнього насильства або насильства за ознакою статі, чи її представника про отримання допомоги та надає такій особі інформацію про її

82 Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24 січня 1995 р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-вр>

права та можливість отримання необхідної допомоги.⁸³

Територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг) утворюється для здійснення соціального обслуговування та надання соціальних послуг громадянам, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги, за місцем проживання, в умовах стаціонарного, тимчасового або денного перебування.

На соціальне обслуговування (надання соціальних послуг) в територіальному центрі мають право:

- громадяни похилого віку, особи з інвалідністю (які досягли 18-річного віку), хворі (з числа осіб працездатного віку на період до встановлення їм групи інвалідності, але не більш як чотири місяці), які не здатні до самообслуговування і потребують постійної сторонньої допомоги, визнані такими в порядку, затвердженому Міністерством охорони здоров'я;
- громадяни, які перебувають у складній життєвій ситуації у зв'язку з безробіттям і зареєстровані в державній службі зайнятості як такі, що шукають роботу, стихійним лихом, катастрофою (і мають на своєму утриманні неповнолітніх дітей, дітей з інвалідністю, осіб похилого віку, осіб з інвалідністю), якщо середньомісячний сукупний дохід їх сімей нижчий ніж прожитковий мінімум для сім'ї.

Основними завданнями територіального центру є:

- виявлення громадян, які мають право на соціальне обслуговування (надання соціальних послуг) в територіальному центрі;
- забезпечення якісного соціального обслуговування (надання соціальних послуг);
- установлення зв'язків з підприємствами, установами та організаціями всіх форм власності, фізичними особами, родичами громадян, яких обслуговують територіальні центри, з метою сприяння в здійсненні соціального обслуговування (надання соціальних послуг) громадянам, які мають право на соціальне обслуговування (надання соціальних послуг) в територіальному центрі.⁸⁴

Соціальні послуги – дії, спрямовані на профілактику складних життєвих обставин, подолання таких обставин або мінімізацію їх негативних наслідків для осіб / сімей, які в них перебувають. Особи / сім'ї можуть надаватися одна або одночасно кілька соціальних послуг.

Складні життєві обставини – обставини, що негативно впливають на життя, стан здоров'я та розвиток особи, функціонування сім'ї, які особа / сім'я не може подолати самостійно. До чинників, що можуть зумовити складні життєві обставини, зокрема належать насильство за ознакою статі та домашнє насильство.⁸⁵

83 Про затвердження типових положень про заклади соціальної підтримки сімей, дітей та молоді: постанова Кабінету Міністрів України від 4 жовтня 2017 р. № 741. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/741-2017-%D0%BF#Text>

84 Типове положення про територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг), затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2009 р. № 1417. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/243237372>

85 Про соціальні послуги: Закон України від 17 січня 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>.

Спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб (крім кол-центру з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей) утворюються місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування відповідно до законодавства та діють на основі типових положень про спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб, затверджених Кабінетом Міністрів України.

Притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі – це спеціалізована служба підтримки осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі. Притулок утворюється місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування з урахуванням непропорційного впливу насильства на жінок і чоловіків та можливості здійснення позитивних дій (спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення юридичної чи фактичної нерівності у можливостях жінок і чоловіків щодо реалізації прав і свобод, встановлених законодавством України). Підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, громадські об'єднання, іноземні неурядові організації, міжнародні організації, фізичні особи – підприємці, а також фізичні особи, які надають соціальні послуги, відповідно до законодавства можуть долучатися до утворення притулку та забезпечення його функціонування на засадах державно-приватного партнерства.

Основними завданнями притулку є:

- забезпечення місцем безпечного тимчасового цілодобового перебування постраждалих осіб;

- надання постраждалим особам за місцем безпечного тимчасового цілодобового перебування комплексної допомоги (психологічних, соціально-побутових, соціально-медичних, інформаційних, юридичних та інших послуг) на основі оцінки їх потреб та індивідуального підходу до особи з урахуванням віку, статі, стану здоров'я та соціального становища.

Відповідно до покладених завдань притулок провадить свою діяльність за такими напрямками:

- створення безпечних та соціально-побутових умов для перебування постраждалих осіб у притулку;
- забезпечення захисту прав та інтересів постраждалих осіб шляхом надання відповідних послуг, а також співпраці з іншими суб'єктами надання комплексної допомоги постраждалим особам;
- надання психологічних послуг постраждалим особам;
- забезпечення у разі потреби госпіталізації постраждалої особи та сприяння у разі потреби транспортуванню постраждалих осіб до місць отримання ними необхідних послуг, які у притулку не надаються;
- організація надання юридичних послуг (консультацій, правової допомоги у підготовці документів, необхідних для захисту прав та законних інтересів постраждалих осіб), інформування про можливість отримання безоплатної правової допомоги відповідно до Закону України «Про безоплатну правову допомогу»;⁸⁶
- сприяння відновленню прав постраждалої особи, реалізація яких унеможливується (ускладнюється) внаслідок вчинення насильства (допомога у працевлаштуванні тощо);

86 Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 2 червня 2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>

- сприяння постраждалим особам у пошуку альтернативного придатного безпечного місця перебування чи направлення їх для отримання послуг до інших загальних і спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб у разі, коли в притулку недостатньо місць або необхідні послуги не надаються;
- проведення заходів у межах соціально-реабілітаційних програм з урахуванням індивідуальних потреб постраждалої особи;
- провадження іншої діяльності відповідно до законодавства та положення про притулок.

Надання притулком послуг постраждалим особам здійснюється на безоплатній основі в обсязі, визначеному державними стандартами надання соціальних послуг, затвердженими Мінсоцполітики.

Право на влаштування до притулку має:

- повнолітня постраждала особа, направлена структурним підрозділом місцевої держадміністрації або органу місцевого самоврядування, до повноважень якого належить здійснення заходів у сфері запобігання та протидії насильству, уповноваженим підрозділом органу Національної поліції, центром соціальних служб, мобільною бригадою соціально-психологічної допомоги постраждалим особам;
- особа, яка не досягла повноліття, але перебуває (перебувала) у зареєстрованому шлюбі;
- дитина у разі її прийняття до притулку разом з матір'ю / батьком або особою, яка їх замінює.

Перебування у притулку особи, яка вчинила насильство стосовно постраждалих осіб, які перебувають у притулку, забороняється.⁸⁷

Кол-центр з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей утворюється центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, належить до сфери його управління та діє на основі положення, затвердженого цим органом.

Кол-центр з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей є державною установою, що має територіальні відділення в усіх регіонах України.⁸⁸

Мобільна бригада соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі (далі – мобільна бригада) – спеціалізована служба підтримки осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі.

Метою діяльності мобільної бригади є надання соціально-психологічної допомоги постраждалим особам, зокрема соціальних послуг з консультування, кризового та екстреного втручання, соціальної профілактики відповідно до їх потреб. Такі послуги надаються шляхом проведення фахової консультації за допомогою телефонного зв'язку, з виїздом у спеціально організованому транспорті до місця проживання (перебування) постраждалих осіб чи іншого вказаного ними місця, у приміщенні загальної чи спеціалізованої служби підтримки постраждалих осіб,

87 Про затвердження Типового положення про притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі: постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 655. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/655-2018-n>

88 Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>

в іншому приміщенні, визначеному місцевими органами виконавчої влади або органами місцевого самоврядування.

Визначення потреби в утворенні мобільної бригади, забезпечення її утворення та функціонування, а також контроль за її діяльністю здійснюються місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, в тому числі об'єднаними територіальними громадами, відповідно до законодавства. Мобільна бригада утворюється при центрах соціальних служб або інших загальних або спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб. Мобільна бригада є структурним підрозділом засновника або об'єднанням фахівців різних суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії насильству. До утворення мобільної бригади і забезпечення її функціонування відповідно до законодавства можуть долучатися підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, громадські об'єднання, міжнародні організації, іноземні неурядові організації, фізичні особи – підприємці, які відповідають критеріям діяльності суб'єктів, що надають соціальні послуги.

Основними завданнями мобільної бригади є:

- надання психологічної допомоги постраждалим особам;
- реагування та надання не пізніше ніж протягом однієї доби соціально-психологічної допомоги постраждалим особам, які потребують термінової допомоги, зокрема шляхом кризового та екстреного втручання;
- інформування постраждалих осіб щодо послуг (медичних, соціальних, психологічних, правових тощо), які вони можуть отримати для подолання наслідків насильства, та щодо надавачів таких послуг,

зокрема інших загальних або спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб;

- роз'яснення постраждалим особам їх прав, визначених законом, можливостей отримання допомоги від суб'єктів та доцільності її отримання;
- провадження інформаційно-просвітницької діяльності (у тому числі поширення серед населення відповідних інформаційних матеріалів) щодо заходів у сфері запобігання та протидії насильству.

Надання мобільною бригадою соціально-психологічної допомоги постраждалим особам передбачає забезпечення мінімально необхідного обсягу послуг, а саме:

- діагностику (оцінювання) психологічного стану постраждалої особи, оцінювання ризиків продовження чи повторного вчинення щодо неї насильства;
- кризове та екстрене втручання з метою негайного усунення або мінімізації наслідків насильства шляхом виклику екстреної медичної допомоги, уповноваженого підрозділу органу Національної поліції, направлення та/або транспортування до притулку для постраждалих осіб, центру медико-соціальної реабілітації постраждалих осіб тощо;
- надання психологічної допомоги, у тому числі дітям, відповідно до індивідуальних потреб;
- складення плану заходів щодо безпеки постраждалих осіб;
- консультування з питань, пов'язаних з протидією насильству, в тому числі із залученням у разі потреби фахівців інших органів, служб, закладів, установ, організацій;

- надання інформації про найближчі лікувальні заклади, в яких наявні медичні набори термінової постконтактної профілактики ВІЛ / СНІДу, інфекцій, що передаються статевим шляхом, і можливості отримати постконтактну профілактику протягом 72 годин з моменту небажаного та/або незахищеного сексуального контакту (в разі потреби);
- проведення заходів із соціальної та реабілітаційної підтримки постраждалих осіб;
- сприяння постраждалим особам в отриманні додаткових послуг (медичних, соціальних, психологічних, правових, забезпечення тимчасового притулку тощо), у тому числі шляхом направлення в разі потреби до відповідних загальних або спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб та/або інших суб'єктів;
- інформування кривдника щодо можливості за власним бажанням пройти програму для кривдників.

Виїзд мобільної бригади здійснюється за попередньо складеним графіком, а також заплановано під час отримання повідомлення про виявлення факту вчинення насильства та потребу у наданні постраждалій особі термінової допомоги.

Соціально-психологічна допомога постраждалій особі надається мобільною бригадою безоплатно.⁸⁹

Спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб функціонують в установленому законодавством порядку за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, коштів підприємств, установ, організацій, професійних спілок, добровільних внесків юридичних і фізичних осіб, інших джерел, не заборонених законодавством.

Питання щодо перебування постраждалих осіб у спеціалізованих службах підтримки таких осіб та надання їм соціальних послуг регулюються установчими документами зазначених служб відповідно до стандартів надання соціальних послуг постраждалим особам, які затверджуються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, з урахуванням вимог міжнародних правових актів.⁹⁰

89 Про затвердження Типового положення про мобільну бригаду соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі: постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 654. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/654-2018-n>

90 Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>

3.4. ПОРЯДОК ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ, ЩО ЗДІЙСНЮЮТЬ ЗАХОДИ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

Лише інтегрований, комплексний підхід до запобігання та протидії домашньому насильству допоможе уникнути фрагментації за окремими дисциплінами і змінити практику. Багатодисциплінарний підхід передбачає спільну роботу психологів, соціальних та медичних працівників, педагогів, працівників правоохоронних органів, юристів та представників інших професій.

Головна мета полягає в тому, щоб внаслідок спільних зусиль постраждали від насильства особи були здатні самі вирішувати власну долю і робити власний вибір щодо подальшого життя без насильства, а суб'єкти запобігання та протидії домашньому насильству сприяли їм у цьому.

Розглядаючи діяльність суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, слід зазначити, що їх діяльність ґрунтується на таких засадах:

- гарантування постраждалим особам безпеки та основоположних прав і свобод людини і громадянина;
- належної уваги до факту насильства;
- врахування непропорційного впливу насильства на жінок і чоловіків, дітей та дорослих, дотримання принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;

- визнання суспільної небезпеки насильства та забезпечення нетерпимого ставлення до будь-яких його проявів;
- поваги та неупередженого, небайдужого ставлення до постраждалих осіб з боку суб'єктів, забезпечення пріоритетності прав, законних інтересів та безпеки постраждалих осіб;
- конфіденційності інформації про постраждалих осіб та осіб, які повідомили про вчинення насильства;
- добровільності отримання допомоги постраждалими особами, крім дітей та недієздатних осіб;
- врахування особливих потреб та інтересів постраждалих осіб;
- ефективної взаємодії суб'єктів із громадськими об'єднаннями, міжнародними організаціями, засобами масової інформації, іншими заінтересованими юридичними та фізичними особами;
- недопущення дискримінації за будь-якою ознакою під час реалізації заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі.

Взаємодія суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, координується:

- 1) на загальнодержавному рівні – Мінсоцполітики;
- 2) на регіональному рівні – Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими держадміністраціями;
- 3) на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці – районними, районними у містах Києві і Севастополі держадміністраціями та виконавчими органами сільських, селищних, міських, районних у містах (у разі їх утворення) рад, у тому числі об'єднаних територіальних громад.

Координацію заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі та моніторинг їх реалізації на місцевому рівні здійснюють уповноважені особи (координатори) в органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування, на яких покладено функції щодо забезпечення рівності прав та можливостей жінок і чоловіків, запобігання та протидії насильству за ознакою статі.

Мінсоцполітики як координатор взаємодії на загальнодержавному рівні:

- формує державну політику у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі;
- забезпечує нормативно-правове регулювання у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі відповідно до законів України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»⁹¹ та інших нормативно-правових актів, прийнятих на їх виконання;
- забезпечує розроблення та затвердження типових програм для постраждалих осіб, а також методичних рекомендацій щодо їх виконання;
- забезпечує розроблення та затвердження типових програм для кривдників, а також методичних рекомендацій щодо їх виконання, у тому числі з урахуванням віку, стану здоров'я, статі кривдника;
- здійснює методичне забезпечення місцевих держадміністрацій та органів місцевого самоврядування у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі;
- організовує та проводить загальнонаціональні соціологічні, правові, психолого-педагогічні та інші дослідження щодо форм, причин і наслідків насильства;
- збирає, аналізує та поширює відповідно до законодавства інформацію з питань насильства, розробляє пропозиції для удосконалення системи показників, які відображаються у формах державної статистичної звітності щодо запобігання та протидії насильству;
- здійснює інші повноваження, визначені законами України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків».

Центральні органи виконавчої влади та інші суб'єкти, визначені у ч. 4 ст. 15 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», подають щокварталу до Мінсоцполітики узагальнені дані за результатами звітності служб у справах дітей, уповноважених підрозділів органів Національної поліції, органів управління освітою, закладів освіти, структурних підрозділів з питань охорони

91 Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 8 вересня 2005 р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>

здоров'я місцевих держадміністрацій, закладів охорони здоров'я, центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги про результати здійснення ними повноважень у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі.⁹²

Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі здійснюють:

- реалізацію державної політики шляхом здійснення постійного контролю за своєчасністю та належністю вжиття заходів;
- розроблення, затвердження та виконання регіональних програм;
- координацію діяльності суб'єктів та їх взаємодію;
- облік даних про суб'єктів, що здійснюють заходи;
- підготовку фахівців, до компетенції яких належать питання запобігання та протидії насильству, у тому числі фахівців, які реалізують програми для кривдників;
- підготовку методичних рекомендацій щодо організації і забезпечення діяльності та підвищення кваліфікації фахівців, до компетенції яких належать питання запобігання та протидії насильству;
- збір, аналіз і поширення відповідно до законодавства інформації з питань насильства;
- інформаційно-просвітницьку діяльність;
- організацію та/або проведення регіональних соціологічних, психолого-педагогічних та інших досліджень;

- моніторинг стану виконання суб'єктами поставлених завдань на регіональному рівні, надання їм методичної та практичної допомоги, виявлення проблемних питань та вжиття вичерпних заходів для їх вирішення;
- звітування щокварталу Мінсоцполітики про результати здійснення повноважень у цій сфері;
- інші повноваження, визначені законами України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків».

Для забезпечення міжвідомчої співпраці щодо реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі на регіональному рівні, узгодженості заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, підвищення їх ефективності, координації проведення інформаційно-просвітницьких заходів, розроблення пропозицій щодо вдосконалення законодавства та практики його застосування Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською і Севастопольською міськими держадміністраціями можуть утворюватися **дорадчі органи** – регіональні координаційні ради, до складу яких входять уповноважені представники служб у справах дітей, уповноважених підрозділів органів Національної поліції, органів управління освітою, структурних підрозділів з питань охорони здоров'я місцевих держадміністрацій, центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги, органів прокуратури та суду, громадських об'єднань, релігійних організацій, міжнародних організацій та іноземних неурядових організацій (за згодою).⁹³

92 Порядок взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 658. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-n>

93 Там само.

Районні, районні у містах Києві і Севастополі держадміністрації з метою забезпечення здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі визначають уповноважених осіб (структурний підрозділ), які (який) проводять (проводить) роботу з прийому та реєстрації заяв і повідомлень про вчинення насильства, координації заходів реагування на факти вчинення насильства, надання допомоги і захисту постраждалим особам, а також роботу з кривдниками.

Районні, районні у містах Києві і Севастополі держадміністрації забезпечують організацію надання соціальних послуг постраждалим особам, у тому числі шляхом укладення угод про співпрацю з об'єднаними територіальними громадами на території району.

У разі коли районною держадміністрацією та об'єднаною територіальною громадою укладено угоду про співпрацю, уповноважена особа направляє постраждалих осіб до відповідних загальних та спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб, інших установ та закладів, утворених районною держадміністрацією (радою об'єднаної територіальної громади).⁹⁴

Взаємодія суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, передбачає:

- взаємне інформування не пізніше однієї доби про виявлені факти домашнього насильства у випадках, передбачених Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», з дотриманням правового режиму інформації з обмеженим доступом;

- реагування на випадки домашнього насильства відповідно до компетенції та з урахуванням оцінки ризиків, що загрожують постраждалій особі;
- узгодження заходів реагування на випадки домашнього насильства та надання дієвої допомоги постраждалим особам, що здійснюються різними суб'єктами;
- розроблення та виконання відповідно до компетенції програм для кривдників;
- розроблення та виконання відповідно до компетенції програм із запобігання та протидії домашньому насильству;
- організацію здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству відповідно до компетенції;
- обмін досвідом у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- скоординовану міжвідомчу підготовку фахівців, які представляють суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- здійснення спеціально уповноваженими органами у сфері запобігання та протидії домашньому насильству моніторингу дотримання вимог законодавства суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, розроблення пропозицій щодо вдосконалення законодавства та практики його застосування.

Суб'єкти, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, залучають до співпраці з організаціями та здійснення таких заходів і надання дієвої допомоги постраждалим особам громадські об'єднання, іноземні неурядові організації та інших заінтересованих осіб, а також забезпе-

⁹⁴ Порядок взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 658. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-п>

чують висвітлення таких заходів і діяльності в засобах масової інформації з дотриманням правового режиму інформації з обмеженим доступом.⁹⁵

У разі звернення особи, яка заявляє, що постраждала від насильства, та/або її законного представника уповноважена особа, визначена відповідно до абз. 1 п. 20 або п. 23 Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 658 (далі – Порядок):

- приймає заяву та реєструє її в журналі реєстрації заяв про вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статі за встановленою формою;
- не пізніше однієї доби інформує уповноважений підрозділ органу Національної поліції про звернення особи та/або її законного представника за допомогою телефонного зв'язку, електронної пошти;
- для організації надання медичної допомоги постраждалій особі (у разі потреби) залежно від її стану викликає бригаду екстреної (швидкої) медичної допомоги або інформує відповідний заклад охорони здоров'я з наданням особі направлення до нього за формою та у порядку, які визначено Мінсоцполітики та МОЗ;
- для невідкладного надання психологічної допомоги інформує відповідний центр соціальних служб, центр соціально-психологічної допомоги або мобільну бригаду соціально-психологічної допомоги постраждалим особам (у тому числі шляхом виклику психолога) та надає постраждалій особі направлення до такої служби;
- інформує за допомогою телефонного зв'язку, електронної пошти не пізніше однієї доби відповідну службу у справах дітей (у разі, коли постраждалою від насильства особою або кривдником є дитина чи постраждала особа звернулася разом із дитиною); невідкладно у строк, що не перевищує однієї доби, – орган опіки та піклування (у разі, коли постраждалою від насильства особою або кривдником є повнолітня недієздатна особа або особа, дієздатність якої обмежено);
- разом із представниками центру соціальних служб, притулку для постраждалих осіб, мобільної бригади соціально-психологічної допомоги постраждалим особам, кризового центру, іншого закладу, установи та організації, які надають соціальні послуги постраждалим особам, або фахівцем із соціальної роботи проводить оцінку потреб особи (щодо соціальних послуг, притулку, медичної або психологічної допомоги) за формою, визначеною Мінсоцполітики; інформує особу та/або її законного представника (якщо такий представник не є кривдником) про права, заходи та соціальні послуги, якими вона може скористатися.

За результатами оцінки потреб постраждалій особі видаються направлення за формою, визначеною Мінсоцполітики, до відповідних загальних / спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб та/або центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги;

- інформує про потреби постраждалої особи та вносить інформацію про видані направлення до журналу реєстрації заяв про вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статі за встановленою формою;

95 Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>

- з урахуванням результатів оцінки ризиків, проведеної відповідно до підпункту 3 п. 35 Порядку, та оцінки потреб постраждалої особи, проведеної відповідно до абз. 7 п. 33 Порядку, організовує проходження постраждалою особою програми для постраждалої особи та надсилає її іншим суб'єктам (*під час підготовки та коригування програми враховується отримана від інших суб'єктів інформація про винесення термінового заборонного припису, взяття кривдника на профілактичний облік, кримінальне провадження у зв'язку із вчиненням насильства, а також застосування до кривдників запобіжних заходів або обмежувальних заходів, притягнення до кримінальної відповідальності*);
- отримує від суду рішення про видачу або продовження дії обмежувального припису та враховує застосовані судом заходи тимчасового обмеження прав особи під час підготовки або коригування програми для постраждалої особи;
- надає повну та вичерпну інформацію постраждалій особі або її законному представнику (якщо такий представник не є кривдником) про її права, соціальні послуги, медичну, соціальну, психологічну, правову допомогу, якими вона може скористатися, можливість вимагати відшкодування кривдником завданих матеріальних збитків і шкоди, заподіяної фізичному та психічному здоров'ю, а також вжиті до кривдника заходи;
- координує виконання суб'єктами заходів, передбачених програмою для постраждалої особи;
- після надходження інформації про рішення суду про направлення кривдника на проходження програми для кривдни-

ків організовує та забезпечує проходження ним такої програми. У разі неприбуття кривдника для проходження програми або ухилення від проходження програми без поважних причин протягом трьох робочих днів з дня виявлення такого факту письмово інформує уповноважений підрозділ органу Національної поліції для вжиття заходів для притягнення кривдника до відповідальності.⁹⁶

У разі надходження інформації від суб'єктів щодо отримання заяви чи повідомлення про факт насильства стосовно недієздатної особи чи особи, дієздатність якої обмежена, або за її участю **уповноважена особа**, визначена відповідно до абз. 1 п. 20 або п. 23 Порядку:

- 1) приймає та реєструє заяву (повідомлення) від такого суб'єкта в журналі реєстрації заяв про вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статі за встановленою формою або в журналі реєстрації повідомлень про вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статі за встановленою формою;
- 2) не пізніше однієї доби інформує уповноважений підрозділ органу Національної поліції щодо отримання повідомлення про вчинення насильства за допомогою телефонного зв'язку, електронної пошти;
- 3) долучається до оцінки ризиків (у разі потреби), проведеної уповноваженим підрозділом органу Національної поліції у порядку, визначеному Мінсоцполітики разом із Національною поліцією;
- 4) з урахуванням результатів оцінки ризиків у строк, що не перевищує трьох робочих днів з дня надходження її результатів, подає голові районної, районної у містах Києві і Севастополі держадміністрації

⁹⁶ Порядок взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 658. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-п>

або виконавчого органу сільської, селищної, міської, районної у місті (у разі утворення) ради, у тому числі об'єднаної територіальної громади, пропозиції для прийняття рішення відповідно до ч. 3 ст. 9, ч. 1 ст. 17, ч. 3 ст. 26 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» щодо:

- вирішення питання надання постраждалій недієздатній особі соціальних послуг, якщо їй не призначено опікуна або опікун є кривдником чи ухиляється від захисту її прав та інтересів;
- влаштування постраждалої недієздатної особи до закладу соціального захисту населення, якщо у зв'язку з вчиненням насильства проживання такої особи в сім'ї чи з опікуном становить загрозу її життю та здоров'ю;
- порушення перед судом питання про звільнення в установленому законодавством порядку від повноважень опікуна або піклувальника у разі вчинення ними насильства стосовно недієздатної особи або особи, цивільна дієздатність якої обмежена;
- порушення перед органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування питання про притягнення в установленому законодавством порядку до відповідальності посадових осіб у разі невиконання або неналежного виконання ними обов'язків під час роботи з постраждалими особами, які є недієздатними особами або особами, цивільна дієздатність яких обмежена;
- необхідності госпіталізації недієздатної особи, яка є кривдником, до закладу з надання психіатричної допомоги, якщо у зв'язку з вчиненням насильства

проживання такої особи в сім'ї чи з опікуном становить загрозу життю та здоров'ю членів сім'ї або опікуна.⁹⁷

У разі звернення до уповноваженого підрозділу **органу Національної поліції** особи, яка заявляє, що постраждала від насильства, **посадова особа такого органу:**

- 1) приймає заяву від постраждалої особи та реєструє її в журналі єдиного обліку заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події;
- 2) для організації надання медичної допомоги постраждалій особі (у разі потреби) залежно від її стану викликає бригаду екстреної (швидкої) медичної допомоги або інформує відповідний заклад охорони здоров'я;
- 3) для невідкладного надання психологічної допомоги інформує відповідний центр соціальних служб, центр соціально-психологічної допомоги, притулок для постраждалих осіб або мобільну бригаду соціально-психологічної допомоги постражданим особам (у тому числі шляхом виклику психолога), у разі потреби направляє її до притулку для постраждалих осіб або іншого закладу, що надає послугу притулку;
- 4) у випадку, якщо постраждалою від насильства особою або кривдником є дитина або постраждала особа звернулася разом із дитиною, не пізніше однієї доби інформує відповідну службу у справах дітей за допомогою телефонного зв'язку, електронної пошти;
- 5) інформує постраждалу особу та/або її законного представника (у разі коли такий представник не є кривдником) про її права та соціальні послуги, якими вона може

97 Порядок взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 658. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-n>

- скористатися, можливість відшкодування кривдником завданих матеріальних збитків і шкоди, заподіяної фізичному та психічному здоров'ю, винесення щодо кривдника термінового заборонного припису, можливі процесуальні рішення, пов'язані з розглядом факту вчинення стосовно неї насильства, у тому числі пов'язані із затриманням, арештом кривдника або його звільненням;
- б) у разі наявності обґрунтованої підозри вчинення насильства та після підтвердження такого факту шляхом проведення перевірки з урахуванням результатів оцінки ризиків не пізніше однієї доби за допомогою телефонного зв'язку, електронної пошти інформує уповноважених осіб, визначених відповідно до абз. 1 п. 20 або п. 23 Порядку;
- 7) у випадку, якщо постраждалою від насильства особою або кривдником є недієздатна особа або особа, цивільна дієздатність якої обмежена:
- протягом доби інформує уповноважену посадову особу, визначену відповідно до абз. 1 п. 20 або п. 23 Порядку, за допомогою телефонного зв'язку, електронної пошти;
 - залучає посадових осіб районної, районної у містах Києві і Севастополі держадміністрації або виконавчого органу сільської, селищної, міської, районної у місті (у разі її утворення) ради, у тому числі об'єднаної територіальної громади, до відвідування недієздатної особи чи особи, цивільна дієздатність якої обмежена, за місцем її проживання та до перевірки інформації про факт вчинення насильства стосовно особи;
- вживає заходів для належного реагування поліцейських на факт насильства та його припинення. До виїзду на місце події можуть залучатися представники центрів соціальних служб, мобільних бригад соціально-психологічної допомоги постраждалим особам, фахівці із соціальної роботи;
 - забезпечує взяття на профілактичний облік кривдників та проводить із ними профілактичну роботу в порядку, визначеному законодавством;
 - протягом доби інформує уповноважених осіб, визначених відповідно до абз. 1 п. 20 або п. 23 Порядку, про отримання повідомлення від суду про видачу або продовження обмежувального припису кривднику, ухвалення рішення суду про направлення кривдника на проходження програми для кривдників відповідно до ст. 39-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП);⁹⁸
 - у разі надходження від уповноважених осіб, визначених відповідно до абз. 1 п. 20 або п. 23 Порядку, письмового повідомлення про неприбуття кривдника для проходження програми для кривдників або ухилення від проходження програми без поважних причин вживає заходів для належного реагування на такі факти та притягнення кривдника до відповідальності згідно із законодавством;
 - забезпечує контроль виконання кривдниками спеціальних заходів протидії насильству відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».⁹⁹

98 Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

99 Порядок взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 658. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-п>

У разі звернення до уповноваженого підрозділу **органу Національної поліції** особи, яка заявляє про факт насильства стосовно іншої особи, або надходження інформації від інших суб'єктів щодо отримання заяви чи повідомлення про вчинення насильства **посадова особа цього органу:**

- приймає письмове повідомлення та реєструє його в журналі єдиного обліку заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події;
- вживає заходів для належного реагування уповноваженого підрозділу органу Національної поліції на факт насильства та його припинення. До відвідування місця події можуть залучатися представники центрів соціальних служб, мобільних бригад соціально-психологічної допомоги постраждалим особам, фахівці із соціальної роботи;
- у разі наявності обґрунтованої підозри вчинення насильства після підтвердження такого факту шляхом проведення перевірки відповідної інформації та оцінки ризиків не пізніше однієї доби інформує уповноважену особу, визначену відповідно до абз. 1 п. 20 або п. 23 Порядку, за допомогою телефонного зв'язку, електронної пошти;
- у разі підтвердження факту насильства вживає інших заходів стосовно постраждалої особи та кривдника відповідно до п. 36 Порядку.

Уповноважені підрозділи органів Національної поліції звітують щокварталу Мінсоцполітики про результати здійснення повноважень у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі у визначеному ним порядку через МВС.¹⁰⁰

¹⁰⁰ Там само.

Керівник закладу загальної середньої освіти забезпечує реалізацію у закладі освіти заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі шляхом:

- проведення з учасниками освітнього процесу виховної роботи із запобігання та протидії насильству;
- здійснення з учасниками освітнього процесу інформаційно-просвітницьких заходів з питань запобігання та протидії насильству, у тому числі стосовно дітей та за участю дітей;
- організації роботи практичного психолога та/або соціального педагога з постраждалими дітьми;
- визначення уповноваженого спеціаліста з числа працівників закладу для проведення невідкладних заходів реагування у разі виявлення фактів насильства та/або отримання заяв / повідомлень від постраждалої особи / інших осіб.

У разі виявлення фактів насильства **уповноважена посадова особа закладу загальної середньої освіти** протягом доби за допомогою телефонного зв'язку, електронної пошти інформує уповноважений підрозділ органу Національної поліції та службу у справах дітей (у разі коли постраждалою особою та/або кривдником є дитина), забезпечує надання медичної допомоги (у разі потреби) та фіксує необхідну інформацію в журналі реєстрації фактів виявлення (звернення) про вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статі (закладу освіти) за встановленою формою.

Заклади освіти звітують щокварталу Мінсоцполітики про результати здійснення повноважень у сфері запобігання та протидії

домашньому насильству і насильству за ознакою статі у визначеному ним порядку через МОН.¹⁰¹

Для координації заходів стосовно постраждалих осіб **керівник закладу охорони здоров'я** визначає відповідальну особу з числа заступників керівника закладу.

У разі виявлення в особи ушкоджень, що могли виникнути внаслідок вчинення насильства, або звернення особи чи її законних представників у зв'язку із вчиненням насильства **працівник закладу охорони здоров'я**:

- не пізніше однієї доби інформує уповноважений підрозділ органу Національної поліції про всі факти звернення та доставлення до закладів охорони здоров'я осіб із тілесними ушкодженнями кримінального характеру (вогнепальними, колотими, різаними, рубаними ранами, забоями), що могли виникнути внаслідок вчинення насильства;
- не пізніше однієї доби за допомогою телефонного зв'язку, електронної пошти інформує про факт насильства уповноважену особу, визначену відповідно до абз. 1 п. 20 або п. 23 Порядку, а якщо постраждалою особою є дитина, – також службу у справах дітей;
- реєструє звернення у журналі реєстрації фактів виявлення (звернення) про вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статі (закладу охорони здоров'я) за встановленою формою;
- у разі виявлення ушкоджень сексуального характеру направляє постраждалих

осіб на тестування на ВІЛ-інфекцію та інфекції, що передаються статевим шляхом;

- інформує постраждалу особу та/або її законного представника (якщо такий представник не є кривдником) про права, заходи та соціальні послуги, якими вона може скористатися.

Заклади охорони здоров'я надають невідкладну медичну допомогу, забезпечують проведення необхідного медичного обстеження постраждалих осіб, які звернулися особисто або направлені іншими суб'єктами, та документують результати обстеження, забезпечують проведення діагностичних, лікувально-профілактичних заходів згідно з галузевим стандартом у сфері охорони здоров'я, за показаннями направляють їх для відповідного лікування до інших профільних закладів охорони здоров'я; забезпечують психіатричний огляд недієздатних осіб, які є кривдниками, з метою діагностики психічних і поведінкових розладів та надання їм відповідної допомоги, а також госпіталізацію до психіатричних закладів, зокрема в примусовому порядку, відповідно до Закону України «Про психіатричну допомогу».¹⁰²

Заклади охорони здоров'я звітують щокварталу Мінсоцполітики про результати здійснення повноважень у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі у визначеному ним порядку через МОЗ.¹⁰³

Центри соціальних служб, центри соціально-психологічної допомоги, притулки для постраждалих осіб, притулки для

¹⁰¹ Порядок взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 658. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-n>

¹⁰² Про психіатричну допомогу: Закон України від 22 лютого 2000 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14>

¹⁰³ Порядок взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 658. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-n>

дітей, центри соціально-психологічної реабілітації дітей, центри медико-соціальної реабілітації постраждалих осіб, центри надання соціальних послуг в громадах, кризові центри, інші заклади, установи та організації (їх структурні підрозділи), які надають соціальні послуги постраждалим особам, мобільні бригади соціально-психологічної допомоги постраждалим особам (далі – служби підтримки постраждалих осіб):

- у разі звернення особи та/або її законного представника у зв'язку із вчиненням стосовно неї насильства не пізніше однієї доби за допомогою телефонного зв'язку, електронної пошти інформують уповноважений підрозділ органу Національної поліції, у разі, коли постраждалою особою є дитина, – також службу у справах дітей; якщо постраждалою є недієздатна особа чи особа, цивільна дієздатність якої обмежена, – уповноважену особу, визначену відповідно до абз. 1 п. 20 або п. 23 Порядку, реєструють звернення в журналі реєстрації фактів виявлення (звернення) про вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статі за встановленою формою;
- невідкладно інформують заклади охорони здоров'я про всі факти звернення до них осіб з тілесними ушкодженнями кримінального характеру (вогнепальними, колотими, різаними, рубаними ранами, забоями), що могли виникнути внаслідок вчинення насильства;
- залучають фахівців, які володіють українською жестовою мовою, або перекладачів жестової мови для забезпечення комунікації з особами, які мають порушення слуху;
- у разі направлення постраждалих осіб суб'єктами, уповноваженими на при-

йняття заяв (повідомлень) про вчинення насильства, у межах повноважень, визначених положеннями про такі служби, забезпечують невідкладне надання таким особам соціальних послуг, медичної, соціальної, психологічної допомоги на безоплатній основі, а також тимчасовий притулок для постраждалих осіб та їх дітей;

- сприяють в отриманні постраждалими особами безоплатної правової допомоги шляхом видачі направлення за формою, затвердженою Мінсоцполітики, до відповідного центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги або інформування працівників центру про необхідність надання такої допомоги у приміщеннях служб підтримки постраждалих осіб, якщо такі особи не можуть відвідати центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги самостійно;
- здійснюють інші повноваження, визначені законами України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків».

Координує передбачені заходи служби підтримки постраждалих осіб.

Загальні та спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб, зазначені в ч. 4 ст. 6 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та частинах 2 і 3 ст. 7-1 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», у триденний строк проводять оцінку потреб направлених до них осіб та про результати оцінки письмово інформують відповідні районні, районні у містах Києві і Севастополі держадміністрації або виконавчі органи сільських, селищних, міських, районних у містах (у разі їх утворення) рад, у тому числі об'єдна-

них територіальних громад, для подальшого розроблення ними програм для постраждалих осіб.

Служби підтримки постраждалих осіб у межах компетенції беруть участь у розробленні та реалізації програм для постраждалих осіб відповідно до типових програм, а також методичних рекомендацій щодо їх виконання, затверджених Мінсоцполітики.

Служби підтримки постраждалих осіб звітують щокварталу Мінсоцполітики про результати здійснення повноважень у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі у визначеному ним порядку через Раду міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київську і Севастопольську міські держадміністрації.¹⁰⁴

У разі звернення особи та/або її законного представника у зв'язку із вчиненням стосовно неї насильства, повідомлення щодо вчинення насильства стосовно іншої особи **працівники кол-центру** з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей не пізніше однієї доби за допомогою телефонного зв'язку, електронної пошти інформують уповноважений підрозділ органу Національної поліції, а у разі, коли постраждалою особою є дитина, – також службу у справах дітей; у разі, коли постраждалою є недієздатна особа чи особа, цивільна дієздатність якої обмежена, – уповноважену особу, визначену відповідно до п. 21 або п. 23 Порядку, фіксують факт виявлення (звернення) у журналі реєстрації фактів виявлення (звернення) про вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статі за встановленою формою.

Кол-центр з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей щокварталу звітує Мінсоцполітики про результати здійснення повноважень у сфері запобігання та протидії насильству у визначеному ним порядку.¹⁰⁵

Центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги забезпечують надання безоплатної правової допомоги постражданим особам у порядку, встановленому Законом України «Про безоплатну правову допомогу», за зверненням постраждалої особи або її законного представника, в тому числі у приміщенні загальної / спеціалізованої служби підтримки постраждалих осіб, якщо постраждала особа не може відвідати центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги самостійно, про що центру повідомляється відповідною службою.

Документами, що підтверджують належність постраждалих осіб до суб'єктів права на безоплатну вторинну правову допомогу, можуть бути, зокрема:

- витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань, у якому міститься інформація про вчинення злочину, пов'язаного з насильством;
- талон-повідомлення про вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з насильством, виданий уповноваженим підрозділом органу Національної поліції, за формою, затвердженою МВС;
- копія протоколу про вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 173-2 КУпАП;
- копія постанови про накладення адміністративного стягнення за вчинення

¹⁰⁴ Порядок взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 658. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-n>

¹⁰⁵ Там само.

правопорушення, пов'язаного з насильством;

- копія заяви до суду про видачу або продовження обмежувального припису стосовно кривдника;
- рішення суду про видачу або продовження обмежувального припису стосовно кривдника;
- копія винесеного працівником уповноваженого підрозділу органів Національної поліції термінового заборонного припису;
- направлення постраждалих осіб до центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги, складене за формою, затвердженою Мінсоцполітики (видається районними, районними у містах Києві і Севастополі держадміністраціями, виконавчими органами сільських, селищних, міських, районних у містах (у разі їх утворення) рад, у тому числі об'єднаних територіальних громад, чи загальними / спеціалізованими службами підтримки постраждалих осіб).

Центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги інформують (письмово або електронною поштою) про надання безоплатної правової допомоги постраждалим особам уповноважену особу, яка видала направлення, протягом п'яти робочих днів з дати надання такої допомоги або прийняття рішення про її надання.

Центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги щокварталу звітують Мінсоцполітики про результати здійснення повноважень у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі у визначеному ним порядку через

Координаційний центр з надання правової допомоги.¹⁰⁶

У разі покладення судом на кривдника, звільненого від відбування покарання з випробуванням, обов'язку проходження пробаційної програми **уповноважений орган з питань пробації** інформує про таке рішення суду районні, районні у містах Києві і Севастополі держадміністрації та виконавчі органи сільських, селищних, міських, районних у містах (у разі їх утворення) рад, у тому числі об'єднаних територіальних громад, за місцем проживання (перебування) кривдника у триденний строк з дня надходження рішення суду, а також про закінчення проходження пробаційної програми – у п'ятиденний строк.

Інші заінтересовані юридичні особи, що надають соціальні послуги із запобігання та протидії насильству, – підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, громадські об'єднання, іноземні неурядові організації, міжнародні організації, фізичні особи – підприємці, які відповідають критеріям діяльності суб'єктів, що надають соціальні послуги, а також фізичні особи, які надають соціальні послуги, у тому числі послуги патронату над дітьми, можуть брати участь у здійсненні заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, зокрема виявленні фактів насильства, наданні допомоги та захисту постраждалим особам шляхом:

- повідомлення районним, районним у містах Києві і Севастополі держадміністраціям та виконавчим органам сільських, селищних, міських, районних у містах (у разі їх утворення) рад, у тому числі об'єднаним територіальним громадам,

¹⁰⁶ Порядок взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 658. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-n>

- уповноваженим підрозділам органу Національної поліції, службам у справах дітей про факти насильства не пізніше однієї доби з дня виявлення таких фактів;
- участі в реалізації програм для постраждалих осіб та кривдників відповідно до типових програм, а також методичних рекомендацій щодо їх виконання, затверджених Мінсоцполітики;
- надання соціальних послуг постраждалим особам на умовах, визначених законом;
- утворення спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб і забезпечення їх функціонування;
- залучення до здійснення інших, передбачених законодавством, заходів.¹⁰⁷

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Яка система суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, закріплена українським законодавством?
2. Які державні органи належать до спеціально уповноважених органів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству?
3. Які повноваження служб у справах дітей у сфері запобігання та протидії домашньому насильству ви можете назвати?
4. Назвіть повноваження Мінсоцполітики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.
5. Які основні завданнями місцевого ЦСС?
6. Які суб'єкти належать до загальних та спеціалізованих служб підтримки постраждалих від домашнього насильства осіб?
7. Яким є алгоритм дій поліцейського у разі звернення особи, яка заявляє, що постраждала від насильства, до уповноваженого підрозділу органу Національної поліції?
8. Яким є алгоритм дій поліцейського у разі звернення особи, яка заявляє про факт насильства стосовно іншої особи, або надходження інформації від інших суб'єктів щодо отримання заяви чи повідомлення про вчинення насильства до уповноваженого підрозділу органу Національної поліції?

¹⁰⁷ Порядок взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 658. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-n>

РОЗДІЛ 4.

ХАРАКТЕРИСТИКА ТА СТАТУС ЧЛЕНІВ СІМ'Ї, В ЯКІЙ ЧИНИТЬСЯ ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО

4.1. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОСТРАЖДАЛОЇ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ОСОБИ

Як відомо, щасливі люди схожі, а нещасливі – кожен по-своєму. Історії постраждалих осіб є особливими, кожна така особа є індивідуальністю із власними психологічними характеристиками. Однак дослідники на основі складових психологічного портрету особистості виокремили певні схожі психологічні риси, притаманні для постраждалих осіб.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ ОСОБИ, ЯКА ПЕРЕЖИВАЄ ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО

ЦІННОСТІ

- сім'я як найголовніше у житті;
- діти як те, задля чого ти живеш;
- схвалення оточенням як особи, що є хорошою матір'ю та господаркою;
- успіх партнера – це те, заради чого можна терпіти все.

МОТИВИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

- альтруїзм – ризик та самопожертва заради близьких, зокрема дітей;
- віра в те, що, догоджаючи чоловікові / партнерові, можна уникнути конфліктів у сім'ї та жити мирно;

- віддаючи всю себе близьким, людина самореалізується;
- треба виглядати в очах оточуючих благополучною та щасливою;
- засвоєні у дитинстві стигми («ні на що не годиться», «невіглас» тощо) є справедливими, треба максимально їх приховувати;
- відчуття своєї безпорадності щодо подолання насильства до себе самої та дітей;
- безнадійність щодо зміни обставин свого життя;
- слабкість бажань бути незалежною.

ЕТИЧНІ ТА МОРАЛЬНІ НОРМИ

- необізнаність щодо прав людини та неготовність їх обстоювати;
- спрощення правової ситуації щодо себе, свого партнера та своїх дітей. Правова безпорадність;
- спрощення моральних норм щодо чоловіка / партнера («він господар – йому можна майже все, аж до інцесту щодо моїх дітей»). Готовність заплющувати очі на жорстокість щодо дітей, зокрема жорстокість вітчима;
- самопожертва заради успіхів чоловіка / партнера та дітей;

- готовність відмовляти собі у всьому на користь близьких;
- цінність подолання бідності переважає порівняно з цінністю добропорядності;
- засмученість та почуття пригнічення у зв'язку з неможливістю самореалізуватися та уникнути насильства, знаходженням у колі насильства.

РІВЕНЬ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

- відсутність уміння самостійно мислити (легко підпадають під вплив іншої особи);
- міфологізованість;
- відсутність власної чіткої точки зору;
- невміння робити висновки з помилок інших людей;
- невміння асимілювати інформацію, що надходить, у контексті своєї власної долі;
- за наявності освіти страх перед самостійним життям;
- брак знань щодо міжнародного законодавства та законодавства України;
- брак досвіду та вміння приймати рішення. Прийняття рішень без аналізу всіх обставин, ризиків та наслідків;
- нездатність до багатокритеріального вибору;
- брак креативності та гнучкості мислення щодо життєвих обставин та розв'язання конфліктів.

САМООЦІНКА

- занижена самооцінка щодо здатності самостійно знайти вихід у скрутній ситуації (наслідок тоталітарної моделі виховання, насильства в родині, де виховувалася жертва);

- наявність стигм «Попелюшки», «невігласа», «ні на що не здатної особи» як провідних моделей поведінки;
- пошук самореалізації через зразковість ведення домашнього господарства та жертвовність щодо дітей та чоловіка;
- почуття провини за виникнення конфліктів із чоловіком / партнером чи дітьми. Відчуття тривоги («Щось зі мною не так!»);
- впевненість у своїй зовнішній привабливості та виключності;
- амбіційність в одержанні принад життя;
- впевненість у тому, що саме зі мною все буде гаразд.

ЕМОЦІЙНИЙ СТАН

На стадії «Перед зверненням по допомогу»:

- образа на життя, що склалося так невдало і несправедливо;
- наявність дитячих психологічних травм та відповідних стигм;
- відчай;
- заляканість;
- звичка до порушення прав особи;
- комплекс «Попелюшки» чи «нікчеми» як надбання дитини з дисфункціональної сім'ї;
- депресія;
- відчуття буденності факту сімейних страждань;
- психологічна готовність до рабських умов життєдіяльності, примусу, приниження;
- відчуття «Терпець уривається!».

На стадії «Після звернення по допомогу» (у випадку невдалого звернення – кривдника не покарано, діватися нікуди – переважають такі почуття):

- спустошеність;
- закритість;
- відчай;
- зневіра;
- безнадія щодо виходу з нестерпних умов життя;
- самостигматизація;
- страх переслідувань з боку кривдника;
- жах перед тим, що думають люди;
- страх осуду з боку найближчого оточення;
- депресія;
- втомленість;
- безпорадність;
- потреба в опіці, допомозі, передачі відповідальності іншій особі чи установі.

ЖИТТЄВІ ВМІННЯ

- цілі міфологізовані та примарні;
- невміння протистояти психологічному впливу;
- стратегічні напрями організації життєдіяльності визначені родинними психологічними моделями, набутими у батьківській сім'ї;
- у визначенні тактики реалізації стратегії превалює патерналізм;
- невміння ставити власні цілі та шукати методи їх реалізації;
- навички та вміння спілкування обмежені, особливо щодо людей, що знаходяться вище за статусом чи тих, від яких є залежними;

- страх перед конфліктами, невміння визначити конфлікт та гнучко знайти шлях його розв'язання;
- низький рівень локус-контролю (покладає надії не на себе, а на інших);
- відсутність практики самостійного прийняття рішень;
- високий рівень життєвих умінь у сфері обслуговування членів сім'ї.

ОСОБИСТІСНІ РИСИ

- невпевненість у собі;
- замріяність;
- лідерські якості практично відсутні чи слабо виражені;
- відсутність харизми;
- схильність до виконання того, що скажуть;
- невміння захищатися;
- альтруїзм;
- наївність;
- довірливість;
- залежність від інших людей (у скрутній ситуації може вживати алкоголь, наркотики);
- співзалежність, симбіоз із членами сім'ї;
- гіпертрофоване почуття відповідальності перед іншими людьми;
- схильність до ризику, аж до спроб самогубства в ситуації безвиході;
- пристрасть до мандрів;
- схильність «пливти за течією»;
- несамостійність;
- заляканість.

ПСИХОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ НАСИЛЬСТВА

- відчай;
- депресія;
- недовіра до оточуючих і страх, що вони довідаються;
- втрата надії на поліпшення свого життя та життя дітей;
- стигматизованість, наявність глибоких психологічних травм;
- замкненість, страх спілкування;
- формування умінь виживати в умовах насильства;
- зневіра в одержання допомоги та покарання насильника;
- зниження самооцінки, зневіра у себе;
- зниження рівня розвитку здібностей;
- безнадійність;
- страх втратити те, що має;
- відчуття психологічного зламу;
- злість;
- образа;
- небажання жити;
- розчарування, відчай.¹⁰⁸

Крім того, у постраждалих від домашнього насильства осіб можуть бути наявні «комплекс жертви», «стокгольмський синдром» та «синдром вивченої безпорадності».

Говорячи про «комплекс жертви», слід зазначити, що типовими рисами постраждалих осіб є те, що вони:

1. Завжди можуть переконати себе в тому, що всі невдачі в їхньому житті відбуваються не з їхньої вини.

2. Вважають, що оскільки всі нещастя викликані суто зовнішніми чинниками, це звільняє їх від особистої відповідальності.
3. Отримують значну частку уваги, симпатій і жалю з боку оточуючих.
4. Приймають цю увагу, симпатію і жалість за любов, якої відчайдушно потребують, але яку не знають, як отримати.
5. Використовують минулі невдачі в особистому житті для підтвердження того, що вони не здатні на емоційну близькість ще з будь-ким.
6. Посилаються на давніші провали, виправдовуючи цим відсутність спроб досягнути високих цілей і здійснити перспективні проекти.
7. Приймають за істину в останній інстанції той факт, що вони – «ганебні грішники», що їм «ніколи нічого не домогтися», або вважають, що у них немає потрібної освіти чи необхідних зв'язків для того, щоб досягти успіху.
8. Можуть відчувати себе героїчними «маленькими людьми», які наперекір усьому борються з силами зла.
9. Відчувають свою духовну велич, покладаючи своє щастя на вівтар людства і думаючи, що за це будуть винагороджені в майбутньому житті.
10. Можуть вести, по суті, несвідоме існування, скоряючись стадним інстинктам, і просто дозволяти життю йти, ні про що не задумуючись.

¹⁰⁸ Програма підготовки працівників органів внутрішніх справ з питань попередження насильства щодо жінок. Тренінговий модуль / В.М. Бондаровська, Л.В. Булах, В.П. Гриняк та ін. / за заг. ред. А.В. Лабунь, Ю.В. Пилипас. Київ : ТОВ Видавничий дім «КАЛИТА», 2014. 112 с.

ВИТОКИ ФОРМУВАННЯ КОМПЛЕКСУ ЖЕРТВИ

Постраждала від насильства особа, якою в більшості випадків є жінка чи дівчина, набуває, як правило, психологічних характеристик та стигм у своїй батьківській сім'ї, у школі та у близькому оточенні. Як правило, причинами набуття рис жертви стають дитячі психологічні травми, яких дівчинка набуває в ситуаціях приниження, ізоляції, ігнорування, жорстоких покарань.

Як засвідчили результати аналізу дитячих психологічних травм, який провела американський психолог Т. Грімберг, починаючи з першого моменту життя дитина шукає любові та підтримки своїх батьків.

Видатний психолог Еріх Фром виділив два напрями впливу батьків на життя дитини: турбота про задоволення фізичних потреб дитини та ставлення до дитини, що визначає її любов до життя. Коли батьки добре ставляться до дитини, це допомагає їй зрозуміти, що життя прекрасне й що добре бути хлопчиком чи дівчинкою. Виховання дітей потребує терпіння, самовіддачі та внутрішньої стабільності, – стверджує спеціаліст з вивчення психологічних травм дитини Тіна Грімберг. Крім того, дуже важливо знати, які наслідки в душі дитини залишають наші вчинки, агресивна поведінка, необережні висловлювання. Важко уявити, що сердита, а інколи навіть розлючена мати, яка кричить своєму п'ятирічному синові: «Я вб'ю тебе!», «Ти зробив погано, я не люблю тебе» або: «Я ніколи більше не дозволю тобі кататися на велосипеді!», – обізнана у наслідках своїх висловлювань. Вона навіть не замислюється над тим, що говорить усе це людині, в кілька разів меншій, ніж вона, за зростом та вагою, – дитині, яка сприймає слова цього велетня всерйоз, вірить йому, лякається, можливо, на все життя.

Які саме види поведінки дорослих можуть завдати психологічної травми дитині?

Насамперед це – відмова у визнанні, зневіра в дитину, несприйняття дитини. Наприклад, у сім'ї часто до одного з дітей ставляться не так, як до його (її) сестер та братів: «Ось Ігор у нас гарний хлопчик, а ти завжди потрапляєш у якісь історії...». А такою історією може бути всього лише розбита чашка або розлите молоко. А душа дитини в цей момент виявляється глибоко травмованою. Приниження – постійне джерело психологічних травм. Як часто батьки спускають дитину з більш високого рівня самооцінки на більш низький простими словами: «дурень», «туполобий», «оболтус». Особистість знецінюється.

Тероризування. Згадаймо, як часто нам доводилося спостерігати, як батьки залякують своїх дітей. Як легко вони погрожують дітям фізичною розправою: «Я не знаю, що я з тобою зроблю», «Я тебе вбити готова!» або: «Я зараз візьму ремінь...».

Не менше травмує дитину й ізоляція. Наприклад, якщо дитину зачиняють саму в кімнаті, забороняють їй гратися з однолітками.

Емоційне ігнорування. Багато батьків вважають, що суворе виховання підготує дитину до суворого життя. І тому часто відмовляють дитині у співчутті та турботі, не обіймають її, не гладять, не цілують і не розмовляють із нею. На жаль, в радянському суспільстві, особливо в період руйнівного наступу на сім'ю в 20-ті – 30-ті роки минулого століття, виникла ілюзія, що відкрито висловлювати свої почуття погано, що не потрібно говорити про любов часто. Партнер, чоловік або дружина повинні самі здогадатися, як я до неї (до нього) ставлюся. Так і виникли у нас психологічні моделі поведінки в сім'ї, встановлення стосунків, коли ми не кажемо один одному: «Яке

щастя, що ми з тобою разом!», «Не уявляю свого життя без тебе!», «Який ти молодець!». І тим більше, не говоримо дитині: «Яке щастя, що ти у мене є!», «Як я тебе люблю!», «Ти для мене найрідніший (найрідніша)».

Що ж відбувається з дітьми, які страждають від психологічних травм?

У немовлят у таких випадках може виникнути нудота та блювання. Крім того, в таких дітей з'являються затримки в розвитку моторних та мовних умінь, розвивається апатія та байдужість. Як відзначає Тіна Грімберг, у психологічно травмованих дітей спостерігаються порушення сну. У них розвиваються так звані «дурні» звички: смоктання пальця, спроби кусатися, розхитування, розлади в їжі, істерія.

Спеціалісти з різних видів психологічного травмування виділяють словесні образи щодо дітей. Словесні образи сприяють:

- розвитку певного ставлення дитини до самої себе;
- розвитку агресивності;
- виникненню бажання завдавати шкоди собі та іншим людям.

Травмовані діти часто справляють враження злих, нещасних. Вони відчують потребу втекти, не маючи нерідко навіть чіткого уявлення, куди саме.

На жаль, часто травмування дитини вдома супроводжується її травмуванням у школі. Дитина готова бачити у вчителі замісника батьків, поставитись до нього (неї) з довірою. І коли вчитель поводить себе негативно щодо дитини, насильницьки, то це або породжує нові психологічні травми, або поглиблює й без того глибокі сімейні проблеми.

Ми часто не замислюємося над тим, що відчуває дитина, коли публічно обговорюється або виявляється її неуспіх. Уявімо біля класної дошки не дуже впевнену в собі дитину. Вона пише на дошці. Намагається все зробити якнайкраще. І раптом кілька дітей збуджено тягнуть руки – вони хочуть вказати на допущену помилку. Помилка перетворюється у всенародне досягнення класу. А учень «в'яне», перестає міркувати, його увагу розсіяно. Успіх втрачений. А неуспіх стає звичним. Поступово у травмованої дитини розвивається самооцінка: «Я не здібний (здібна)», «Я нічого не можу». У всіх випадках травмування слова, ярлики, імена глибоко проникають у душу дитини. У неї з'являються оціночні судження: «Я поганий (погана)», «Я нерозумний (нерозумна)», «Нікому я не можу подобатися». Спочатку дитина думає так про себе зрідка, потім усе частіше, потім це перетворюється на реальність. Оточення значною мірою бачить нас такими, якими ми бачимо себе самі.

Коли дівчинка зростає в сім'ї й у школі в умовах появи психологічних травм, у неї формуються психологічні моделі поведінки жертви, з якими вона вступає у доросле життя.

Співзалежна, несамостійна, зневірена, стигматизована дівчина чи жінка потребує любові, приналежності до групи (сім'ї), делегування своєї власної відповідальності, захисту. Часто така дівчина чи жінка вступає у близькі стосунки з людиною, на яку вона переносить свої уявлення про батька чи про батьків, чекає від такої людини підтримки і готова терпіти звичні для неї образи, приниження, навіть фізичне насильство.

На тлі вже існуючих психологічних травм та стигм у жінки, тим паче дівчини, яка вступає в доросле життя, формуються психологічні характеристики, які заважають їй захисти-

ти свою гідність, своє здоров'я. Поступово у постраждалої від насильства виробляється звичка звинувачувати у своїх бідах інших людей. А з іншого боку, коли вони звертаються по допомогу, то отримують доброзичливе ставлення, симпатію, співчуття і поступово звикають до того, що є хтось, хто потурбується про них.

Комплекс жертви заважає їй знайти в собі ресурси для його подолання. Виникає дилема: існують потреби і комплекс жертви.

Існує також вторинна вигода: для чого мені щось змінювати? Адже є структури, відповідальні за подолання насильства щодо мене, – хай вони і працюють! Ці судження поступово переходять в установку: «Мені всі винні!». У таких умовах державні установи системи перенаправлення і відповідні недержавні організації мають виявляти ресурси жертви і направляти їх на зміни в її ставленні до себе, до обставин свого життя, до партнера, до свого здоров'я і своєї безпеки.¹⁰⁹

Одним із поширених питань, які виникають у фахівців, є: «Чому жінка не розірве насильницькі стосунки, якщо вони дійсно нестерпні для неї?». Причини, які не дозволяють жінці піти від свого кривдника, як правило, багатоманітні й не вичерпуються будь-яким єдиним чинником: це й соціально-економічні фактори, і власні психологічні проблеми. В сучасних соціальних умовах жінка часто фінансово залежить від чоловіка і потребує матеріальної підтримки для виховання дітей. Окремий комплекс становлять житлові проблеми та неможливість знайти тимчасове або постійне помешкання для себе і своїх дітей. На тлі загального економічного занепаду та масового безробіття жінка вважає себе беззахисною, а отже, економічно

прив'язаною до чоловіка. Часто жінка не хоче «позбавляти дітей батька» або вважає, що їй самій буде важко виховати дітей (той факт, що чоловік і так фактично зневажає своїми батьківськими обов'язками, до уваги зазвичай не береться). Не останню роль відіграє і ставлення оточення: «Краще будь-який чоловік, ніж взагалі без нього» (слід зазначити, що в сільській місцевості ця позиція має економічне обґрунтування через великий обсяг важкої фізичної праці, яку може виконувати лише чоловік).

Об'єктивні соціально-економічні проблеми ускладнюються психічним станом жінки, яка може відчувати сором від того, що з нею так поводяться, або вважати себе винною у своїх нещастях. Це спонукає її приховувати випадки насильства і утримує від розриву шлюбних стосунків. Часто жінка, яка потерпає від насильства, знаходиться зі своїм чоловіком в стосунках токсичної або залежної любові, реалізує сценарій «рятівниці». Така жінка щиро впевнена, що вона і тільки вона може допомогти своєму чоловікові розв'язати його проблеми (наприклад, подолати алкогольну залежність, захистити від «поганих» друзів тощо). Вона сподівається, що коли «його життя налагодиться» (він кине пити, знайде роботу, позбудеться злостивців-друзів тощо), він одразу перестане знущатися з неї. Зазвичай цього не відбувається, і жінка знаходить інші «об'єктивні» пояснення насильницьким діям свого чоловіка.

Кінець-кінцем, жінка може просто боятися свого насильника, який погрожує, що вб'є її або дітей, якщо вона піде. І ці погрози небезпідставні: дослідження, проведені у США, свідчать, що жінки, які покинули своїх кривдників, на 75% більше ризикують бути вбитими, ніж ті, які зберігають шлюбні стосунки.

109 Програма підготовки працівників органів внутрішніх справ з питань попередження насильства щодо жінок. Тренінговий модуль / В.М. Бондаровська, Л.В. Булах, В.П. Гриняк та ін. / за заг. ред. А.В. Лабунь, Ю.В. Пилипас. Київ: ТОВ Видавничий дім «КАЛИТА», 2014. 112 с.

Узагальнюючи, можна перерахувати причини того, чому жінки, які потерпають від подружнього насильства, не розривають шлюб з насильником:

- **відсутність (або впевненість у відсутності) альтернатив** у сфері працевлаштування та джерел надходження фінансів (часто всі грошові надходження знаходяться під контролем чоловіка). Ця проблема є особливо значущою для жінок із дітьми;
- **відсутність житла** або іншого помешкання, куди жінка могла б переїхати та забрати своїх дітей;
- **соціальні, культурні та сімейні цінності**, які декларують шлюб найвищою цінністю та закликають до збереження родини будь-якою ціною;
- **наявність людей, які переконують жінку** (або підтримують в неї впевненість) в тому, **що вона сама винна в насильстві**, і що вона може зупинити його, повністю підкорившись вимогам партнера;
- **імобілізація в результаті психологічної та/або фізичної травми** (травмовані особи часто не можуть мобілізувати власні ресурси, необхідні для припинення деструктивних шлюбних стосунків і початку нового життя для себе і своїх дітей, особливо в період безпосередньо після травмування).

4.2. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КРИВДНИКІВ

У 80% випадках вчинення домашнього насильства кривдниками є чоловіки, а постраждалими – жінки та діти. Фахівці, які вивчають проблему подолання домашнього насильства в аспекті роботи з особами, що вчинили насильство, вказують на те, що насильство вчиняють різні особи.

Кривдником може бути будь-хто: особи будь-якого віку, будь-якої статі, будь-якого соціально-економічного статусу, будь-якої раси, етнічного походження, роду занять, будь-якого рівня освіти чи приналежності до будь-якої релігійної спільноти. Вони можуть бути підлітками, професорами коледжу, фермерами, консультантами, електриками, офіцерами поліції, лікарями, клерками, суддями, відомими людьми. Кривдники не є людьми, які завжди знаходяться у стані гніву чи ворожості: вони можуть бути чарівними, приятнями, люб'язними. Особи, які чинять домашнє насильство, різняться за моделями насильства та рівнем небезпечності.

Кривдники не завжди є «поганими» людьми, але їх насильницька поведінка не є прийнятною. Деякі насильники мають історії свого дитинства, де вони були жертвами фізичного чи сексуального насильства, недбалого ставлення батьків. Частина з них потерпали від жорстокого поводження, мали проблеми з психічним здоров'ям. Усі вказані фактори можуть породжувати різноманітні моделі

насильницької поведінки. Кривдники потребують підтримки і впливів, які можуть допомогти їм подолати насильницьку поведінку, розв'язати проблеми, що є причиною їх агресивної поведінки.

Не вважається виправданням для домашнього насильства:

- **хвороба** – лише незначний відсоток (менше 5%) насильства, що стосується близьких осіб, спричинений поведінкою внаслідок хвороби;
- **генетика** – домашнє насильство є поведінкою, що виникає внаслідок спостереження та посилення. Це не спричинено генетично;
- **алкоголь та наркотики** – такий елемент може бути присутнім у багатьох ситуаціях домашнього насильства, але алкоголь не змушує нікого ставати жорстоким. Алкоголь може зробити з жорстокої людини ще жорстокішу. Особи, які чинять насильство, часто посиляються на алкоголь для виправдання своєї жорстокості;
- **«неконтрольована» поведінка** – насильство контролюється та зазвичай спрямоване лише проти членів сім'ї. Особи, які чинять насильство, обирають тих, над ким будуть знущатися, що вони робитимуть чи не робитимуть із жертвою, де і коли вони завдадуть удару. Таке при-

йняття рішення підтверджує, що злочинці все-таки контролюють власну насильницьку поведінку;

■ **злість:**

- деякі епізоди, пов'язані з побиттям, трапляються і коли особа, яка чинить насильство, не заряджена емоційно або зла, і коли вона дуже сильно заряджена емоційно;
- особи, які чинять насильство, обирають насильство або іншу тактику (наприклад, прояв гніву) для контролю чи одержання того, що вони хочуть, або того, на що, на їх переконання, мають право. Джерелом жорстокості є не злість, а скоріше потреба кривдника одержати контроль;

- **стрес** – усі страждають від стресу (наприклад, робота, конфлікти у стосунках, хвороба, гроші тощо), однак стрес не змушує людей бути жорстокими. Багато епізодів домашнього насильства трапляються, коли злочинець не перебуває на емоційному піку або в стані стресу. Насильство – це вибір, який робить злочинець;

- **поведінка жертви та проблеми у стосунках** – урахування стосунків або поведінки жертви для пояснення домашнього насильства ставить наголос не на діях особи, яка чинить насильство та відповідальна за нього.

Оскільки не існує узгодженого універсального психологічного профілю кривдника, вважається поширеним профілем поведінки кривдника такий, що описується як «поведінковій моделі, для яких притаманним є примусовий контроль, що включає різні форми насильства».

Колесо влади та контролю описує звичайну тактику, яку кривдники використовують для

контролю за своїми жертвами, працівниками правоохоронних органів та іншими особами. За його допомогою проілюстровано механізми, вплив і логіку, що використовуються з метою обґрунтування насильницької та домінуючої поведінки. Воно також відображає «моментальні знімки» насильницької техніки: фізичне й сексуальне насильство, емоційну образу, залякування, погрози, економічне насильство, використання чоловічої переваги, спроби ізолювати жертв та маніпулювання і знущання над дітьми.

Хоча багато актів психологічного й емоційного насильства не пов'язані конкретно з порушенням норм, це допомагає особам, які чинять насильство, установити контроль, який часто підсилюється фізичним та сексуальним насильством.

Застосування примусу та погроз:

- висловлювання та/або виконання погроз, що призводить до заподіяння ушкоджень особі;
- погроза залишити постраждалу особу, вчинити самогубство, залишити без коштів на існування;
- змушування постраждалої особи відмовитися від обвинувачень;
- змушування постраждалої особи вчиняти незаконні дії.

Застосування залякування:

- залякування постраждалої особи поглядом, діями, жестами;
- розбивання речей;
- знищення майна жертви;
- насильство або вбивство домашніх тварин;
- залякування зброєю.

Застосування емоційного насильства:

- заниження самооцінки постраждалої особи;
- обзивання постраждалої особи;
- змушування постраждалої особи думати, що він / вона божевільний/а;
- приниження постраждалої особи;
- змушування постраждалої особи почуватися винною.

Застосування ізоляції:

- контроль дій постраждалої особи;
- контроль оточення постраждалої особи;
- контроль того, що читає постраждала особа;
- контроль переміщення постраждалої особи;
- обмеження соціальної активності постраждалої особи;
- застосування заздрості з метою обґрунтування дій.

Применшення, відмова та звинувачення:

- спрощення проблеми насильства та відмова сприймати серйозно занепокоєння постраждалої особи;
- висловлювання твердження про те, що насильства не відбулося;
- перекладання відповідальності за свою насильницьку поведінку на постраждалу особу;
- висловлювання твердження про те, що постраждала особа сама винна.

Використання дітей:

- змушування постраждалої особи почуватися винною через дитину;

- використання дітей для передачі повідомлень;
- використання відвідування дитини для дратування постраждалої особи;
- погроза забрати дітей.

Застосування чоловічої переваги (значення документа про право):

- погроза постраждалій особі як слугі;
- прийняття усіх важливих рішень;
- поведінка «володаря замку»;
- визначення жіночих і чоловічих ролей;
- погроза вбити дітей або зашкодити їм.

Застосування економічного насильства:

- заважання постраждалій особі одержати роботу чи залишатися працювати;
- змушування постраждалої особи просити гроші;
- надання постраждалій особі грошової допомоги;
- забирання грошей постраждалої особи;
- приховування від постраждалої особи інформації про сімейний дохід та обмеження доступу до цих коштів.

Відповідно до характеристики, у типології особистостей, що чинять домашнє насильство, виокремлюють:

- **регресивний тип**, який за низького рівня власної гідності не вміє контролювати свої потяги та бажання, втрачає межі дозволеного під час виконання функції розпорядника в родині;
- **морально нерозбірливий тип**, що характеризується брутальним типом поведінки й жорстоким ставленням до членів сім'ї, примушуванням їх вступати в сексуальний контакт із застосуванням при

цьому фізичної сили, використовуючи безпорадний стан жертви;

- **сексуально нерозбірливий тип** не має жодних ані моральних принципів, ані меж і правил у сексуальному задоволенні своїх потреб;
- **неадекватний тип** – соціопати, які не вписуються в рамки соціальних норм і ставляться до членів сім'ї як до власності, що не становить жодної моральної цінності і не має права на особистісні прояви.

Відповідно до даних досліджень можна визначити низку закономірностей поведінки чоловіків, схильних до домашнього насильства.

Здійснюючи акт агресії, насильник намагається стати сильніше жертви психологічно, за допомогою жорстокості затвердити свою перевагу, підкорити собі волю іншої людини та, тим самим, підтримати власну самооцінку та самоповагу. Насильницькі діяння розглядаються як неадекватні способи подолання власної психічної напруги, форма захисної реакції на вплив стресових ситуацій.

Насильство, таким чином, дозволяє індивіду відновити або компенсувати втрачене відчуття суб'єктивного контролю над ситуацією. Така поведінка легітимується всім попереднім досвідом і вихованням, оскільки традиційно вважається, що схильність до агресії та жорстокості є ознаками мужності (або, щонайменше, формами поведінки, припустимими для чоловіка). Імідж «справжнього чоловіка» передбачає, що він має бути жорстким, сміливим, самовпевненим тощо, а «чоловіче» виховання часто передбачає розвиток навичок прямого фізичного насильства. Відповідно, егоїзм, агресивність, схильність до насильницьких дій в чоловіків сприймається більш спокійно, ніж аналогічна поведінка в

дівчат. Наслідком такого виховання стає те, що багато чоловіків в зрілому віці відчують ускладнення в ситуаціях, що потребують проявів емпатії, емоційного співпереживання та – як наслідок – виявляються схильними недооцінювати деструктивний вплив психологічного насильства.

Кривдник чинить насильство тому, що:

- **суспільство каже, що це нормально** – занадто довго суспільство мирилося із насильством у сім'ях та не притягувало кривдників до відповідальності за насильство;
- **це працює** – тероризована насильством жертва буде казати чи робити все, щоб вижити;
- **це вибір** – кривдник вирішує чинити насильство для підтримання влади та контролю над жертвою. Так само, як і кривдник, кожна людина має проблеми, злиться та страждає від стресу, але не кожна вирішує чинити насильство;
- **контроль** – кривдник бажає одержати повний контроль над жертвою та сім'єю і може застосовувати у поєднанні насильство та образливу тактику для одержання і підтримки контролю;
- **вивчена поведінка** – така поведінка «вивчається» з дитинства, від власних батьків, від однолітків, школи, спорту та медіа.

Характеризуючи осіб, які здійснюють домашнє насильство, кримінологи виокремлюють такі чинники їх протиправної поведінки:

- кривдникам притаманні такі **особливості особистості**, як ригідність, домінування, тривожність, швидке роздратування (особливо на провокативну поведінку членів сім'ї), низька самооцінка, депресивність, імпульсивність, залежність, низький рівень емпатії та відкритості,

низька стресостійкість, емоційна лабільність, агресивність, замкнутість, підозрілість і проблеми самоідентифікації;

- **негативне ставлення до сім'ї та неадекватні очікування від її представників:** кривдник сприймає членів сім'ї як стресовий чинник, унаслідок чого постійно відчуває негативний вплив стресу, невдоволеність сімейним життям, відчувається нещасним;
- **низький рівень соціальних навичок:** у кривдника відсутні навички вести переговори, вирішувати конфліктні ситуації та проблеми мирним шляхом, приймати помірковані рішення, звертатися за допомогою до інших;
- **психічне здоров'я** кривдника характеризується вираженими психопатологічними відхиленнями, підвищеною нервозністю або депресивністю, схильністю до суїциду, які тільки збільшують ризик застосування насильства до членів сім'ї;
- **алкоголізм та/або наркоманія** кривдників є психофармакологічною проблемою, що породжує афективні порушення психіки (агресивність, гіперсексуальність, роздратованість, порушення координації, знищення самокритики й інші), наслідком яких є втрата контролю над власною поведінкою та незворотний процес деградації особистості;
- **проблеми з фізичним здоров'ям кривдників** (патологічний перебіг вагітності, перервана вагітність, важкі пологи, інвалідність тощо) є чинником, який збільшує імовірність насильницьких проявів, оскільки потужно впливає на нервову систему, викликає негативні емоції, швидке збудження, тривожність, унаслідок чого чоловік або жінка стають нездатними до стресорів, знижується рівень їх самоконтролю;

- **нерозвиненість батьківських навичок та почуттів** найчастіше спостерігається в молодих батьків, у яких труднощі виховання дітей викликають нервозність, репресивність, тривожність, страх, що знижують самооцінку та здатність виконувати обов'язки батьківства, призводять до нервово-психічних розладів.

Загалом, **психологічні риси, притаманні для чоловіків, що постійно вдаються до насильницьких дій**, є такими:

- **дефектний, неадекватний образ себе**, в тому числі неадекватна самооцінка (невідповідна життєвим реаліям): зазвичай занижена, незважаючи навіть на можливу об'єктивну успішність, що призводить до поведінки, спрямованої на її підвищення за рахунок інших осіб, або дисгармонійна (занижена в одних сферах та завищена в інших). Такі чоловіки нездатні прийняти себе такими, якими вони є, з власними перевагами та недоліками, а тому намагаються поводити себе відповідно до сценарію абстрактного «справжнього чоловіка», який включає агресивність, грубість, жорсткість, демонстрацію сили, низьку емоційність тощо;
- **високий рівень потреби у владі, встановленні тотального контролю над подіями та панування над людьми**, але контроль не пов'язується із самоконтролем, а власна жорстокість (в тому числі до дітей та домашніх тварин) декларується як необхідність доведення «своєї чоловічої гідності»;
- **впевненість у «природній», «генетичній» перевазі чоловіка над жінкою**, стійке дотримання традиційних уявлень про розподіл соціальних та сімейних ролей, гіперрольова («надчоловіча») поведінка;

- **нерозвиненість емоційної сфери** за слабкого самоконтролю та високої схильності до сплесків гніву (загалом, гнів є емоцією, яка виявляється найчастіше, а всі інші вважаються тими, що «не гідні справжнього чоловіка»);
- **пов'язування успіхів та невдач із зовнішніми факторами**, схильність звинувачувати в своїх невдачах інших осіб або несприятливий збіг обставин. Зокрема, насильство над дружиною виправдовується провиною самої жінки, впливом алкоголю, робочими проблемами тощо, але не власними особистісними рисами та/або проблемами;
- **скарги на відчуження від інших людей і самотність**, які насправді є наслідком нездатності до близьких емоційних контактів і неспроможності будувати зрілі міжособистісні стосунки на засадах компетентності. Фактично, чоловік, схильний до сімейного насильства, «власноруч» створює ситуацію самоізоляції, але не може собі в цьому освідчитись для того, щоб не руйнувати власний образ «Я». Такі чоловіки характеризуються недовірою до інших, уникненням розмов про себе та власні проблеми, низьким рівнем емпатії, невмінням приймати допомогу й підтримку (вона сприймається як недовіра до можливостей такого чоловіка або спосіб принизити його гідність) та обговорювати особистісні проблеми з іншими;
- **походження** (з великою імовірністю, але не обов'язково) **з родини, в якій стосунки будувались на насильницьких засадах**. Багато чоловіків, схильних до сімейного насильства, або були свідками постійного побиття чи приниження матері, або самі страждали від насильства або байдужості з боку батьків;
- **намагання применшити неадекватність своєї поведінки як у власних, так і в чужих очах** (подібно до того, як хворі на алкоголізм чи наркоманію схильні доводити оточуючим відсутність в них залежності від спиртного чи наркотика). Слід зазначити, що така поведінка є не брехнею, а своєрідним самозапереченням, способом психологічного захисту та збереження позитивного уявлення про себе;
- **схильність до побудови залежних стосунків** і страх втратити жінку, який трансформується у власницьке ставлення до неї та дітей, пояснюване як демонстрація «справжньої любові» (наприклад, патологічні ревності, намагання ізолювати дружину та дітей від будь-яких занять поза сімейною сферою, обмеження кола їх друзів та спілкування з іншими людьми, застосування фізичної сили як «способу виховання поваги до себе» тощо). Фактично, близькі ставляться у позицію, коли вони мають повністю підкорятись чоловікові, щоб довести свою любов до нього, а найменші прояви особистісної незалежності (навіть у вигляді «несанкціонованої» зачіски або незвично приготовленої страви) сприймаються як спроба замаху на «чоловічу гідність», «позицію голови сім'ї» або «зневага до батька»;
- **низький рівень усвідомлення того, що агресивне поведіння може мати серйозні наслідки для життя та здоров'я інших людей**. Як наслідок, недовіра до скарг близьких людей на хвороби, біль, травми, погане фізичне почуття, а також заперечення можливості психологічного травмування, емоційних розладів, які розглядаються як «жіночі балачки», не гідні уваги.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ КРИВДНИКА

(автор – В.М. Бондаровська,
канд. психол. наук)

ІНТЕЛЕКТ

- міфологізованість;
- міф про його особливу роль і особливі здібності;
- наявність власної точки зору, що не підлягає змінам та обговоренню;
- своє уявлення про владу;
- рівень культури частіше низький, але бувають кривдники з високим рівнем обізнаності;
- недостатній рівень знань щодо міжнародного законодавства та законодавства України;
- відсутність умінь обговорювати проблеми;
- гіпертрофована жага особисто приймати всі рішення.

ЦІННОСТІ

- власна кар'єра;
- цінності своєї батьківської, почасти дисфункціональної чи тоталітарної, сім'ї;
- бажання самоствердження, навіть за рахунок інших людей;
- бажання мати людину, яка повинна обслуговувати і служити йому;
- ніхто не повинен мати ніяких сумнівів у його геніальності чи спроможності.

МОТИВИ

- влада будь-якою ціною;
- подолання свої дитячих комплексів за допомогою насильства щодо близьких людей;
- реалізація систематичної агресивної поведінки, не зазнаючи жодних покарань і не несучи за це жодної відповідальності;
- віра в те, що кохання може бути і «з кулаками»;
- віра в те, що життя жертви та дітей ніщо порівняно з його;
- віра в те, що саме він знає, в чому щастя жертви та дітей;
- страх перед змінами у своєму житті (наприклад, дружина піде працювати).

ЕТИКА, МОРАЛЬ

- установки на те, що заради нього чи його цілей усі близькі, насамперед партнер, повинні жертвувати всім;
- готовність вирішувати всі питання силою;
- готовність до того, щоб близькі люди втратили свою гідність;
- прийняття етики стосунків у своїй батьківській сім'ї, яка є (була) дисфункціональною чи тоталітарною, за норму.

САМООЦІНКА

- завищена самооцінка чи прихована занижена за бажання мати високу самооцінку;
- втрата віри в близьких і гіпертрофована віра в себе;
- стигматизація близьких людей і надання їм соціальних ролей: «нероба», «нікчема», «погана господарка», «погана мати», «невіглас» тощо і через це – штучне підняття своєї власної самооцінки;

- наявність дитячих психологічних травм, намагання вирішити проблему через штучне підняття своєї самооцінки і штучне зниження самооцінки близьких людей.

ЕМОЦІЙНИЙ СТАН

- почуття правоти завжди і у всьому;
- хронічний стрес, систематична агресивна поведінка;
- втрата рівноваги;
- зловживання засобами «набуття рівноваги»;
- алкоголь, наркотики тощо;
- страх щодо суспільства, начальників;
- відчуття повсякденності факту насильства в сім'ї.

ЖИТТЄВІ ВМІННЯ

- низький рівень релаксації;
- низька культура подолання стресів та травм (у всіх гріхах звинувачує не себе, а інших);
- відсутність практики отримання психологічної допомоги і віри в те, що саме йому це дуже потрібно;
- відсутність умінь змінювати звичні стереотипи та шукати нові шляхи вирішення проблем; – низький рівень встановлення партнерських стосунків.

ОСОБИСТІСНІ РИСИ

- співзалежність від інших людей;
- порушення закономірностей раннього розвитку людини, що дістає вияв у протизалежних моделях поведінки, униканні близькості (за Уайнхолдами);

- відсутність умінь партнерського співіснування;
- гіпертрофоване бажання бути лідером;
- травмованість;
- агресивність;
- дратівливість;
- авторитарність.

ПСИХОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ СТВОРЕННЯ ОСОБОЮ СИТУАЦІЇ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

- нестійкість ціннісних орієнтацій;
- відчуття приреченості завжди бути агресором;
- формування вмінь керувати і бути агресивним в ситуації насильства;
- неадекватність самооцінки;
- стигматизація всіх оточуючих;
- страх втратити владу у сім'ї;
- готовність до систематичної агресивної поведінки у сім'ї.¹¹⁰

110 Програма підготовки працівників органів внутрішніх справ з питань попередження насильства щодо жінок. Тренінговий модуль / В.М. Бондаровська, Л.В. Булах, В.П. Гриняк та ін. / за заг. ред. А.В. Лабунь, Ю.В. Пилипас. Київ : ТОВ Видавничий дім «КАЛИТА», 2014. 112 с.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Який психологічний портрет особи, яка страждає від домашнього насильства?
2. Які витоки формування комплексу жертви?
3. Які причини відмови у розірванні шлюбу жертвою, яка потерпає від домашнього насильства?
4. Які психологічні особливості кривдника?
5. Яка тактика використовується кривдником для контролю над своїми жертвами відповідно до колеса влади та контролю?
6. Які існують типи особистостей, що чинять домашнє насильство?
7. Психологічні риси кривдника, що вчиняє домашнє насильство, який він?

РОЗДІЛ 5.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВЧИНЕННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Вчинення домашнього насильства або загроза його вчинення тягне, за відсутності складу правопорушення, вжиття спеціальних заходів протидії домашньому насильству. У випадках, коли має місце склад правопорушення, одночасно зі спеціальними заходами протидії домашньому насильству застосовуються заходи юридичної відповідальності (адміністративної, кримінальної, цивільної) за вчинення домашнього насильства.

Відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» кривдник, який порушив вимоги спеціальних заходів протидії домашньому насильству, несе відповідальність за розділом VI «Відповідальність у сфері запобігання та протидії домашньому насильству» цього Закону.

5.1. АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ — ЗА ВЧИНЕННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

5.1.1. ХАРАКТЕРИСТИКА СКЛАДУ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 173-2 КОДЕКСУ УКРАЇНИ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

КОДЕКС УКРАЇНИ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Стаття 173-2. Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування

Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, тобто умисне вчинення будь-яких діянь (дій або бездіяльності) фізичного, психологічного чи економічного характеру (застосування насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо), внаслідок чого могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого, а так само невиконання термінового заборонного припису особою, стосовно якої він винесений, або неповідомлення уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про місце свого тимчасового перебування в разі його винесення, –

тягнуть за собою накладення штрафу від десяти до двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від тридцяти до сорока годин, або адміністративний арешт на строк до семи діб.

Ті самі дії, вчинені особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за одне з порушень, передбачених частиною першою цієї статті, –

тягнуть за собою накладення штрафу від двадцяти до сорока неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від сорока до шістдесяти годин, або адміністративний арешт на строк до п'ятнадцяти діб.

1. Об'єкт правопорушення

Об'єктом цього адміністративного проступку є суспільні відносини у сфері захисту прав людини. Домашнє насильство порушує цілу низку прав людини: на рівний захист перед законом; на захист від гендерної дискримінації; на захист від жорстокого ставлення; на життя та фізичну недоторканність; на найвищі стандарти фізичного та психічного здоров'я.

2. Об'єктивна сторона правопорушення

Об'єктивна сторона правопорушення полягає у вчиненні чотирьох основних груп дій:

- вчинення домашнього насильства;
- вчинення насильства за ознакою статі;
- невиконання термінового заборонного припису особою, стосовно якої він винесений;
- неповідомлення уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про місце свого тимчасового перебування в разі винесення заборонного припису.

Сфера дії законодавства про домашнє насильство, незалежно від факту спільного проживання, поширюється на осіб, визначених ч. 2 ст. 3 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

Дія законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству поширюється також на інших родичів, інших осіб, які пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки, за умови спільного проживання (ч. 3 ст. 3 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»).

- 1) **Адміністративна відповідальність настає за вчинення домашнього насильства**, під яким у розумінні ст. 173-2 КУпАП визнається вчинення умисного діяння (дій чи бездіяльності) фізичного, психологічного чи економічного характеру (застосування насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо), внаслідок чого могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого.

Відповідно до п. 17 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» **фізичне насильство** – форма домашнього насильства, що включає ляпаса, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру.

Відповідно до п. 14 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» **психологічне насильство** – форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи.

Відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» **економічне насильство** – форма домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру.

За вчинення цих дій може бути передбачена як адміністративна, так і кримінальна відповідальність.

Адміністративна відповідальність за домашнє насильство настає за умисне вчинення будь-яких дій фізичного, психологічного чи економічного характеру, в результаті якого могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілої.

До таких дій належить: застосування насильства, що не призвело до тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які постраждалий має передбачене законом право, тощо.

Тобто, якщо насильство:

- не спричинило тілесних ушкоджень;
- не призвело до фізичних або психологічних страждань;
- не спричинило розладів здоров'я;
- не призвело втрати працездатності;
- не спричинило емоційної залежності;
- мало наслідком погіршення якості життя, то за такі особа притягується до адміністративної, а не кримінальної відповідальності.

Слід зауважити, що за вчинення сексуального насильства настає кримінальна відповідальність.

У розумінні ст. 172-3 КУпАП притягнення до адміністративної відповідальності **за вчинення фізичного насильства** може відбуватися у разі, коли особа своїми діями не завдала тілесних ушкоджень потерпілому.

До таких дій можуть бути віднесені: удари по обличчю (ляпаси), штовхання, брутальне хватання, відкидання потерпілої особи вбік або додолу, кидання в потерпілу особу предметів, смикання за волосся або його виривання, викручування рук, перешкоджання вільному пересуванню, примушування вживати алкогольні напої або наркотичні речовини, створення ситуацій, що несуть ризик чи загрозу життю і здоров'ю або можуть призвести до смерті, тощо.

У розумінні ст. 172-3 КУпАП притягнення до адміністративної відповідальності **за вчинення психічного насильства** може відбуватися у разі, коли особа завдала психічного насильства у формі погрози, образи чи переслідування.

Образа – це умисне висловлювання винною особою негативної оцінки особи (її якостей чи поведінки), що принижує її честь і гідність, підриває її авторитет перед іншими членами сім'ї, суспільства, зачіпає почуття самоповаги.

Під *погрозою* прийнято розуміти обіцянку заподіяти яке-небудь зло, неприємність. Інколи цю категорію розкривають через поняття «залякування», розуміючи їх як тотожні.

Поняття «переслідувати» може мати кілька значень, які можуть мати ознаки психологічного насильства: гнатися з метою захопити, знищити; висліджувати з метою покарати; хо-

дити невідступно, супроводжувати скрізь із певною метою; не давати спокою (про думки, почуття, відчуття); піддавати утискам, пригноблювати; забороняти щось, не дозволяти чогось.

Прояви психологічного насильства: підбурювання до самогубства; примушування до протизаконних дій; погрози відібрати дітей; приниження особи; постійні критика та глум; безпідставні звинувачення та формування почуття провини; обмеження у самореалізації, навчанні, роботі; обмеження у контактах із близькими та друзями, у виборі кола спілкування; примушування спостерігати за насильством над іншими людьми чи тваринами тощо.

У розумінні ст. 173-2 КУпАП можливе притягнення до адміністративної відповідальності **за вчинення економічного насильства** внаслідок того, що воно передбачає позбавлення або обмеження майнових прав особи.

Таке позбавлення або обмеження майнових прав особи може діставати вияв у позбавленні або обмеженні одним із членів сім'ї можливості іншого члена сім'ї користуватися і розпоряджатися грошовими коштами, які він заробив або які є їх спільною власністю; створенні ситуацій, коли один із членів сім'ї змушений просити гроші (за їх наявності) на утримання сім'ї або на необхідні власні потреби; ненаданні грошей на утримання дітей, дріб'язковому контролі за всіма витратами, вимозі звітувати про них; демонстрації того, що домашня робота не має жодної економічної цінності; позбавленні можливості користуватися особистим або спільним майном; пошкодженні або знищенні майна іншого члена сім'ї або спільного майна; примушуванні члена сім'ї виконувати тяжку, непосильну роботу.

2) Коментована стаття передбачає адміністративну відповідальність за насильство за ознакою статі.

Відповідно до [Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»](#) насильство за ознакою статі – діяння, спрямовані проти осіб через їхню стать, або поширені в суспільстві звичаї чи традиції (стереотипні уявлення про соціальні функції (становище, обов'язки тощо) жінок і чоловіків), або діяння, що стосуються переважно осіб певної статі чи зачіпають їх непропорційно, які завдають фізичної, сексуальної, психологічної або економічної шкоди чи страждань, включаючи погрози таких дій, у публічному або приватному житті.

Згідно зі ст. 6 Закону дискримінація за ознакою статі забороняється.

Не вважаються дискримінацією за ознакою статі: спеціальний захист жінок під час вагітності, пологів та грудного вигодовування дитини; обов'язкова строкова військова служба для чоловіків, передбачена законом; різниця в пенсійному віці для жінок і чоловіків, передбачена законом; особливі вимоги щодо охорони праці жінок і чоловіків, пов'язані з охороною їх репродуктивного здоров'я; позитивні дії.

Потерпілою особою від адміністративного правопорушення за ознакою статі є особа, яка зазнала насильства за ознакою статі.

3) Одним із видів протиправних дій, які є об'єктивною стороною правопорушення, передбаченого ст. 173-2 КУпАП є невиконання термінового заборонного припису особою, стосовно якої він винесений.

Згідно зі ст. 25 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» терміновий заборонний припис вноситься кривднику уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України у разі існування безпосередньої загрози життю чи здоров'ю постраждалої особи з метою негайного припинення домашнього насильства, недопущення його продовження чи повторного вчинення. Порядок винесення уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України термінового заборонного припису стосовно кривдника регулюється наказом МВС України від 1 серпня 2018 р. № 654.

Терміновий заборонний припис може містити такі заходи:

- зобов'язання залишити місце проживання (перебування) постраждалої особи;
- заборона на вхід та перебування в місці проживання (перебування) постраждалої особи;
- заборона в будь-який спосіб контактувати з постраждалою особою.

Припис вноситься строком до 10 діб.

4) Наступною підставою настання адміністративної відповідальності за ст. 173-2 КУпАП є неповідомлення уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про місце свого тимчасового перебування в разі винесення заборонного припису. За ч. 8 ст. 25 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» кривдник, стосовно якого винесено терміновий заборонний припис, згідно з яким він повинен залишити місце спільного проживання (перебування) з постраждалою особою, зобов'язаний повідомити про місце свого тимчасового

перебування уповноважений підрозділ органів Національної поліції України за місцем вчинення домашнього насильства.

3. Суб'єктивна сторона правопорушення

Суб'єктивна сторона правопорушення характеризує внутрішню сторону проступку і дістає вияв у психічному стані суб'єкта проступку (кривдника), що характеризує його волю, яка виявляється в протиправній дії та його ставленні до дії, яку він вчинив, а також до наслідків правопорушення. Суб'єктивна сторона правопорушення, передбаченого ст. 173-2 КУпАП, характеризується наявністю вини у формі умислу. Умисним є правопорушення, коли особа, яка його вчинила, усвідомлювала протиправний характер своєї дії чи бездіяльності, передбачала її шкідливі наслідки і бажала їх або свідомо допускала настання цих наслідків.

4. Суб'єкт адміністративного правопорушення

- **загальний** (фізична осудна особа, яка на момент вчинення адміністративного правопорушення досягла 16-річного віку і яка вчинила дії, передбачені ст. 173-2 КУпАП);
- **особливий** (особа, на яку вже було накладено адміністративне стягнення за вчинення аналогічного правопорушення, – ч. 2 цієї статті);
- **спеціальний** – особа, на яку поширюється дія дисциплінарних статутів.

Згідно зі ст. 15 КУпАП військовослужбовці, військовозобов'язані та резервісти під час проходження зборів, а також особи рядового і начальницького складів Державної кри-

мінально-виконавчої служби України, служби цивільного захисту і Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, поліцейські несуть відповідальність за адміністративні правопорушення, передбачені ст. 173-2 КУпАП, за дисциплінарними статутами.

До особи, яка вчиняє домашнє насильство, за яке законом передбачено адміністративну відповідальність, у віці від 16 до 18 років, можуть бути застосовані тільки заходи впливу, передбачені ст. 24-1 КУпАП.

5.1.2. ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ПРИТЯГНЕННЯ ДО АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЧИНЕННЯ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 173-2 КОДЕКСУ УКРАЇНИ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Справи про адміністративні правопорушення, передбачені ст. 173-2 КУпАП, є підвідомчими судам загальної юрисдикції (районні, міські, міськрайонні, районні у містах суди) (ст. 221 КУпАП).

При вчиненні адміністративного правопорушення складається протокол уповноваженою посадовою особою органу внутрішніх справ (Національної поліції) (ст. 255 КУпАП). Протокол складається у двох примірниках, один з яких має бути вручено особі, що притягається до адміністративної відповідальності. Складений у порядку і відповідно до вимог КУпАП протокол надсилається до суду.

КУпАП передбачено можливість застосування заходів забезпечення адміністративного провадження (ст.ст. 260–262 Кодексу). Ці заходи застосовуються для припинення адміністративних правопорушень, коли вичерпано інші заходи впливу, для встановлення

А саме:

- 1) зобов'язання публічно або в іншій формі попросити вибачення у потерпілого;
- 2) попередження;
- 3) догана або сувора догана;
- 4) передача неповнолітнього під нагляд батькам або особам, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічному або трудовому колективу за їх згодою, а також окремим громадянам на їх прохання.

особи, складення протоколу про адміністративні правопорушення, у разі неможливості складення його на місці вчинення правопорушення, з метою забезпечення своєчасного і правильного розгляду справи про адміністративне правопорушення. Зокрема, передбачено можливість адміністративного затримання особи, яка вчинила домашнє насильство. Адміністративне затримання осіб, які вчинили домашнє насильство, провадиться органами внутрішніх справ (Національною поліцією) на строк не більш як три години.

Згідно зі ст. 268 КУпАП при розгляді справи про адміністративне правопорушення, передбачене ст. 173-2 КУпАП, присутність особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, є обов'язковою. У разі ухилення від явки на виклик правоохоронного органу або судді районного, районного у місті, міського чи міськрайонного суду органом внутрішніх справ (Національною поліцією) цю особу може бути піддано приводу.

Справу про адміністративне правопорушення, передбачене ст. 173-2 КУпАП, суд розглядає за місцем вчинення правопорушення протягом доби з дня надходження відповідного протоколу про вчинення адміністративного правопорушення (ст. 277 КУпАП).

Суд при розгляді справи про адміністративне правопорушення зобов'язаний з'ясувати: чи було вчинено адміністративне правопорушення, чи винна відповідна особа в його вчиненні, чи підлягає вона адміністративній відповідальності, чи є обставини, що пом'якшують і обтяжують відповідальність, чи заподіяно майнову шкоду, чи є підстави для передачі матеріалів про адміністративне правопорушення на розгляд громадської організації, трудового колективу, а також з'ясувати інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи.

Розглянувши справу про адміністративне правопорушення, суд виносить одну з таких постанов:

- 1) про накладення адміністративного стягнення;
- 2) про застосування заходів впливу, передбачених ст. 24-1 КУпАП;
- 3) про закриття справи.

Оскарження постанов у справах про адміністративні правопорушення здійснюється у порядку, встановленому КУпАП. Постанова судді у справі про адміністративні правопорушення, передбачені ст. 173-2 КУпАП, може бути оскаржена протягом 10 днів з дня винесення постанови. Постанова апеляційного суду набирає законної сили негайно після її винесення, є остаточною й оскарженню не підлягає (ст. 294 КУпАП).

Адміністративне стягнення за вчинення домашнього насильства може бути накладено не пізніше як через три місяці з дня вчинення правопорушення, а за триваючого правопорушення – не пізніше як через три місяці з дня його виявлення.

Якщо за вчинення домашнього насильства було порушено кримінальне провадження, яке згодом було закрито, але при цьому в дія порушника наявні ознаки адміністративного правопорушення, адміністративне стягнення може бути накладено не пізніше як через місяць з дня прийняття рішення про закриття кримінального провадження.

Якщо особа, піддана адміністративному стягненню, протягом року з дня закінчення виконання стягнення не вчинила нового адміністративного правопорушення, вона вважається такою, що не була піддана адміністративному стягненню.

УВАГА!

Згідно зі ст. 39-1 КУпАП у разі вчинення домашнього насильства чи насильства за ознакою статі суд під час вирішення питання про накладення стягнення за адміністративне правопорушення має право одночасно вирішити питання про направлення особи, яка вчинила домашнє насильство чи насильство за ознакою статі, на проходження програми для таких осіб, передбаченої Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» чи Законом України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків».

4.2. ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВЧИНЕННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Слід зазначити, що якщо дії особи, яка вчинила домашнє насильство, підпадають під ознаки злочину або адміністративного проступку, то поряд з притягненням правопорушника

до кримінальної чи адміністративної відповідальності до останнього можуть бути застосовані заходи цивільно-правової відповідальності.

ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЮ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ»

Стаття 30. Відшкодування матеріальних збитків і моральної шкоди, завданих унаслідок вчинення домашнього насильства

1. Особі, яка має право на відшкодування матеріальних збитків і моральної шкоди, завданих внаслідок домашнього насильства, моральна шкода відшкодовується незалежно від матеріальних збитків, які підлягають відшкодуванню, та не пов'язана з їх розміром.
2. Порядок відшкодування матеріальних збитків і моральної шкоди, завданих унаслідок домашнього насильства, визначається Цивільним кодексом України та іншими законодавчими актами.

Якщо дії особи, яка вчинила домашнє насильство, підпадають під ознаки злочину або адміністративного правопорушення, то разом з притягненням правопорушника до кримінальної або адміністративної відпові-

дальності до нього можуть бути застосовані й заходи цивільно-правової відповідальності в порядку, передбаченому ст. 127 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України та ст. 40 КУпАП.

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ**Стаття 127. Відшкодування (компенсація) шкоди потерпілому**

1. Підозрюваний, обвинувачений, а також за його згодою будь-яка інша фізична чи юридична особа має право на будь-якій стадії кримінального провадження відшкодувати шкоду, завдану потерпілому, територіальній громаді, державі внаслідок кримінального правопорушення.
2. Шкода, завдана кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням, може бути стягнута судовим рішенням за результатами розгляду цивільного позову в кримінальному провадженні.
3. Шкода, завдана потерпілому внаслідок кримінального правопорушення, компенсується йому за рахунок Державного бюджету України у випадках та в порядку, передбачених законом.

УВАГА!

Згідно з ч. 1 ст. 128 КПК України особа, якій кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової та/або моральної шкоди, має право під час кримінального провадження до початку судового розгляду пред'явити цивільний позов до підозрюваного, обвинуваченого або до фізичної чи юридичної особи, яка за законом несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діяннями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння.

На захист інтересів неповнолітніх осіб та осіб, визнаних у встановленому законом порядку недієздатними чи обмежено дієздатними, цивільний позов може бути пред'явлений їхніми законними представниками.

Форма та зміст позовної заяви повинні відповідати вимогам, встановленим до позовів, які пред'являються у порядку цивільного судочинства. Цивільний позов у кримінальному провадженні розглядається судом за правилами, встановленими КПК України.

УВАГА!

Згідно зі ст. 40 КУпАП якщо у результаті вчинення адміністративного правопорушення заподіяно майнову шкоду громадянину, підприємству, установі або організації, то суддя районного, районного у місті, міського чи міськрайонного суду, який розглядає справу за ст. 173-2 КУпАП – незалежно від розміру шкоди, – має право одночасно вирішити питання про відшкодування винним майнової шкоди.

Коли шкоду заподіяно неповнолітнім, який досяг шістнадцяти років і має самостійний заробіток, а сума шкоди не перевищує одного неоподаткованого мінімуму доходів громадян, суддя має право покласти на неповнолітнього відшкодування заподіяної шкоди або зобов'язати своєю працею усунути її.

Водночас якщо дії члена сім'ї, який вчинив домашнє насильство, не підпадають під ознаки діянь, що переслідуються в кримінальному чи адміністративному порядку, або кривдник при вчиненні адміністративного правопорушення заподіяв моральну шкоду, у постраждалої особи у будь-якому випадку завжди існує право на подання позову та притягнення винної особи до цивільно-правової відповідальності.

Під **цивільно-правовою відповідальністю** у такому випадку слід розуміти негативні для порушника наслідки вчиненого ним правопорушення (домашнього насильства), що полягають у необхідності відшкодування потерпілому завданої моральної та матеріальної шкоди.

Загальні засади цивільної відповідальності, що є наслідком завданої шкоди, урегульовано главою 82 ЦК України.

Так, згідно з ч. 1 ст. 1166 ЦК України **майнова шкода**, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим майновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується особою, яка її завдала.

Стаття 1167 ЦК України закріплює, що моральна шкода, завдана фізичній або юридичній особі неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю, відшкодовується особою, яка її завдала, за наявності її вини.

Згідно зі ст. 23 ЦК України **моральна шкода** полягає у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна; у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи. Моральна шкода відшкодовується грішми, іншим майном або в інший спосіб. Розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначається судом залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування.

Важливою проблемою притягнення до цивільної відповідальності осіб, які вчинили домашнє насильство, є відшкодування завданої при вчиненні насильства майнової шкоди. Відшкодування завданої шкоди залежатиме від правового режиму майна, яке було пошкоджено або знищено, та від того, в яких відносинах перебувають постраждала особа та особа, яка вчинила домашнє насильство (чоловік – жінка, батьки – дитина).

Майно може належати одному з подружжя на праві приватної власності або подружжю на праві спільної сумісної власності (глави 7, 8 СК України). Якщо чоловік або жінка знищує майно, яке належить подружжю на праві спільної сумісної власності, інший з подружжя має право вимагати відшкодування вартості знищеного майна за рахунок особистого майна заподіювача шкоди або вимагати поділу майна у порядку ст. 71 СК України та від-

шкодування шкоди (грошової компенсації) за рахунок виділеної частки. Згідно зі ст. 173 СК України батьки і діти, зокрема ті, які спільно проживають, можуть бути самостійними власниками майна.

Таким чином, відшкодування шкоди, завданої майну дітей батьками або майну батьків дітьми, здійснюється за рахунок майна винної особи, що належить їй на праві приватної власності. Майно, набуте батьками і дітьми за рахунок їхньої спільної праці чи спільних коштів, належить їм на праві спільної сумісної власності й, відповідно, захищається у загальному порядку на підставі ЦК України. Крім кримінальної, адміністративної та цивільно-правової відповідальності, вчинення домашнього насильства стосовно дитини тягне негативні наслідки, передбачені сімейним законодавством України.¹¹¹

Жорстоке поводження з дитиною, а також вдавання до будь-яких видів експлуатації дитини, примушування її до жебракування та бродяжництва визнаються СК України підставами позбавлення батьківських прав (відповідно, п. 3, п. 5 ч. 1 ст. 164 СК України) або відібрання дитини від батьків без позбавлення батьківських прав (ч. 1 ст. 170 Кодексу).¹¹²

УВАГА!

Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 березня 2007 р. № 3 «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав»

16. <...>

Жорстоке поводження полягає у фізичному або психічному насильстві, застосуванні недопустимих методів виховання, приниженні людської гідності дитини тощо.

<...>

Як експлуатацію дитини слід розглядати залучення її до непосильної праці, до заняття проституцією, злочинною діяльністю або примушування до жебракування.

111 Судовий розгляд справ, пов'язаних з вчиненням насильства в сім'ї в Україні: проблеми відповідності міжнародним стандартам та шляхи вдосконалення: науково-практичний посібник / М.В. Євсюкова, Г.О. Христова, О.А. Шаповалова та ін. / за заг. ред. О.А. Шаповалової, С.О. Павлиш. Київ : ТОВ «Компанія «Ваїте», 2011. 196 с.

112 Там само.

5.3. КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ — ЗА ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО

5.3.1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЧИНЕННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Чинне кримінальне законодавство України передбачає кримінальну відповідальність за таке порушення прав людини, як «домашнє насильство», що є логічним, враховуючи той факт, що домашнє насильство дістає вияв у фізичній, психологічній, економічній та сексуальній формах. Йдеться про ст.ст. 126-1, 134, 151-1, 151-2, 153, 390-1 КК України.

Водночас чимало статей КК України містять склади злочинів, що можуть бути вчинені стосовно особи та водночас є проявами різних форм домашнього насильства. До цього переліку можна віднести ст.ст. 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 125, 126, 127, 129, 135, 136, 146, 150, 150-1, 152, 153, 155, 154, 164, 165, 166, 167, 194, 195, 301, 303, 304, 323 тощо КК України.

Можна виділити наступні склади злочинів, які вчиняються на ґрунті домашнього насильства та тягнуть кримінальну відповідальність:

Фізичне насильство, за яке передбачено кримінальну відповідальність, може бути вчинене у вигляді злочинів проти життя, злочинів проти здоров'я, злочинів, які ставлять

у небезпеку життя чи здоров'я члена сім'ї, та злочинів проти особистої волі.

Злочини проти життя, до яких належать убивства та доведення до самогубства, становлять собою найбільш тяжкі злочини, що можуть бути вчинені внаслідок домашнього насильства. При цьому вбивство малолітньої дитини або жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності, є ознаками кваліфікованого складу цього злочину (ч. 2 ст. 115 КК України), за наявності яких покарання встановлено у вигляді *позбавлення волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічного позбавлення волі.*

КК України також містить норми, які передбачають відповідальність за так звані привілейовані вбивства, до яких належать вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання, що раптово виникло внаслідок протизаконного насильства, систематичного знущання або тяжкої образи з боку потерпілого (ст. 116 «Умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання» КК України – *карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий*

113 Під час підготовки підрозділу використовувався матеріал: Відповідальність за вчинення насильства у сім'ї.
URL: <http://chop-rada.gov.ua/archives/15836>

строк), умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини (ст. 117 «Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини» КК України – карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк) та умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця (ст. 118 «Умисне вбивство, вчинене при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення» КК України – карається виправними роботами на строк до двох років або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на строк до двох років). Якщо внаслідок домашнього насильства особу було доведено до самогубства або замаху на самогубство, що сталося через жорстоке з нею поводження, шантаж, примус до протиправних дій або систематичне приниження її людської честі і гідності, відповідальність настає за ст. 120 «Доведення до самогубства» КК України – карається обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк. При цьому доведення до самогубства особи, яка перебувала у матеріальній або іншій залежності від винуватого, а також доведення до самогубства неповнолітнього є кваліфікованими видами доведення до самогубства (вони передбачені, відповідно, ч. 2 та ч. 3 ст. 120 «Доведення до самогубства» КК України), за які встановлено більш суворе покарання – обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років.

Домашнє насильство у багатьох випадках дістає вияву вчиненні **злочинів проти здоров'я**. Заподіяння потерпілим тілесних ушкоджень тягне відповідальність за ст. 121 «Умисне тяжке тілесне ушкодження» КК України – карається позбавленням волі на строк від п'яти

до десяти років, ст. 122 «Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження» КК України – карається виправними роботами на строк до двох років або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на строк до п'яти років, ст. 123 «Умисне тяжке тілесне ушкодження, заподіяне у стані сильного душевного хвилювання» КК України – карається громадськими роботами на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на строк до двох років, ст. 124 «Умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця» КК України – карається громадськими роботами на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин або виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до двох років, ст. 125 «Умисне легке тілесне ушкодження» КК України – карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк до двохсот годин, або виправними роботами на строк до одного року; яке спричинило короточасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності, – карається штрафом від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин або виправними роботами на строк до одного року, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до двох років. Побої і мордування, тобто завдання удару, побоїв або вчинення інших насильницьких дій, які завдали фізичного болю і не спричинили тілесних ушкоджень, передбачені ст. 126 КК України, – караються штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими робота-

ми на строк до двохсот годин, або виправними роботами на строк до одного року (ч. 1) та обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк (ч. 2). У випадках, коли один член сім'ї, маючи на меті спонукати іншого члена сім'ї вчинити дії, що суперечать його волі, заподіює сильний фізичний біль, фізичні або моральні страждання шляхом нанесення побоїв, мучення або вчиняє інші насильницькі дії, відповідальність настає за катування згідно зі ст. 127 КК України – карається позбавленням волі на строк від двох до п'яти років. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або з мотивів нетерпимості, – караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.

До злочинів проти здоров'я як виду фізичного насильства в сім'ї також належать зараження одним членом сім'ї іншого вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби – карається арештом на строк до трьох місяців або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк до десяти років (ст. 130 КК України) та зараження венеричною хворобою – карається виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк (ст. 133 КК України).

Фізичне насильство як злочин, що ставить у небезпеку життя та здоров'я особи, – це таке діяння (дія або бездіяльність) одного члена сім'ї стосовно іншого, внаслідок якого потерпілий лишається без допомоги, що створює реальну загрозу його життю чи здоров'ю.

До таких злочинів можна віднести залишення в небезпеці (ст. 135 КК України – карається обмеженням волі на строк до двох років або позбавленням волі до восьми років), тобто за-

лишення без допомоги особи, яка перебуває в небезпечному для життя стані і позбавлена можливості вжиття заходів до самозбереження через малолітство, старість, хворобу або внаслідок іншого безпорадного стану.

Кваліфікованим видом цього злочину є вчинення таких дій матір'ю стосовно новонародженої дитини, якщо мати не перебувала в обумовленому положенні стані (ч. 2 ст. 135 КК України). Злісне невиконання батьками, опікунами чи піклувальниками встановлених законом обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування, що спричинило тяжкі наслідки, тягне відповідальність за ст. 166 КК України – карається обмеженням волі на строк від двох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

Домашнє насильство, що загрожує життю та здоров'ю особи, може діставати вияв і у вчиненні злочинів, пов'язаних із залученням до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. Так, незаконне введення в організм наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів тягне відповідальність за ст. 314 КК України – карається позбавленням волі на строк від двох до десяти років, а схилення до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів за ст. 315 КК України карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк від двох до дванадцяти років. Згідно з ч. 2 ст. 323 КК України спонукання неповнолітніх до застосування допінгу батьком, матір'ю, вітчимою, мачухою, опікуном чи піклувальником або особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого чи піклування про нього, його тренером та деякими іншими особами, – карається обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі до восьми років.

Злочини проти особистої волі як прояв фізичного домашнього насильства можуть мати місце у вигляді незаконного позбавлення волі одного члена сім'ї іншим (ст. 146 КК України), а також у торгівлі людьми або іншій незаконній угоді щодо передачі людини (ст. 149 КК України). Судова практика свідчить про те, що у межах фізичного домашнього насильства злочин, передбачений ст. 149 КК України, переважно полягає у вчиненні батьками або особами, які їх замінюють, продажу або іншої незаконної угоди щодо їхньої новонародженої або малолітньої дитини.

Сексуальне насильство може бути виражене у вчиненні злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, а також злочинів проти громадської моральності.

Так, злочинами проти статевої свободи та статевої недоторканості особи є зґвалтування, тобто вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи, що тягне відповідальність за ст. 152 КК України – *карається позбавленням волі на строк від трьох до довічного*, а вчинення будь-яких насильницьких дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням в тіло іншої особи, без добровільної згоди потерпілої особи (сексуальне насильство) – за ст. 153 КК України – *карається до довічного позбавлення волі*.

Окремими нормами встановлено відповідальність за вчинення статевого злочинів проти дітей. Статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку, тягнуть відповідальність за ст. 155 КК України (ч. 1 – *караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк*; ч. 2 – *караються позбавленням*

волі на строк від п'яти до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого), а розбещення неповнолітніх, тобто вчинення розпусних дій щодо особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку, – за ст. 156 КК України – *обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого*. Кваліфікуючими ознаками, що обтяжують відповідальність за ці злочини, передбачено вчинення таких дій членами сім'ї чи близькими родичами, особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього.

Сексуальне насильство в сім'ї як злочин проти громадської моральності може полягати у примушуванні чи втягненні у заняття проституцією шляхом застосування насильства або погрози його застосування, знищення або пошкодження майна, шантажу або обману, що тягне кримінальну відповідальність за ч. 2 ст. 303 КК України, – *карається позбавленням волі на строк від чотирьох до семи років*, а вчинення таких дій щодо неповнолітнього *карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з конфіскацією майна або без такої* за ч. 3 тієї самої статті. Примушування неповнолітніх до участі у створенні творів, зображень або кіно- та відеопродукції, комп'ютерних програм порнографічного характеру передбачене ч. 4 ст. 301 КК України, – *карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років*, а вчинене повторно – *позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років*.

Економічне насильство як злочин може мати такі форми:

- ухилення від сплати платежів, які один член сім'ї зобов'язаний сплачувати на користь іншого;
- протидія законній господарській діяльності одного члена сім'ї з боку іншого або, навпаки, примушування члена сім'ї займатися певними видами діяльності;
- злочинні діяння одного члена сім'ї проти власності іншого члена сім'ї;
- злочинні діяння одного члена сім'ї стосовно майна, що належить йому та іншому члену сім'ї на правах спільної сумісної власності;
- порушення недоторканності житла;
- зловживання опікунськими правами.

Ухилення від сплати платежів, які один член сім'ї зобов'язаний сплачувати на користь іншого, є злочинами: злісне ухилення від сплати встановлених рішенням суду коштів на утримання дітей (аліментів), злісне ухилення батьків від утримання неповнолітніх або непрацездатних дітей, що перебувають на їхньому утриманні (ст. 164 КК України), – карається штрафом від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від вісімдесяти до ста двадцяти годин або виправними роботами на строк до одного року, або обмеженням волі на строк до двох років (ч. 1 статті), а злісне ухилення від сплати встановлених рішенням суду коштів на утримання непрацездатних батьків (ст. 165 КК України) карається штрафом від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від вісімдесяти до ста двадцяти годин або виправними роботами на строк до одного року, або обмеженням волі на строк до двох років (ч. 1 статті). Ті самі діяння, вчи-

нені особою, раніше судимою за ці злочини, тягнуть жорсткішу відповідальність, а саме:

- експлуатацію дітей, які не досягли віку, з якого законодавством дозволяється працевлаштування, шляхом використання їхньої праці з метою отримання прибутку (ст. 150 КК України);
- примушування чи втягнення у заняття проституцією, тобто надання сексуальних послуг за плату шляхом застосування насильства чи погрози його застосування, знищення чи пошкодження майна, шантажу або обману (ст. 303 КК України);
- втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, у пияцтво, у заняття жебрацтвом, азартними іграми з метою отримання прибутку (ст. 304 КК України).

Значна частина злочинних проявів економічного насильства полягає у протиправних діях одного члена сім'ї щодо майна, яке належить іншому члену сім'ї або перебуває у спільній сумісній власності.

У випадках, коли предметом економічного насильства є речі, які перебувають у спільній сумісній власності особи, яка здійснює насильство, та іншого (інших) членів сім'ї, такі діяння не є злочинами проти власності. Злочинні діяння одного члена сім'ї щодо майна, що належить йому та іншому члену сім'ї на правах спільної сумісної власності, за наявності необхідних підстав, можуть кваліфікуватися як самоуправство (ст. 356 КК України), тобто як самовільне, всупереч установленому законом порядку, вчинення будь-яких дій, правомірність яких оспорується іншим громадянином, якщо такими діями була заподіяна значна шкода інтересам громадянина, державним чи громадським інтересам або інтересам власника. Так, наприклад, самовільне, всупереч волі дружини, використання чоловіком коштів або майна, яке є спільною

сумісною власністю подружжя, що заподіяло значну шкоду інтересам дружини або інтересам сім'ї в цілому, тягне кримінальну відповідальність за ст. 356 КК України – *карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до трьох місяців.*

Порушення недоторканності житла (ст. 162 КК України) при вчиненні домашнього насильства може полягати у незаконному проникненні до житла чи до іншого володіння члена сім'ї, який проживає окремо, у незаконному проведенні в них огляду чи обшуку, а також у незаконному виселенні члена сім'ї чи в інших діях, що порушують недоторканність житла.

Зловживання опікунськими правами (ст. 167 КК України) як вид економічного насильства полягає у використанні опіки чи піклування з корисливою метою на шкоду підопічному (зайняття житлової площі, використання майна тощо).

Економічне насильство у вигляді протиправних посягань одного члена сім'ї на власність іншого члена сім'ї, предметом яких виступає майно, яке належить потерпілому члену сім'ї на праві особистої приватної власності або є спільною сумісною власністю та у якому немає частки винної особи, тягне кримінальну відповідальність у випадках вчинення таких злочинів як крадіжки, тобто таємного викрадення чужого майна (ст. 185 КК України).

Психологічне насильство, на відміну від інших видів домашнього насильства, тягне кримінальну відповідальність лише у рідкісних випадках. Як окремих, самостійний склад злочину психічне насильство в сім'ї може діставати вияв у вчиненні погрози вбивством (ст. 129 КК України) та погрози знищення чужого майна шляхом підпалу, вибуху

або іншим загальнонебезпечним способом (ст. 195 КК України). Зазначені погрози тягнуть кримінальну відповідальність лише за умови наявності реальних підстав побоюватися здійснення цих погроз.

Психологічним насильством слід уважати також розголошення одним із членів сім'ї таємниці усиновлення (удочеріння) всупереч волі усиновлювача (удочерителя) (ст. 168 КК України), втягнення неповнолітніх дітей у злочинну діяльність, у пияцтво, заняття жебрацтвом, азартними іграми (ст. 304 КК України), жорстоке поводження з тваринами (ст. 299 КК України).

Слід зазначити, що психологічне насильство в багатьох випадках виступає способом вчинення інших видів домашнього насильства (наприклад, погроза застосування фізичного насильства може виступати способом вчинення незаконного позбавлення волі, зґвалтування, розбою, вимагання, примушування до зайняття проституцією тощо).

5.3.2. СПЕЦІАЛЬНІ ЗАХОДИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО

Верховна Рада України 6 грудня 2017 р. прийняла Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами».¹¹⁴ Цим Законом істотно змінено положення розділу IV КК України, викладено у новій редакції значну частину положень розділу II Особливої частини.

Істотною новелою стало доповнення КК України кількома складами кримінальних правопорушень та внесення змін до складів уже існуючих кримінальних правопорушень, зокрема ст. 126-1 «Домашнє насильство», ст. 134 «Незаконне проведення абортів або стерилізації», ст. 151-2 «Примушування до шлюбу», ст. 152 «Зґвалтування», ст. 153 «Сексуальне насильство», ст. 390-1 «Невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників». Також чинний КК України доповнено розділом XIII-1 «Обмежувальні заходи», в якому міститься ст. 91-1 «Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство».

Крім того, ст. 194 КПК України доповнено ч. 6 нового змісту, в якій йдеться про обмежувальні заходи, що можуть застосовуватися до особи, яка притягується до кримінальної відповідальності.

Отже, однією з новацій Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України

з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» є доповнення КК України **обтяжуючими обставинами злочинів, пов'язаних з домашнім насильством.**

Так, за ст. 67 «Обставини, які обтяжують покарання» КК України такими визнаються:

- вчинення злочину на ґрунті расової, національної, релігійної ворожнечі чи розбрату або на ґрунті статевої приналежності;
- тяжкі наслідки, завдані злочином;
- вчинення злочину щодо особи похилого віку, особи з інвалідністю або особи, яка перебуває в безпорадному стані, або особи, яка страждає на психічний розлад, зокрема на недоумство, має вади розумового розвитку, а також вчинення злочину щодо малолітньої дитини або у присутності дитини;
- вчинення злочину щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах;
- вчинення злочину щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності;
- вчинення злочину з використанням малолітнього або особи, що страждає психічним захворюванням чи недоумством;
- вчинення злочину з особливою жорстокістю;

¹¹⁴ Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 6 грудня 2017 р. № 2227-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19#n41>

- вчинення злочину особою, що перебуває у стані алкогольного сп'яніння або у стані, викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів.
- На осіб, засуджених за злочини, пов'язані з домашнім насильством, згідно з ч. 2 ст. 76 КК України суд може покласти інші обов'язки та заборони, передбачені ст. 91-1 КК України.

КРИМІНАЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ

Розділ XIII-1 «Обмежувальні заходи»

Стаття 91-1. Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство

1. В інтересах потерпілого від злочину, пов'язаного з домашнім насильством, одночасно з призначенням покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або звільненням з підстав, передбачених цим Кодексом, від кримінальної відповідальності чи покарання, суд може застосувати до особи, яка вчинила домашнє насильство, один або кілька обмежувальних заходів, відповідно до якого (яких) на засудженого можуть бути покладені такі обов'язки:
 - 1) заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства;
 - 2) обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності;
 - 3) заборона наблизитися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин;
 - 4) заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб;
 - 5) направлення для проходження програми для кривдників або пробаційної програми.
2. Заходи, передбачені частиною першою цієї статті, застосовуються до особи, яка на момент вчинення домашнього насильства досягла 18-річного віку.
3. Заходи, передбачені частиною першою цієї статті, можуть застосовуватися на строк від одного до трьох місяців і за потреби можуть бути продовжені на визначений судом строк, але не більше як на 12 місяців.
4. Контроль за поведінкою засуджених, до яких застосовано обмежувальні заходи, здійснює орган пробації за місцем проживання засудженого, а в разі вчинення злочину військовослужбовцем – командир військової частини.

Відповідно до ст. 52 Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб компетентним органам надавалися повноваження видавати приписи в ситуаціях безпосередньої небезпеки про те, щоб особа, що вчинила домашнє насильство, звільнила місце проживання жертви або особи, яка знаходиться в ситуації ризику, на достатній період, та заборонити правопорушнику заходити до місця проживання жертви або особи, яка знаходиться в ситуації ризику, або контактувати з жертвою або особою, яка знаходиться в ситуації ризику.

Заходи, ужиті відповідно до цієї статті, надають пріоритет безпеці жертви або особи, яка знаходиться в ситуації ризику.

Стаття 53 Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами ставить за обов'язок сторін вживати необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб обмежувальні або захисні приписи були: доступними для невідкладного захисту та без покладення неналежного фінансового або адміністративного тягаря на жертву; виданими на певний період або до їхньої зміни чи зняття; у разі необхідності – виданими на основі *ex parte*, що має негайну дію; доступними незалежно від іншого правового провадження або на додаток до нього; дозволеними бути представленими в подальшому правовому провадженні.

Згідно зі ст. 91-1 КК України заходи, передбачені цією статтею, застосовуються в інтересах потерпілого до особи, яка вчинила злочин, пов'язаний з домашнім насильством.

Умовами застосування цих заходів є:

- призначення особі, яка вчинила злочин, пов'язаний з домашнім насильством, покарання, не пов'язаного з позбавленням волі. У цьому разі до покарання, яке не пов'язане з позбавленням волі, включаються також заходи, передбачені ст. 91-1 КК України.
- звільнення особи, яка вчинила злочин, пов'язаний з домашнім насильством, з підстав, передбачених КК України, від кримінальної відповідальності. Підстави звільнення від кримінальної відповідальності передбачені у ст. 44 КК України;
- звільнення особи, яка вчинила злочин, пов'язаний з домашнім насильством, від кримінального покарання. Підстави звільнення особи від кримінального покарання містяться у розділі XII КК України.

Відповідно до ч. 1 ст. 91-1 КК України застосування заходів, передбачених у коментованій статті, не є обов'язком суду. Але, як визначено у кримінальному законі і ст.ст. 52, 53 Конвенції, оскільки ці заходи застосовуються в інтересах потерпілого в ситуаціях «безпосередньої небезпеки», суд має застосувати до особи, яка вчинила злочин, пов'язаний з домашнім насильством, заходи, передбачені коментованою статтею.

Суд, керуючись інтересами потерпілої особи та виходячи з матеріалів справи, може застосувати один або кілька обмежувальних заходів, відповідно до якого (яких) на засудженого можуть бути покладені обов'язки, визначені у ч. 1 ст. 91-1 КК України.

Заходи, передбачені ч. 1 цієї статті, застосовуються до особи, яка на момент учинення домашнього насильства досягла 18-річного віку.

Контроль за виконанням заходів, передбачених ст. 91-1 ККУ України, здійснює орган пробації відповідно до Закону України «Про пробацію» за місцем проживання засудженого, а в разі вчинення злочину військовослужбовцем – командир військової частини.

За порушення заходів, визначених у ст. 91-1 ККУ України, настає кримінальна відповідальність згідно зі ст. 390-1 ККУ України.

Під час кримінального провадження до особи, яка підозрюється в учиненні насильства у

сім'ї суд може застосувати обмежувальні заходи, передбачені ч. 6 ст. 194 КПК України.

Слід відрізнити заходи, передбачені ч. 6 ст. 194 КПК України, від заходів, передбачених ст. 91-1 ККУ України, адже перші є заходами кримінального процесуального характеру і відрізняються від заходів, передбачених ст. 91-1 ККУ України, підставами та порядком їх призначення, терміном, на які вони застосовуються, та особами, які здійснюють контроль за їх виконанням, а також правовими наслідками порушення заходів.

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ

Стаття 194. Застосування запобіжного заходу

6. В інтересах потерпілого від злочину, пов'язаного з домашнім насильством, крім обов'язків, передбачених частиною п'ятою цієї статті, суд може застосувати до особи, яка підозрюється у вчиненні такого кримінального правопорушення, один або кілька таких обмежувальних заходів:

- 1) заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства;
- 2) обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності;
- 3) заборона наблизитися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку із роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин;
- 4) заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронних комунікацій особисто або через третіх осіб;
- 5) направлення для проходження лікування від алкогольної, наркотичної або іншої залежності, від хвороб, що становлять небезпеку для оточуючих, направлення для проходження програми для кривдників.

При цьому обов'язки, передбачені ч. 6 ст. 194 КПК України, можуть бути покладені на підозрюваного, обвинуваченого на строк не більше двох місяців. У разі необхідності цей

строк може бути продовжений за клопотанням прокурора в порядку, передбаченому ст. 199 КПК України.

Після закінчення строку, в тому числі продовженого, на який на підозрюваного, обвинуваченого були покладені відповідні обов'язки, ухвала про застосування запобіжного заходу в цій частині припиняє свою дію, а обов'язки скасовуються.

Важливо звернути увагу на те, що згідно зі ст. 91-1 КК України та ст. 194 КПК України суд не зобов'язаний, а може застосувати до особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, обмежувальні заходи.

УВАГА!

Згідно з абз. 2 ч. 1 ст. 469 КПК України угода про примирення у кримінальних провадженнях щодо злочинів, пов'язаних з домашнім насильством, може бути укладена лише за ініціативою потерпілого, його представника або законного представника.

Якщо дії чи інтереси законного представника суперечать інтересам особи, яку він представляє, за рішенням прокурора, слідчого судді, суду такий законний представник замінюється іншим із числа осіб, визначених ст. 44 КПК України.

5.3.3. ХАРАКТЕРИСТИКА СКЛАДІВ ОКРЕМИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВЧИНЕННЯМ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

ХАРАКТЕРИСТИКА СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 126-1 «ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО» КК УКРАЇНИ

КРИМІНАЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ

Стаття 126-1. Домашнє насильство

Домашнє насильство, тобто умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи, –

карається громадськими роботами на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк до двох років.

1. Об'єкт. Стаття 126-1 КК України не поділяється на частини та містить описову диспозицію, надаючи таким чином легальне визначення домашнього насильства як кримінального правопорушення у вигляді умисного систематичного вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи.

Статтю 126-1 КК України поміщено у розділ II «Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи» Особливої частини КК України, тому родовим об'єктом цього кримінального правопорушення є суспільні відносини з охорони життя та здоров'я потерпілої особи. Основний безпосередній об'єкт цього злочину буде альтернативним і залежатиме від характеру насильницьких дій та наслідків, які ними заподіяні.

При фізичному насильстві безпосереднім об'єктом цього злочину є відносини, що забезпечують тілесну недоторканність, недоторканність життя та здоров'я людини. У разі вчинення психологічного насильства безпосереднім об'єктом злочину є нормальний психоемоційний стан потерпілої особи. Якщо відбувається економічне насильство, то порушуються відносини власності, право на гідний життєвий рівень, право на працю, заборона примусової праці, право на освіту тощо.

За своєю конструкцією склад домашнього насильства є матеріальним.

2. Об'єктивна сторона. Об'єктивну сторону домашнього насильства складають три обов'язкові ознаки:

- 1) діяння;
- 2) наслідки;
- 3) причинно-наслідковий зв'язок.

1) Діяння. Суспільно небезпечне діяння полягає у систематичному вчиненні фізичного, психологічного чи економічного насильства. Сексуальне насильство виходить за межі цих форм. За наявності підстав сексуальне насильство може кваліфікуватися за ст.ст. 149, 152–156, 301, 302, 303 КК України.

Вчинення домашнього насильства можливе у формі як дії, так і бездіяльності (наприклад, ненадання допомоги члену сім'ї, який перебуває у небезпечному для життя стані). Законодавець вказує на систематичність як ознаку суспільно небезпечного діяння – як на кваліфікуючу. Тлумачення поняття «систематичності» злочину здійснено судовою практикою. Так, у справах про злочини проти життя та здоров'я особи Верховний Суд України під систематичним приниженням людської гідності розуміє тривале принизливе ставлення до потерпілого (постійні образи, глумління над ним тощо).¹¹⁵ При роз'ясненні положень закону про кримінальну відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність Верховний Суд¹¹⁶ уточнює, що такі діяння визнаються систематичними, якщо вчиняються не менше трьох разів протягом нетривалого часу.¹¹⁷

Отже, **під систематичністю діянь** розуміється багаторазове їх учинення, не менше трьох

¹¹⁵ Про судову практику у справах про злочини проти життя та здоров'я особи: постанова Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р. № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03>

¹¹⁶ Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність: постанова Пленуму Верховного Суду України від 27 квітня 2004 р. № 3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-04>

¹¹⁷ Яіцька Д.І. Криміналізація домашнього насильства. URL: http://lsej.org.ua/2_2018/55.pdf

разів протягом року. При цьому кожен з епізодів може складатися з окремих діянь протягом певного проміжку часу. Систематичність означає не тільки багаторазовість періодично здійснюваних дій, але їх взаємозв'язок, внутрішню єдність, що утворює певну лінію поведінки винного щодо однієї і тієї самої постраждалої особи. При вчиненні домашнього насильства слід встановити не тільки кількісну (три і більше разів), а й якісну (всі вчиненні діяння повинні бути тотожними та об'єднані спільним умислом) характеристику.

Фізичне насильство як форма домашнього насильства, відповідальність за яке передбачена ст. 126-1 КК України, охоплює собою такі дії: ляпаса, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, що мають систематичний характер. Такі дії, як незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру, також є домашнім насильством у розумінні ст. 126-1 КК України, проте потребують додаткової кваліфікації за ст.ст. 121–127, 130 та іншими КК України.

Психологічне насильство як форма домашнього насильства включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи.

Систематичність таких дій передбачає кримінальну відповідальність за коментованою статтею. Однак такі дії, як погроза вбивством (ст. 129 КК), погроза знищення майна (ст. 195 КК), розголошення одним із членів сім'ї таємниці усиновлення (удочеріння) всупереч волі усиновлювача (удочерителя) (ст. 168 КК), втягнення неповнолітніх дітей у злочинну діяльність, у пияцтво, заняття жебрацтвом, азартними іграми (ст. 304 КК), жорстоке поводження з тваринами (ст. 299 КК) тощо, потребують додаткової кваліфікації у сукупності із злочином, передбаченим ст. 126-1 КК України.

Психологічне насильство з боку одного із колишнього подружжя може мати місце у формі зловживання своїми процесуальними та іншими правами, зокрема систематичних і тривалих: безпідставних звернень до органів поліції, прокуратури, опіки і піклування тощо за надуманими приводами нібито порушення його прав; ініціювання численних безпідставних судових процесів, подання до суду заяв і клопотань для вирішення питання, яке вже вирішено судом і не стосується суті справи, подання завідомо безпідставного позову, позову за відсутності спору тощо (ст. 44 «Неприпустимість зловживання процесуальними правами» Цивільного процесуального кодексу (ЦПК) України); свідомого порушення тим із батьків, хто не проживає з дитиною, встановленого судом графіку зустрічей з дитиною з метою утримання дитини і другого з батьків у стані психологічної напруги; безпідставного ненадання дозволу на тимчасовий виїзд дитини за межі України з метою лікування, відпочинку, навчання за кордоном, участі у спортивних змаганнях чи наукових заходах.¹¹⁸

Відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому

118 Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Хавронюка, М.І. Мельника. 10-е вид., переробл. і допов. Київ: ВД «Дакор», 2018. 1360 с.

насилльству» **економічне насилльство** – це форма домашнього насилльства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру. До них належать, зокрема, такі дії, як *ухилення від сплати платежів, які один член сім'ї зобов'язаний сплачувати на користь іншого (ст. 164 КК)*, злісне ухилення від сплати встановлених рішень суду коштів на утримання непрацездатних батьків (ст. 165 КК), експлуатація дітей, які не досягли віку, з якого законодавством дозволяється працевлаштування, шляхом використання їхньої праці з метою отримання прибутку (ст. 150 КК); примушування чи втягнення у заняття проституцією, тобто надання сексуальних послуг за плату шляхом застосування насилльства чи погрози його застосування, знищення чи пошкодження майна, шантажу або обману (ст. 303 КК); втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, у пияцтво, у заняття жебрацтвом, азартними іграми з метою отримання прибутку (ст. 304 КК). *Злочинні діяння одного члена сім'ї щодо майна, що належить йому та іншому члену сім'ї на правах спільної сумісної власності, за наявності необхідних підстав можуть кваліфікуватися як самоуправство (ст. 356 КК України)*. Ці діяння можна вважати домашнім насилльством; вони утворюють сукупність злочинів і потребують додаткової кваліфікації у сукупності зі ст. 126-1 КК України.

Сексуальне насилльство – будь-які насильницькі дії сексуального характеру, не пов'язані із проникненням в тіло іншої особи, без добровільної згоди потерпілої особи, що за відсутності ознак зґвалтування кваліфікуються за ст. 153 КК України.

Отже, суспільно небезпечне діяння у розумінні ст. 126-1 КК України виражено у трьох автономних (альтернативних) діяннях, кожне з яких відповідає одній з трьох форм домашнього насилльства: психологічного, фізичного чи економічного. Оскільки домашнє насилльство не обмежується виключно тими його формами, що передбачені коментованою статтею, суд матиме змогу визнати кримінальним правопорушенням будь-яке діяння, в якому вбачатиме ознаки одного або кількох видів насилльства, що належать до об'єктивної сторони цього злочину.

2) Наслідки. Домашнім насилльством є вчинення одного із зазначених вище форм діянь за умови, що воно призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи:

- **фізичні страждання** є негативними змінами у фізичному стані потерпілої особи й проявляються зазвичай через біль. До фізичних страждань треба відносити біль, що виникає під час мордування, катування, інших видів фізичного впливу на людський організм або внаслідок жорстоких умов утримання у місці позбавлення волі (утримання особи в умовах, які позбавляють її зору, слуху, просторової або часової орієнтації, утримання в холодному та сирому приміщенні, позбавлення сну, харчування і води тощо);
- **психологічні страждання** – зміни у нормальному психоемоційному стані особи, що викликають душевні переживання, почуття тривоги, страху, приниженості тощо. Усі подібні дії супроводжуються стресом, почуттям жаху чи неспокою і здатні принизити особу, зламати її морально, поставити особу в залежне становище;

- **розлади здоров'я** – розлади, безпосередньо пов'язані з ушкодженням, послідовно розвинуті хворобливі процеси в організмі людини;
- **втрата працездатності** – вчинення домашнього насильства може передбачати постійну (стійку) втрату працездатності – як загальної, так і спеціальної (професійної). Тут йдеться як про професійну працездатність потерпілого, так і про інші навички, які втрачаються внаслідок заповдьяння домашнього насильства;
- **емоційна залежність** – психологічна прив'язаність потерпілої особи до кривдника, що є перешкодою в її самореалізації, відсутність власного світогляду;
- **погіршення якості життя** – зменшення кількості необхідних благ, що їх отримує потерпіла особа, обмеження у користуванні майном, сімейним бюджетом, позбавлення доходів.¹¹⁹

3) Причинний зв'язок між суспільно небезпечним діянням та суспільно небезпечними наслідками.

Не має значення для кваліфікації злочину за ст. 126-1 КК України те, чи проживає правопорушник у момент вчинення діяння у тому самому місці, що й потерпілий.

Дуже часто домашнє насильство може відбуватися й після розриву сімейних відносин чи інших стосунків, тому спільне проживання жертви і правопорушника не вимагається.

При цьому злочин може бути вчинено тільки щодо теперішнього чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних чи близьких відносинах.

У ст. 3 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» визначено сферу дії законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству, тобто осіб, на яких воно поширюється,

Стаття 2 та ст. 3 СК України надають визначення учасників сімейних відносин. Відповідно до ст. 3 СК України сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки. Подружжя вважається сім'єю і тоді, коли дружина та чоловік у зв'язку з навчанням, роботою, лікуванням, необхідністю догляду за батьками, дітьми та з інших поважних причин не проживають спільно. Дитина належить до сім'ї своїх батьків і тоді, коли спільно з ними не проживає. Тому насильство буде вважатися домашнім тоді, коли подружжя не проживає разом, або дитина не проживає з батьками.

Згідно зі ст. 21 СК України шлюбом є сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у органі державної реєстрації актів цивільного стану. Проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без шлюбу не є підставою для виникнення у них прав та обов'язків подружжя. Але якщо чоловік та жінка спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки, то у розумінні ст. 126-1 КК України між ними є сімейні відносини. У таких сімейних відносинах можуть перебувати не тільки чоловік та жінка, а й батьки, дід та баба, онуки, брати та сестри, мачуха, вітчим, усиновлювачі та усиновлені, інші особи, які проживають однією сім'єю.

У жодному законодавчому акті не надається визначення поняття «близькі відносини». Як вбачається, близькими відносинами слід вважати ті, що за Конвенцією Ради Європи про запобігання насильству стосовно жі-

119 Яіцька Д.І. Криміналізація домашнього насильства. URL: http://sej.org.ua/2_2018/55.pdf

нок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами мають назву «відносини між партнерами». За змістом положень Конвенції домашнє насильство може виступати у двох формах: насильства у стосунках інтимних партнерів – з боку теперішніх чи колишніх чоловіка чи дружини або партнерів – й насильства у стосунках між поколіннями – зазвичай батьками і дітьми. Велику кількість злочинів, про які йдеться у цій Конвенції, становлять злочини, які зазвичай вчиняють члени сім'ї, інтимні партнери або інші особи в безпосередньому соціальному оточенні жертви.

Більшість держав – членів Ради Європи вимагають від подружжя або партнерів перебування в шлюбі або стосунках протягом одного – трьох років для надання статусу автономного перебування.¹²⁰ У Конвенції акцентується на неважливості того, проживає (проживав) правопорушник у тому самому місці, що і жертва, чи ні. Автори Науково-практичного коментарю КК України під особами, які перебувають у близьких відносинах, пропонують розуміти так званих близьких осіб, тобто тих, які мають сексуальні позашлюбні або партнерські стосунки і постійно або час від часу проживають спільно, не маючи при цьому прав та обов'язків учасників сімейних відносин.¹²¹ Не має значення стать потерпілого: ним може бути як жінка, так і чоловік або трансгендер.

3. Суб'єкт злочину. Суб'єктом домашнього насильства, з огляду на положення ст. 22 КК України, є фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку. При визначенні кола осіб, які можуть бути суб'єктом цього злочину, варто звертатися до ст. 3 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та положень СК України.

4. Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 126-1 КК України, характеризується умисною формою вини (прямим або непрямим умислом стосовно діяння та наслідків). При цьому у винного можуть бути різні мотиви й мета, які виступають лише факультативною ознакою і не впливають на кваліфікацію злочину.

Домашнє насильство, відповідальність за яке передбачена ст. 126-1 КК України, слід відрізнати від насильства, відповідальність за яке передбачена ст. 173-2 КУпАП, за такими ознаками:

- систематичність вчинення фізичного, психологічного чи економічного насильства. Систематичність є кваліфікуючою ознакою кримінально караного домашнього насильства;
- настання суспільно небезпечних наслідків.

Адміністративна відповідальність настає, якщо домашнє насильство:

- не спричинило тілесних ушкоджень;
- не призвело до фізичних або психологічних страждань;
- не спричинило розладів здоров'я;
- не спричинило втрати працездатності;
- не спричинило емоційної залежності;
- не призвело до погіршення якості життя;
- за вчинення сексуального насильства настає кримінальна відповідальність;
- адміністративна відповідальність передбачена як за домашнє насильство, так і за насильство за ознакою статі.

¹²⁰ Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами та пояснювальна доповідь. Стамбул, 11.V. 2011. URL: <https://rm.coe.int/1680093d9e>

¹²¹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Хавронюка, М.І. Мельника. 10-е вид., переробл. і допов. Київ: ВД «Дакор», 2018. 1360 с.

ХАРАКТЕРИСТИКА СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 153 «СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО» КК УКРАЇНИ

КРИМІНАЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ

Стаття 153. Сексуальне насильство

1. Вчинення будь-яких насильницьких дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням в тіло іншої особи, без добровільної згоди потерпілої особи (сексуальне насильство) – карається позбавленням волі на строк до п'яти років.
2. Сексуальне насильство, вчинене повторно або особою, яка раніше вчинила будь-яке із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 152, 154, 155 цього Кодексу, або вчинення таких діянь щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, або щодо особи у зв'язку з виконанням цією особою службового, професійного або громадського обов'язку, або щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності, – карається позбавленням волі на строк від трьох до семи років.
3. Сексуальне насильство, вчинене групою осіб, або сексуальне насильство щодо неповнолітньої особи – карається позбавленням волі на строк від п'яти до семи років.
4. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені щодо особи, яка не досягла чотирнадцяти років, незалежно від її добровільної згоди – караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.
5. Дії, передбачені частинами першою, другою, третьою або четвертою цієї статті, що спричинили тяжкі наслідки, – караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років.
6. Дії, передбачені частиною четвертою цієї статті, вчинені повторно або особою, яка раніше вчинила будь-який із кримінальних правопорушень, передбачених частиною четвертою статті 152, статтею 155 або частиною другою статті 156 цього Кодексу, – караються позбавленням волі на строк п'ятнадцять років або довічним позбавленням волі.

Об'єктивні, суб'єктивні та кваліфікуючі ознаки сексуального насильства збігаються з такими самими ознаками зґвалтування. За винятком того, що об'єктивна сторона останнього охоплює лише такі дії сексуального характеру, які полягають у проникненні в тіло іншої особи.

Основним безпосереднім **об'єктом** сексуального насильства залежно від того, хто є потерпілим від цього злочину, слід визнавати статеву свободу чи статеву недоторканість особи, а додатковими об'єктами – зокрема, належний фізичний і психічний розвиток неповнолітніх, тілесну і психічну недоторканість, честь і гідність особи.

З об'єктивної сторони сексуальне насильство полягає у вчинення будь-яких насильницьких дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням в тіло іншої особи, без добровільної згоди потерпілої особи.

Вирішальну роль для наявності складу злочину «Сексуальне насильство» відіграє не стільки застосування насильства – фізичного або психічного, як на це вказують умовна назва аналізованої статті КК України і використаний у диспозиції ч. 1 ст. 153 Кодексу зворот «вчинення будь-яких насильницьких дій сексуального характеру...», скільки відсутність добровільної згоди потерпілої особи на вчинення щодо неї дій сексуального характеру

за винятком тих, які передбачають проникнення в один із природних отворів її тіла.

Згода вважається добровільною, якщо вона є результатом вільного волевиявлення особи, з урахуванням супутніх обставин.

Потерпілою особою є особа, яка на момент вчинення злочину не досягла 14 років.

Суб'єктом злочину є особа, яка на момент вчинення злочину досягла 14 років.

Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 153 КК України, характеризується умисною формою вини.

ХАРАКТЕРИСТИКА СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 390-1 «НЕВИКОНАННЯ ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ЗАХОДІВ, ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ПРИПИСІВ АБО НЕПРОХОДЖЕННЯ ПРОГРАМИ ДЛЯ КРИВДНИКІВ» КК УКРАЇНИ

КРИМІНАЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ

Стаття 390-1. Невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників

Умисне невиконання обмежувальних заходів, передбачених статтею 91-1 цього Кодексу, або умисне невиконання обмежувальних приписів, або умисне ухилення від проходження програми для кривдників особою, щодо якої такі заходи застосовані судом, – караються арештом на строк до шести місяців або обмеженням волі на строк до двох років.

1. Об'єктом злочину є інтереси правосуддя у частині забезпечення виконання призначених судом обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або проходження корекційної програми для кривдників.

2. Об'єктивна сторона злочину характеризується діями або бездіяльністю і дістає вияв у таких формах:

- 1) невиконання обмежувальних заходів, передбачених ст. 91-1 КК України;
- 2) невиконання обмежувальних приписів;

- 3) ухилення від проходження програми для кривдників особою, щодо якої такі заходи застосовані судом.¹²²

Обмежувальні заходи застосовуються до особи, яка вчинила насильство у сім'ї, відповідно до норм ст. 91-1 КК України.

Поняття та підстави застосування обмежувального припису викладені у Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (ст.ст. 1, 24 та ст. 26).

Обмежувальний припис стосовно кривдника – встановлений у судовому порядку захід тимчасового обмеження прав чи покладення обов'язків на особу, яка вчинила домашнє насильство, спрямований на забезпечення безпеки постраждалої особи (ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»).

Обмежувальним приписом визначаються один чи кілька таких заходів тимчасового обмеження прав кривдника або покладення на нього обов'язків (ст. 21-5 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» та ст. 26 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»):

- 1) заборона перебувати в місці спільного проживання (перебування) з постраждалою особою;
- 2) усунення перешкод у користуванні майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності або особистою приватною власністю постраждалої особи;
- 3) обмеження спілкування з постраждалою дитиною;

- 4) заборона наблизитися на визначену відстань до місця проживання (перебування), навчання, роботи, інших місць частого відвідування постраждалою особою;
- 5) заборона особисто і через третіх осіб розшукувати постраждалу особу, якщо вона за власним бажанням перебуває у місці, невідомому кривднику, переслідувати її та в будь-який спосіб спілкуватися з нею;
- 6) заборона вести листування, телефонні переговори з постраждалою особою або контактувати з нею через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб.

Рішення про видачу обмежувального припису або про відмову у видачі обмежувального припису приймається на підставі оцінки ризиків на підставі рішення суду. Процесуальний порядок розгляду заяв про видачу обмежувального припису регулюється главою 13 ЦПК України.

Заява про видачу обмежувального припису подається до суду за місцем проживання (перебування) особи, яка постраждала від домашнього насильства або насильства за ознакою статі, а якщо зазначена особа перебуває у закладі, що належить до загальних чи спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб, – за місцезнаходженням цього закладу (ст. 350-1 ЦПК України).

Право звернутися до суду із заявою про видачу обмежувального припису стосовно кривдника мають:

- 1) постраждала особа або її представник;
- 2) у разі вчинення домашнього насильства стосовно дитини – батьки або інші законні представники дитини, родичі дитини (баба, дід, повнолітні брат, сестра), мачуха

¹²² Коментар ст. 153 КК України підготовлено за матеріалами Науково-практичного коментарю Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Хавронюка, М.І. Мельника. 10-е вид., переробл. і допов. Київ : ВД «Дакор», 2018. 1360 с.

або вітчимо дитини, а також орган опіки та піклування;

- 3) у разі вчинення домашнього насильства стосовно недієздатної особи – опікун, орган опіки та піклування;
- 4) постраждала від насильства за ознакою статі, – у випадках, визначених Законом України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків».

Розглянувши заяву про видачу обмежувального припису, суд ухвалює рішення про задоволення заяви або про відмову в її задоволенні. У разі задоволення заяви суд видає обмежувальний припис у вигляді одного чи кількох заходів тимчасового обмеження прав особи, яка вчинила домашнє насильство чи насильство за ознакою статі, передбачених Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» або Законом України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», на строк від одного до шести місяців (ст. 350-6 ЦПК України).

Про видачу або продовження обмежувального припису суд не пізніше наступного дня з дня ухвалення рішення повідомляє уповноважені підрозділи органів Національної поліції України за місцем проживання (перебування) заявника для взяття особи, стосовно якої видано або продовжено обмежувальний припис, на профілактичний облік, а також районні, районні у містах Києві і Севастополі державні адміністрації та виконавчі органи сільських, селищних, міських, районних у містах рад за місцем проживання (перебування) заявника.

Підстави та порядок направлення на проходження програми для особи, яка вчинила домашнє насильство чи насильство за ознакою статі, врегульовано ст. 28 Закону України

«Про запобігання та протидію домашньому насильству», ст. 21-8 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», ст. 39-1 КУпАП.

Згідно зі ст. 39-1 КУпАП у разі вчинення домашнього насильства чи насильства за ознакою статі суд під час вирішення питання про накладення стягнення за адміністративне правопорушення має право одночасно вирішити питання про направлення особи, яка вчинила домашнє насильство чи насильство за ознакою статі, на проходження програми для таких осіб, передбаченої зазначеними законами.

Програма для кривдника – комплекс заходів, що формується на основі результатів оцінки ризиків та спрямований на зміну насильницької поведінки кривдника, формування у нього нової, неагресивної психологічної моделі поведінки у приватних стосунках, відповідального ставлення до своїх вчинків та їх наслідків, у тому числі до виховання дітей, на викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків (п. 10 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»). Кривдника може бути направлено судом на проходження програми для кривдників на строк від трьох місяців до одного року.

Згідно зі ст. 28 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» суб'єктами, відповідальними за виконання програм для кривдників, є місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування. Суб'єкт, відповідальний за виконання програм для кривдників, організовує та забезпечує проходження кривдниками таких програм. Виконання програм для кривдників стосовно дітей-кривдників здійснюється з урахуванням вікових та психологічних особливостей дітей. З метою запобігання

повторному вчиненню домашнього насильства та забезпечення виконання програми для кривдника дитину-кривдника може бути тимчасово влаштовано до родичів, у сім'ю патронатного вихователя або до установи для дітей незалежно від форми власності та підпорядкування, в яких створені належні умови для проживання, виховання, навчання та реабілітації дитини відповідно до її потреб.

Кривдник повинен мати можливість відвідувати програму для кривдників за власною ініціативою на добровільній основі. У разі неявки кривдника для проходження програми для кривдників або ухилення від проходження програми без поважних причин суб'єкти, відповідальні за виконання програм для кривдників, надають протягом трьох робочих днів письмове повідомлення про це уповноваженому підрозділу органів Національної поліції України для вжиття заходів. Притягнення кривдника до відповідальності за непроходження програми для кривдників не звільняє його від обов'язку пройти таку програму (ст. 28 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та ст. 21-8 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»).

У разі невиконання обмежувальних заходів, передбачених ст. 91-1 КК України, та невиконання обмежувальних приписів злочин вважається закінченим з моменту, коли особою порушено хоча б один із обов'язків, передбачених обмежувальним заходом або обмежувальним приписом.

Злочин ухилення від проходження програми для кривдників особою, щодо якої такі заходи застосовані судом, вважається закінченим з моменту, коли особа ухиляється від проходження програми без поважних причин.

Слід відмежовувати кримінально карані діяння, передбачені ст. 390-1 КК України, від термінового заборонного припису стосовно кривдника (ст. 25 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству») та запобіжних заходів, передбачених ч. 6 ст. 194 КПК України.

Терміновий заборонний припис виноситься кривднику уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України у разі існування безпосередньої загрози життю чи здоров'ю постраждалої особи з метою негайного припинення домашнього насильства, недопущення його продовження чи повторного вчинення. Терміновий заборонний припис виноситься строком до 10 діб. За порушення вимог термінового заборонного припису передбачена відповідальність за ст. 173-2 КУпАП.

Про застосування запобіжних заходів, передбачених ч. 6 ст. 194 КПК України, у рамках кримінального провадження суд виносить ухвалу про застосування одного або кількох їх видів. Контроль за виконанням цих заходів здійснює слідчий або прокурор (у разі коли справа перебуває у провадженні суду).

За невиконання цих заходів до підозрюваного або обвинуваченого можуть бути застосовані більш жорсткі запобіжні заходи (§ 1 глави 18 КПК України).

3. Суб'єкт злочину. Суб'єктом злочину є особа, до якої було застосовано обмежувальні заходи, передбачені ст. 91-1 цього Кодексу, або обмежувальні приписи, або покладено обов'язок проходження програми для кривдників.

4. Суб'єктивна сторона злочину характеризується умисною формою вини (як прямий, так і непрямої умисел).

5.4. ОСОБЛИВОСТІ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ЗА ВЧИНЕННЯ НИМИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ТА ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ

5.4.1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

У справі забезпечення законності й дисципліни в органах Національної поліції юридична відповідальність відіграє важливу роль, оскільки за допомогою її заходів можна суттєво впливати на свідомість і поведінку поліцейських, виховувати їх у дусі дотримання законів, відповідального ставлення до виконання наданих службових обов'язків.

Специфіка юридичної відповідальності працівників Національної поліції обумовлена перебуванням цих осіб на сервісній державній службі в органах, які здійснюють функції за допомогою форм та методів, притаманних тільки для їх діяльності.

Протиправна поведінка поліцейського, як правило, пов'язана з неналежним здійсненням ним своїх владних повноважень.

Компетентний орган (посадова особа), вирішуючи питання про можливість застосування санкцій щодо поліцейського, який вчинив правопорушення, насамперед встановлює факт його перебування на службі в Націо-

нальній поліції, у певних випадках визначає, чи пов'язана протиправна поведінка винного з його службовою діяльністю, окреслює обсяг та характер службових повноважень, наданих такому працівникові.

Ознаки протиправних діянь, суб'єктами яких можуть бути працівники Національної поліції, санкції за вчинення таких діянь, а також порядок притягнення до відповідальності визначаються низкою чинних в Україні нормативно-правових актів.

Відповідно до ст. 19 Закону України «Про Національну поліцію» в разі вчинення протиправних діянь поліцейські несуть кримінальну, адміністративну, цивільно-правову, матеріальну та дисциплінарну відповідальність відповідно до закону. До того ж, цією статтею на державу покладено обов'язок щодо відшкодування шкоди, завданої фізичній або юридичній особі рішеннями, дією чи бездіяльністю органу або підрозділу поліції, поліцейським під час здійснення ними своїх повноважень.

Крім того, у ст. 15 КУпАП зазначено, що за вчинення адміністративних правопорушень поліцейські несуть дисциплінарну відповідальність, крім випадків порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху, санітарно-гігієнічних і санітарно-протиепідемічних правил і норм, правил полювання, рибальства та охорони рибних запасів, митних правил, вчинення корупційних правопорушень, порушення тиші в громадських місцях, неправомірного використання державного майна, незаконного зберігання спеціальних технічних за-

собів негласного отримання інформації, невжиття заходів щодо окремої ухвали суду чи окремої постанови судді або подання прокурора, ухилення від виконання законних вимог прокурора, порушення законодавства про державну таємницю, порушення порядку обліку, зберігання і використання документів та інших носіїв інформації, які містять конфіденційну інформацію, що є власністю держави, – у перелічених випадках ці особи несуть адміністративну відповідальність на загальних підставах.

5.4.2. ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНОЇ, АДМІНІСТРАТИВНОЇ, ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ, МАТЕРІАЛЬНОЇ І ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Підставою кримінальної відповідальності є злочин. Суб'єктами деяких злочинів можуть бути лише такі фізичні особи, яким, крім загальних, притаманні ще й спеціальні (додаткові) ознаки.

Працівники Національної поліції представляють владу. Деякі з них обіймають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним повноваженням.

Отже, працівники Національної поліції як суб'єкти правопорушень мають додаткові ознаки, а тому можуть відповідати за злочини, за які притягуються до відповідальності тільки особи, яким ці ознаки притаманні.

Відповідно до КК України такими злочинами є:

- зловживання владою або службовим становищем (ст. 364);
- перевищення влади або службових повноважень (ст. 365);
- службове підроблення (ст. 366);
- службова недбалість (ст. 367);
- прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368);
- пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369);
- завідомо незаконні затримання, привід або арешт (ст. 371);
- притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності (ст. 372);

- примушування давати показання (ст. 373);
- порушення права на захист (ст. 374);
- розголошення даних досудового слідства або дізнання (ст. 387) та ін.

Що стосується юридичної відповідальності працівників Національної поліції за вчинення ними домашнього насильства, то вона має свої особливості.

Підставою **кримінальної відповідальності** є кримінальне правопорушення. Зокрема, у разі вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством (ст.ст. 126-1, 134, 151-1, 151-2, 153, 390-1 КК України та статті які містять склади злочинів, що можуть бути вчинені стосовно особи та виступають проявами різних форм домашнього насильства, – ст.ст. 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 125, 126, 127, 129, 135, 136, 146, 150, 150-1, 152, 153, 155, 154, 164, 165, 166, 167, 194, 195, 301, 303, 304, 323 тощо КК України), законодавство не передбачає певних особливостей настання кримінальної відповідальності для такої категорії суб'єктів, як працівники поліції, тобто вони несуть кримінальну відповідальність за такі види правопорушень на загальних підставах.

На особливу увагу заслуговує питання **адміністративної відповідальності** за вчинення працівниками Національної поліції домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або повідомлення про місце свого тимчасового перебування (ст. 173-2 КУпАП). Статтею 15 КУпАП встановлено, що поліцейські у разі вчинення адміністративних правопорушень несуть відповідальність за дисциплінарними статутами.

За окремі порушення, перелік яких міститься у КУпАП, ці особи несуть відповідальність

на загальних підставах з урахуванням лише того, що до них не може бути застосовано виправні роботи і адміністративний арешт.

Слід зауважити, що правопорушення, передбачене ст. 173-2 КУпАП, до цього переліку не входить. Отже, за вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або повідомлення про місце свого тимчасового перебування працівники поліції несуть дисциплінарну відповідальність.

Дисциплінарну відповідальність працівників Національної поліції можна визначити як особливий правовий стан суб'єктів правовідносин, що передбачає наявність у них нормативно закріплених і пов'язаних з перебуванням на службі прав та обов'язків, розуміння доцільності й необхідності дотримання відповідних правових приписів, а також можливість настання несприятливих наслідків у випадку порушення таких приписів на підставі та у порядку, встановлених в законі.

Дисциплінарний статут Національної поліції України, затверджений Законом України від 15 березня 2018 р., закріплює суть службової дисципліни в Національній поліції України, повноваження поліцейських та їхніх керівників щодо її додержання, види заохочень і дисциплінарних стягнень, а також порядок їх застосування та оскарження.

Підставою для дисциплінарної відповідальності для поліцейських у випадку, що нами розглядається, є не дисциплінарний проступок, а адміністративне правопорушення, передбачене ст. 173-2 «Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або повідомлення про місце свого тимчасового перебування» КУпАП.

УВАГА!

Поліцейських, яких в установленому порядку притягнуто до адміністративної, кримінальної або цивільно-правової відповідальності, одночасно може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності.

У разі порушення поліцейським службової дисципліни, невиконання чи неналежного виконання обов'язків поліцейського або виходу за їх межі, порушення обмежень та заборон, визначених законодавством для поліцейських, а також вчинення дій, що підбивають авторитет поліції, наказом керівника підрозділу поліції призначається проведення службового розслідування.

За результатами проведення службового розслідування та підтвердження факту неправомірних дій поліцейського до нього / неї можуть застосовуватися такі види дисциплінарних стягнень:

- 1) зауваження;
- 2) догана;
- 3) сувора догана;
- 4) попередження про неповну службову відповідність;
- 5) пониження у спеціальному званні на один ступінь;
- 6) звільнення з посади;
- 7) звільнення із служби в поліції.

До курсантів (слухачів), які проходять навчання у вищих навчальних закладах із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських, крім означених видів дисциплінарних стягнень, застосовується дисциплінарне стягнення у виді призначення поза чергою в наряд – до п'яти нарядів.

Цивільно-правова відповідальність поліцейських – це вид юридичної відповідальності, що виникає у результаті завдання шкоди фізичній особі внаслідок незаконних діянь поліцейських та покладає на них обов'язок відшкодувати державі завдану шкоду у порядку регресу в разі встановлення у їхніх діяннях складу злочину за обвинувальним вироком суду стосовно них, який набрав законної сили.¹²³

Слід відзначити, що з 2019 р. з'явився новий вид юридичної відповідальності поліцейських – матеріальна відповідальність, що було обумовлено прийняттям Закону України «Про матеріальну відповідальність військовослужбовців та прирівняних до них осіб за шкоду, завдану державі».

Матеріальна відповідальність поліцейських – це вид юридичної відповідальності, що полягає в обов'язку поліцейських відшкодувати повністю або частково пряму дійсну шкоду, що її було завдано з їх вини шляхом знищення, пошкодження, створення нестачі, розкрадання або незаконного використання ввіреного їм майна під час виконання службових обов'язків, а також додаткове стягнення в дохід держави як санкція за протиправні дії у разі застосування підвищеної матеріальної відповідальності.

123 Панченко О.І. Цивільно-правова відповідальність поліцейських в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2019. С. 15.

Підставою для притягнення до матеріальної відповідальності є шкода, завдана неправомірним рішенням, невиконанням чи неналежним виконанням поліцейським службових обов'язків, крім випадків завдання шкоди внаслідок:

- 1) дії непереборної сили;
- 2) необхідної оборони;
- 3) крайньої необхідності;
- 4) виконання наказу або розпорядження командира (начальника), крім випадків виконання явно злочинного наказу або розпорядження;
- 5) виправданого службового ризику;
- 6) затримання особи, що вчинила злочин, фізичний або психічний примус;
- 7) виконання спеціального завдання із запобігання чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Види відповідальності за вчинення домашнього насильства?
2. Яка характеристика складу адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення?
3. Об'єкт адміністративного правопорушення?
4. Об'єктивна сторона адміністративного правопорушення?
5. Суб'єкт адміністративного правопорушення?
6. Суб'єктивна сторона адміністративного правопорушення?
7. Які заходи передбачені терміновим заборонним приписом?
8. Який процесуальний порядок притягнення до адміністративної відповідальності за вчинення правопорушення, передбаченого ст. 173-2 КУпАП?
9. Що можна розуміти під цивільно-правовою відповідальністю за вчинення домашнього насильства?
10. Яка загальна характеристика заходів кримінальної відповідальності за вчинення домашнього насильства?
11. Які спеціальні заходи кримінальної відповідальності за вчинення домашнього насильства?
12. Яка характеристика складу окремих кримінальних правопорушень, пов'язаних із вчиненням домашнього насильства?
13. Які види обмежувальних заходів, передбачені законодавством, застосовуються до кривдника?
14. Об'єкт кримінального правопорушення?
15. Об'єктивна сторона кримінального правопорушення?
16. Суб'єкт кримінального правопорушення?
17. Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення?
18. Яка загальна характеристика юридичної відповідальності працівників Національної поліції?
19. Яка характеристика кримінальної, адміністративної, цивільно-правової, матеріальної і дисциплінарної відповідальності працівників Національної поліції?

РОЗДІЛ 6.

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ПОДОЛАННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Правові засади запобігання та протидії домашньому насильству в Україні містяться у міжнародних документах та актах національного законодавства.

6.1. МІЖНАРОДНІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ — ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

Міжнародні стандарти, спрямовані на подолання домашнього насильства, є основою національного законодавства України у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

Можна виокремити умовні напрями розвитку міжнародних та європейських стандартів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству:

- 1) визнання рівності прав чоловіків та жінок;
- 2) боротьба з дискримінацією щодо жінок;
- 3) визнання прав дітей та їх захист;
- 4) визнання домашнього насильства як окремого виду насильства і боротьба з ним.

Розглянемо їх докладніше.

ВИЗНАННЯ РІВНОСТІ ПРАВ ЖІНОК ТА ЧОЛОВІКІВ

Домашнє насильство щодо жінок є, як правило, гендерно обумовленим, тобто спрямовано проти них саме через їхню належність до жіночої статі. За своєю суттю це є проявом дискримінації за статтю. Отже, правовою основою запобігання домашньому насильству

є міжнародні документи, які встановлюють рівні із чоловіками права жінок і запобігають дискримінації та насильству за ознакою статі.

Статут Організації Об'єднаних Націй (ООН) (1945 р.),¹²⁴ в якому закріплено рівні права чоловіків і жінок та зазначено, що держави повинні забезпечувати повагу до прав і свобод людини незалежно від статі.

Таким чином, уперше на міжнародному рівні був закладений фундаментальний принцип гендерної рівності, що далі конкретизовувався у наступних нормативно-правових актах.

Загальна декларація прав людини (1948 р.), відповідно до ст. 2 якої кожна особа повинна володіти всіма правами та всіма свободами, проголошеними в цій Декларації, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, майнового, станового та іншого становища.¹²⁵

У 30 статтях Декларації були проголошені першочергові та невід'ємні права, що їх повинні мати абсолютно всі люди, зокрема: ст. 3 – право на життя, на свободу і на особисту недоторканність; ст. 5 – ніхто не повинен зазнавати тортур, або жорстокого, нелюдського,

¹²⁴ Устав Організації Об'єднаних Націй и Устав Международного Суда. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010

¹²⁵ Всеобщая декларация прав человека от 10 декабря 1948 г. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015

або такого, що принижує його гідність, поведження і покарання; ст. 16 – жінки і чоловіки мають рівні права у шлюбі. Таким чином, ці базові тези передбачають, що ніхто не може зазнавати насильства у будь-якій формі. Цей нормативно-правовий акт є базовим для всіх інших актів в галузі прав людини, оскільки містить права, які є природними і невідчужуваними та підлягають обов'язковому захисту державою. Незважаючи на те, що після прийняття цієї Декларації пройшов вже значний проміжок часу, її положення не втрачають своєї актуальності, а постійно враховуються й деталізуються у інших нормативно-правових актах як міжнародного, так і національного рівня.

Через те, що Загальна декларація прав людини була прийнята й проголошена резолюцією Генеральної Асамблеї ООН, за своєю юридичною силою вона мала лише рекомендаційний характер. Тому з метою впровадження положень Декларації в життя були розроблені обов'язкові до виконання державами-учасницями два міжнародних правових акта: Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права і Міжнародний пакт про громадянські і політичні права.

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966 р.),¹²⁶ в ст. 23 якого зазначається, що права та обов'язки подружжя є рівними. Це означає, що не може бути ніякої переваги в одного з подружжя над іншим. Особливого значення цей принцип набуває в рамках боротьби з економічним насильством, оскільки відповідно до вказаної статті один з членів сім'ї не може маніпулювати іншим, посиляючись на те, що він або вона, наприклад, фінансово утримує родину, а отже, має переваги у праві розпорядженні сімейним бюджетом. Таким чином, створюється

обов'язок держави вживати всіх заходів щодо забезпечення рівноправ'я у сімейному житті.

Стаття 24 Пакту передбачає, що кожна дитина має право на такі заходи захисту, які є необхідними в її становищі як малолітньої, з боку її сім'ї, суспільства і держави. Це означає, що по-перше, дитина через її малолітство є об'єктом особливого захисту з боку її сім'ї, суспільства і держави, а по-друге, ця стаття надає державі повне право втручатися в сімейні справи у разі, якщо безпеці дитини існує загроза. До закріплення цього принципу на міжнародному рівні поведження з дитиною вважалося суто сімейною справою, а відтак – дитина повністю залежала від розсуду батьків або осіб, які їх замінюють. Це створювало підґрунтя для порушення прав дітей, натомість закріплення в Пакті тези щодо можливості втручання держави з метою захисту інтересів дітей надало правові гарантії їх захисту.

Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.),¹²⁷ в ст. 10 якого закріплюється охорона материнства та дитинства:

- особлива охорона повинна надаватися матерям протягом розумного періоду до і після пологів. Протягом цього періоду працюючим матерям повинна надаватися оплачувана відпустка або відпустка з достатньою допомогою по соціальному забезпеченню;
- дітей і підлітків має бути захищено від економічної і соціальної експлуатації;
- застосування праці дітей і підлітків в галузі, шкідливій для їх моральності і здоров'я чи небезпечній для життя або такої, що може завдати шкоди їх нормальному розвитку, повинно каратися за законом;

126 Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043

127 Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права від 16 грудня 1966 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042

- держави повинні встановити межі віку, нижче яких користування платною дитячою працею забороняється і карається законом.

Таким чином, на державу покладається обов'язок створити умови для жінок, які народили дитину, щоб їх соціальні та економічні права не порушувалися у зв'язку з цим. Також важливим є закріплення економічних прав дитини, зокрема заборони примусової праці, а також праці в умовах, що завдають істотної шкоди дитини.

Загальну декларацію прав людини, а також Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права і Міжнародний пакт про громадянські і політичні права часто називають Хартією прав людини, оскільки вони закріплюють основоположні права людини, обов'язкові до визнання та захисту державами-учасницями, які долучилися до цих міжнародних стандартів.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.), або, як її частіше називають, – **Європейська конвенція з прав людини**,¹²⁸ закріплює основоположні права людини, зокрема право на життя (ст. 2), заборону катування (ст. 3), право на свободу і особисту недоторканність (ст. 5), свободу думки, совісті та релігії (ст. 9), свободу вираження поглядів (ст. 10) та ряд інших прав.

Ці права підлягають захисту державою, а їх порушення тягне відповідальність. Але найголовніша цінність цієї Конвенції полягає у тому, що вона передбачає реальний механізм захисту цих та інших визначених у ній прав за допомогою звернення за захистом до Європейського суду з прав людини.

Якщо особа вважає, що під час судового розгляду справи про домашнє насильство були допущені певні порушення з боку держави, то після вичерпання всіх передбачених українським законодавством заходів вона може звернутися до Європейського суду з прав людини про порушення ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Вказана стаття передбачає, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом. При цьому судові рішення проголошуються публічно, але преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін. Це є додатковою гарантією, яка захищає право осіб, що постраждали від домашнього насильства, на приватність. Відомо, що однією із причин незначної кількості повідомлень про факти домашнього насильства є почуття сорому жертв насильства та їх небажання оприлюднювати проблему.

БОРІТЬБА ІЗ ДИСКРИМІНАЦІЄЮ ЩОДО ЖІНОК

Від домашнього насильства найчастіше потерпають жінки та діти, а отже, найбільша увага світової спільноти зосереджена на захисті саме їх. Жінки почали боротися за свої права ще з XVIII століття. Але якісь реальні права і свободи, які б закріплювалися на рівні законів, вони отримали лише у XX столітті. Спочатку жінки прагнули отримати виборчі права. У 1983 р. у Новій Зеландії жінки вперше отримали виборчі права, а з часом ними були наділені жінки майже усіх країн світу.

128 Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004

Рух, спрямований на ліквідацію дискримінації щодо жінок, метою якого є забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків і жінок, називається фемінізмом. Феміністський рух сприяв визнанню за жінками багатьох прав, яких вони були позбавлені до XX століття: права займати державні, в тому числі вищі державні посади, отримувати освіту, працювати на будь-якій роботі та отримувати рівну із чоловіками оплату, мати рівні права у шлюбі, репродуктивні права. Це зумовило прийняття міжнародних документів, які надають жінкам права та можливості в окремих суспільно-значущих сферах: Конвенції МОП про рівне винагородження чоловіків і жінок за працю рівної цінності № 100 (1951 р.); Конвенції про політичні права жінок (1952 р.); Конвенції про громадянство одруженої жінки (1957 р.); Конвенції про згоду на вступ у шлюб, мінімальний шлюбний вік і реєстрацію шлюбів (1962 р.); Декларації про захист жінок і дітей у надзвичайних обставинах і в період збройних конфліктів (1974 р.) та інших.

Сучасний фемінізм характеризується посиленням боротьби з будь-якими проявами насильства щодо жінок, серед яких домашньому насильству відводиться центральне місце. Оскільки саме жінки становлять найбільш уразливу групу, що страждає від насильницьких дій з боку членів своєї сім'ї (батьків, чоловіків, братів тощо), то на конкретизацію зазначених прав людини було видано ряд міжнародних документів, одним із яких стала **Конвенція про ліквідацію усіх форм дискримінації стосовно жінок** (1979 р.).¹²⁹ Цей документ ще називають «Біллем про права жінок», оскільки він є основоположним міжнародним актом у сфері забезпечення їх прав.

У ст. 5 Конвенції зазначається, що на державу покладається обов'язок змінити соціальні та

культурні моделі поведінки чоловіків і жінок з метою викоринювання забобонів, звичаїв та всіх інших проявів, що ґрунтуються на ідеї неповноцінності чи зверхності однієї зі статей або стереотипності ролі чоловіків і жінок. У свою чергу ст. 16 Конвенції покладає на державу обов'язок вживати всіх належних заходів для ліквідації дискримінації щодо жінок в усіх питаннях, що стосуються шлюбу та сімейних стосунків. Також ця стаття спрямована на захист не лише жінок, а й дітей, оскільки прямо вказується, що при будь-яких діях в сім'ї, спрямованих на встановлення рівноправ'я подружжя, інтереси дітей мають перевагу.

На виконання положень цієї Конвенції був створений спеціальний орган – Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок. З метою надання можливості державам визнати компетенцію Комітету з ліквідації дискримінації щодо жінок щодо розслідування скарг приватних осіб був підписаний **Факультативний протокол до Конвенції ООН про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок від 6 грудня 1999 р.** (ратифікований Україною 5 червня 2003 р.). Цей документ надає можливість подати одноособову або колективну скаргу до вказаного Комітету у разі виявлення фактів дискримінації за ознакою статі. З метою перевірки дотримання встановлених у Конвенції зобов'язань передбачений обов'язок держави звітувати раз на чотири роки щодо реального стану речей у сфері забезпечення прав жінок і відповідних державних заходів, спрямованих на забезпечення цієї безпеки.

Загальна рекомендація № 19 Комітету ООН з ліквідації дискримінації стосовно жінок (1992 р.) є першим міжнародним документом, який закріплює поняття «насильство щодо жінок», що визнано формою дискримі-

¹²⁹ Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію усіх форм дискримінації стосовно жінок від 18 грудня 1979 р.
URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207

нації за ознакою статі, яка серйозно обмежує можливості жінок в аспекті користування правами і свободами на засадах рівності з чоловіками. Крім того, цей документ визначає насильство за ознакою статі (гендерно обумовлене насильство), яке охоплює дії, що завдають фізичної, психічної, шкоди або страждань, а також загрозу застосування таких дій, примушування або позбавлення волі.

При цьому наголошується, що насильство за ознакою статі, у тому числі домашнє насильство, знижує ефективність або взагалі перешкоджає користуванню жінками своїми правами та свободами відповідно до загальних норм міжнародного права або положень конвенцій про права людини. Державам-учасницям рекомендовано розробити систему заходів, спрямованих на подолання домашнього насильства та його наслідків, серед яких – обов'язок забезпечити ефективний захист від домашнього насильства, запровадити ефективні процедури подання скарг і засоби судового захисту, у тому числі компенсації для жертв насильства.¹³⁰

Декларація ООН про викоринювання насильства щодо жінок (1993 р.)¹³¹ визначає останнє як будь-який акт насильства, що здійснюється на підставі статі, який спричиняє або може спричинити фізичну, статеву або психологічну шкоду або страждання жінкам, а також погрози застосування таких актів, примус або свавільне позбавлення волі як у суспільному, так і в приватному житті. Це визначення стало прикладом вживання цього терміна у національному законодавстві. В ст. 2 наводиться перелік діянь, які кваліфікуються як насильство проти жінок: фізичне, статеве і психологічне, що має місце в сім'ї,

у тому числі нанесення побоїв, статеве примушування щодо дівчаток у сім'ї, насильство, пов'язане з приданим, зґвалтування дружини чоловіком, операції на жіночих статевих органах, що призводять до каліцтва, та інші традиційні практики, що завдають шкоди жінкам, позашлюбне насильство і насильство, пов'язане з експлуатацією. Необхідно звернути увагу, що це – не виключний перелік. Декларація вимагає від держав послідовно впроваджувати політику викоринювання насильства щодо жінок, не допускаючи при цьому будь-яких звичаїв, традицій або релігійних мотивів для відхилення від своїх обов'язків. У ст. 4 міститься перелік конкретних заходів, яких держава повинна вживати з цією метою: від встановлення правової основи протидії насильству до забезпечення реалізації прав жінок і притягнення порушників до відповідальності.

Пекінська декларація та Платформа дій (1995 р.)¹³² наголошують, що рівні права, можливості та доступ до ресурсів, рівний розподіл сімейних обов'язків між чоловіками і жінками і гармонійне партнерство між ними мають ключове значення для їхнього добробуту і добробуту їхніх родин, а також для зміцнення демократії. При цьому чітко визнання і підтвердження права всіх жінок на контроль за всіма аспектами свого здоров'я, зокрема їх власною фертильністю, мають основне значення для реалізації їхніх можливостей.

Ці нормативно-правові акти стали першими, в яких закріплено поняття «гендер» та «гендерно обумовлене насильство». Вони є знаковими для захисту прав жінок, в тому числі від домашнього насильства.

130 Судовий розгляд справ, пов'язаних з вчиненням насильства в сім'ї в Україні: проблеми відповідності міжнародним стандартам та шляхи вдосконалення: науково-практичний посібник / М.В. Євсюкова, Г.О. Христова, О.А. Шаповалова та ін. / за заг. ред. О.А. Шаповалової, С.О. Павлиш. Київ: ТОВ «Компанія «Вайте», 2011. С. 10–11.

131 Декларація про викоринювання насильства щодо жінок від 20 грудня 1993 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_506

132 Пекінська декларація від 15 вересня 1995 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_507

З метою якнайповнішої реалізації жінками своїх прав на державу покладаються наступні зобов'язання: забезпечити жінкам і дівчатам можливості повного користування всіма правами й свободами людини і вжити дієвих заходів з недопущення порушення цих прав і свобод (п. 23); ужити всіх необхідних заходів для ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок і дівчат і усунення всіх перешкод на шляху досягнення рівності між чоловіками та жінками, поліпшення становища жінок і розширення їхніх прав (п. 24); запобігати й усувати будь-які форми насильства щодо жінок і дівчат (п. 29).

Пекінська Платформа дій виокремлює 12 важливіших напрямів діяльності стосовно стану жінок: жінки і злиденність; освіта і професійна підготовка жінок; жінки та охорона здоров'я; насильство щодо жінок; жінки і збройні конфлікти; жінки й економіка; участь жінок у роботі директивних органів і в процесі прийняття рішень; інституційні механізми поліпшення становища жінок; права жінок; жінки і засоби масової інформації; жінки і навколишнє середовище; дівчата – діти.

Факультативний протокол до Конвенції про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок (1999 р.)¹³³ надає будь-якій особі право після того, як буде вичерпано всі національні можливості захисту від насильства, звернутися до Комітету з ліквідації дискримінації щодо жінок та обстоювати порушені права на міжнародному рівні. У цьому документі підтверджуються основні тези раніше прийнятих міжнародних актів щодо забезпечення гендерної рівності, заборони дискримінації щодо жінок, протидії насильству, зокрема домашньому.

Зміни у житті людства ставлять перед державами нові цілі, яких вони повинні досягати. 25 вересня 2015 р. на Саміті ООН був ухвалений план дій, орієнтований на виведення світу на траєкторію сталого та життєстійкого розвитку, який отримав назву «**Цілі сталого розвитку**»¹³⁴. Він розрахований на період з 2015 по 2030 роки та визначає 17 глобальних цілей, що ставляться перед країнами світу. Ціллю № 3 визначено забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчаток. У документі зазначається, що це передбачає, зокрема, ліквідацію всіх форм дискримінації щодо всіх жінок та дівчат; ліквідацію всіх форм насильства щодо жінок і дівчат як в публічній, так і в приватній сфері; визнання та цінування неоплачуваної роботи по домашньому господарству тощо. На виконання зазначених у документі рекомендацій Україна розробила ряд завдань, які необхідно здійснити. Одним із них визначалося зниження рівня гендерно обумовленого та домашнього насильства, забезпечення ефективного запобігання його проявам та своєчасної допомоги постраждалим.¹³⁵

Загальна рекомендація №35 Комітету ООН з ліквідації дискримінації стосовно жінок з гендерно-обумовленого насильства над жінками, що є оновленням загальної рекомендації №19 (2017 р.) рекомендує державам-учасницям вжити заходів щодо попередження, захисту, судового переслідування, покарання та відшкодування збитків; збору та моніторингу даних та міжнародного співробітництва з метою прискорення ліквідації гендерно-обумовленого насильства над жінками. Всі ці заходи повинні бути реалізовані з підходом, орієнтованим на жертв/постраждалих, визнаючи жінок як суб'єктів права та

133 Факультативний протокол до Конвенції про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок.
URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_794

134 Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. P. 21–22.
URL: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E

135 Національна доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна». URL: http://www.un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf

сприяючи їхній діяльності та автономії, у тому числі здатності дівчат розвиватися з дитинства до юнацтва. Крім того, ці заходи повинні бути розроблені та впроваджені за участю жінок та з урахуванням особливостей жінок, які підпадають під вплив перехресних форм дискримінації.¹³⁶

Розглянуті акти є ключовими, але це – не повний перелік міжнародних документів, які захищають права жінок від дискримінації, що може своїм наслідком мати насильство. Всі розглянуті міжнародні стандарти спрямовані на захист права жінок від посягань різного характеру, зокрема від проявів домашнього насильства.

ВИЗНАННЯ ПРАВ ДІТЕЙ ТА ЇХ ЗАХИСТ

Ще однією вразливою категорією, яка найчастіше страждає від домашнього насильства, є діти. Довгий історичний період діти, як і жінки, не розглядалися як особи, яким взагалі належать які-небудь права. Поводження з ними довгий час вважалося виключно сімейною справою, в яку ніхто не міг втручатися. Перша світова війна продемонструвала, наскільки беззахисними є діти, і те, що саме від держави залежить створення належних умов їх життя. З огляду на це Генеральна Асамблея Ліги Націй у 1924 р. прийняла **Женевську конвенцію прав дитини**, в якій були зазначені основні життєві потреби дитини, що їй повинні забезпечувати дорослі. Незважаючи на свій доволі примітивний виклад, цей документ був досить прогресивним для свого часу, однак не мав жодного механізму реалізації та гарантій, а відтак – лише окреслював коло питань, на які

держава мала звертати увагу. Однак прийняття цього документу засвідчило про звертання уваги світової спільноти до прав дитини й стало поштовхом для розробки міжнародних стандартів в цій галузі.

Ситуація суттєво змінилася після прийняття **Декларації прав дитини (1959 р.)**¹³⁷, яка стала першим міжнародним документом, що визнав і закріпив права дітей. Необхідно відзначити, що ця Декларація була прийнята одностайно всіма 78 членами Генеральної Асамблеї ООН, що свідчило про її виняткову значущість. У Декларації визнавалося, що дитина внаслідок її фізичної і розумової незрілості потребує спеціальної охорони і піклування, зокрема належного правового захисту. По суті, ця теза стала відправною точкою у формуванні розгалуженої бази міжнародних актів, спрямованих на визнання та захист прав дитини. Декларація включає 10 принципів, яких повинна дотримуватися країна задля забезпечення нормального розвитку дітей. Окремим дев'ятим принципом наголошено, що дитина повинна бути захищена від усіх форм недбалого ставлення, жорстокості й експлуатації.

Але у вказаній Декларації лише визначалися принципи, якими повинні керуватися держави для забезпечення відповідного життя дітей. Натомість у 1989 р. резолюцією Генеральної Асамблеї ООН була прийнята **Конвенція про права дитини**, яка стала першим обов'язковим актом для країн, які її ратифікували (Україна ратифікувала її 27 лютого 1991 р.)¹³⁸ Конвенція встановлює обов'язок держав вживати всіх необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних і просвітніх заходів з метою захисту дитини від усіх

136 Загальна рекомендація №35 Комітету ООН з ліквідації дискримінації стосовно жінок з гендерно-обумовленого насильства над жінками, що є оновленням загальної рекомендації №19. URL: <https://qrqo.page.link/aQetU>

137 Декларація прав дитини. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384

138 Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021

форм фізичного і психологічного насильства, образ чи зловживань, відсутності піклування чи недбалого і брутального поведіння та експлуатації, у тому числі сексуальних зловживань, з боку батьків, законних опікунів чи будь-якої іншої особи, яка турбується про дитину.

Важливим здобутком Конвенції про права дитини є створення Комітету з прав дитини, основна мета якого – моніторинг виконання державами-учасницями взятих на себе зобов'язань, визначених Конвенцією. Одним із механізмів перевірки є передбачений обов'язок держав звітувати кожні п'ять років про вжиті ними заходи щодо закріплення визначених у Конвенції прав та прогрес, досягнутий у їх реалізації.

Регіональним документом, спрямованим на забезпечення прав дітей, є **Європейська конвенція про здійснення прав дітей**, прийнята Радою Європи в 1996 р.¹³⁹ Ця Конвенція надає дітям можливість реалізувати особисто або через інших осіб чи органи процесуальні права бути проінформованими та допущеними до участі в розгляді судовим органом справ, що їх стосуються. Цим гарантується, що справа вирішуватиметься саме в інтересах дітей. Тобто при розгляді судових справ щодо домашнього насильства думка дитини обов'язково береться до уваги.

Міжнародним документом, спрямованим на захист статевої недоторканості дитини, є **Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (2007 р.)**,¹⁴⁰ яка постави-

ла перед державами-учасницями завдання щодо запобігання сексуальній експлуатації та сексуальному насильству стосовно дітей і боротьби із цими явищами; захисту прав дітей, які стали жертвами сексуальної експлуатації та сексуального насильства; сприяння національному та міжнародному співробітництву в боротьбі із сексуальною експлуатацією та сексуальним насильством стосовно дітей.

У 2014 р. був прийнятий **Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо процедури повідомлень**,¹⁴¹ відповідно до якого діти безпосередньо або їх представники мають право звертатися до Комітету ООН з прав дитини з індивідуальними повідомленнями щодо порушення державою-учасницею прав, передбачених Конвенцією про права дитини.

ВИЗНАННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ЯК ОКРЕМОГО ВИДУ НАСИЛЬСТВА І БОРЬОБА З НИМ

На сьогодні спеціальним міжнародним стандартом, цілеспрямовано створеним з метою запобігання та протидії домашньому насильству, є **Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами**, більш відома як Стамбульська конвенція, прийнята Комітетом міністрів Ради Європи в 2011 р.¹⁴² Ця Конвенція є потужним прогресивним актом, який передбачає дієві заходи боротьби з домашнім насильством та

139 Європейська конвенція про здійснення прав дітей від 25 січня 1996 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_135

140 Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства від 25 жовтня 2007 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927

141 Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо процедури повідомлень від 20 листопада 2014 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_160

142 Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція). Довідник для членів парламенту. URL: <https://rm.coe.int/1680096e45>

насильством щодо жінок взагалі. Але станом на сьогодні ця Конвенція не ратифікована Україною (хоча і підписана в 2011 р.). За умови ратифікації Стамбульської конвенції Україна зробить значний крок уперед щодо запобігання та протидії домашньому насильству. Однак необхідно пам'ятати, що міжнародні норми діють тоді, коли вони ратифіковані, а держава розробляє та приймає національне законодавство саме з урахуванням цих міжнародних стандартів.

Зокрема, в сфері удосконалення законодавства щодо протидії домашньому насильству необхідно враховувати наступні міжнародні та європейські стандарти:

- Рекомендація № R (85) 4 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Про насильство в сім'ї» (1985 р.);
- Рекомендація № R (90) 2 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Щодо соціальних заходів стосовно насильства в сім'ї» (1990 р.);
- Рекомендація № R (91) 9 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Про невідкладні заходи у справах сім'ї» (1991 р.);
- Резолюція № S-23/3 «Подальші заходи та ініціативи щодо втілення в життя Пекінської декларації і Платформи дій», прийнята на 23-й спеціальній сесії Генеральної Асамблеї ООН (2000 р.);
- Рекомендація № Rec (2002) 5 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Про захист жінок від насильства» (2002 р.);
- Рекомендація № 1582 (2002) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Домашнє насильство щодо жінок» (2002 р.);
- План дій ОБСЄ щодо підтримки гендерної рівності (2004 р.);
- Рішення Ради міністрів ОБСЄ 15/05 щодо запобігання та протидії насильству щодо жінок (2005 р.);
- Резолюція № 1512 (2006) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Парламентарі об'єдналися для протидії домашньому насильству щодо жінок» (2006 р.);
- Резолюція № 1635 (2008) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Протидія насильству щодо жінок: на шляху до Конвенції Ради Європи» (2008 р.);
- Резолюція Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2020 року (2016 р.).

Незважаючи на те, що вказані документи носять рекомендаційний характер, вони відіграють важливу роль у формуванні національного законодавства, оскільки задають вектори його розвитку.

6.2. НАЙКРАЩІ ПРАКТИКИ ТА ДОСВІД ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ІНШИХ ДЕРЖАВ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

Протидія сімейному насильству набула статусу всесвітньо важливої справи з моменту оприлюднення статистичних даних ООН про те, що від вчинення насильства в сім'ях потерпає кожна третя, а за даними Всесвітньої організації охорони здоров'я – кожна шоста жінка.¹⁴³

У 2014 р. у ЄС було здійснено опитування серед жінок. Це – найбільше дослідження, проведене на цю тему. Воно показало, що жертвами насильства в країнах ЄС стали 62 млн жінок. Найбільш низький рівень насильства щодо жінок був зареєстрований у Польщі – 19% опитаних.

ПОЛЬЩА

За законодавством Польщі насильство у сім'ї карається більш суворо, ніж насильство проти сторонніх осіб. Статтею 207 Кримінального кодексу за фізичне або психічне насильство над близькою особою встановлюється покарання у виді позбавлення волі від 3 місяців до 5 років.¹⁴⁴ Якщо насильство у сім'ї було здійснено з особливою жорстокістю, вста-

новлюється покарання у виді позбавлення волі до 10 років (§ 2 ст. 207). Якщо внаслідок насильства над близькою особою ця особа вчинила спробу самогубства, встановлюється покарання у виді позбавлення волі від 2 до 12 років.

У Польщі Закон щодо протидії злочинам в сім'ї був прийнятий в червні 2010 р. і набув чинності 1 серпня 2010 р.¹⁴⁵ Відповідно до цього Закону у кожній гміні (територіальній одиниці) розпочали свою роботу міждисциплінарні групи, до складу яких входять представники: органів соціального захисту, муніципальної комісії вирішення проблем, пов'язаних з алкоголем, освіти, охорони здоров'я та неурядових організацій. Міждисциплінарні групи несуть відповідальність за вжиття заходів з метою надання спільної допомоги в окремих випадках, а також за координацію всіх заходів, що стосуються насильства в сім'ї.

Нововведенням стало створення нових освітніх програм, спрямованих на перевиховання осіб, які вчинили насильницький злочин щодо члена або членів своєї сім'ї. Закон також встановлює процедуру вилучення ди-

143 Біяк О.О. Значення міжнародного досвіду протидії насильству в сім'ї. URL: https://www.legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=467%3A050313-19&catid=61%3A2-0313&itemid=76&lang=ru

144 Кримінальний кодекс Польщі. URL: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19970880553+2014%2401%2427&min=1>

145 Міжнародний досвід попередження та протидії домашньому насильству: монографія / А.О. Галай, В.О. Галай, Л.О. Головка та ін. К.: КНТ, 2014. 160 с.

тини із сім'ї соціальним працівником, якщо її життя або здоров'я перебуває в небезпеці. Рішення приймається спільно з працівниками поліції, лікарем, медсестрою або фельдшером. Соціальний працівник зобов'язаний повідомити про прийняття такого рішення суд з сімейних справ протягом 24 годин з моменту прийняття такого рішення, а суд потім приймає рішення про подальшу долю дитини. За Законом щодо протидії злочинам в сім'ї жертва сімейного насильства має право на безкоштовне медичне обстеження для того, щоб визначити причину і характер тілесних ушкоджень, і право на безкоштовні медичні довідки, які можуть бути використані як докази в ході судового розгляду справи.

Позитивним нововведенням Закону стало те, що він передбачає оперативний та швидкий механізм реагування на факти сімейного насильства. Так, відповідно до Закону щодо протидії злочинам в сім'ї було створено «блакитну лінію», за якою можна повідомити поліцію у разі вчинення домашнього насильства, внаслідок чого поліція разом з прокуратурою негайно вчиняють дії щодо усунення загрози; якщо дитина зазнає жорстокого поводження, то вона може бути негайно вилучена, навіть без рішення суду. Тоді дитина утримується в лікарні, «тимчасовій сім'ї», а протягом 24 годин суд розглядає це питання та визначає подальші дії. Якщо особа була засуджена за злочини проти дитини, але звільнена від відбування покарання, однак продовжує вчинювати злочини проти дитини, – така інформація негайно повідомляється суду і особа направляється для реального відбування покарання.

Запобігання сімейному насильству та переслідування винних є одним з пріоритетів польської поліції. Правовою основою здійснення діяльності польськими поліцейськими

у сфері запобігання сімейному насильству є розпорядження Ради Міністрів від 13 вересня 2011 р. За вчинення насильства у сім'ї законодавством Республіки Польща передбачається виключно кримінальна відповідальність. До обов'язків працівників поліції у цій сфері належить проведення, наскільки це є можливим, з особою, щодо якої існує підозра, що вона вчиняє насильство в сім'ї, роз'яснювальної бесіди про кримінальну відповідальність за насильство у сім'ї та пояснення такої особі необхідності поводити себе відповідно до закону і правил суспільного співжиття.

Новим і досить цікавим є досвід Польщі щодо запровадження так званої процедури «блакитних карток», яка має, головним чином, профілактичний характер. Систему «блакитних карток» (зразки звітів про випадки насильства) впроваджено в 1998 р. національними поліцейськими органами на всій території Польщі. Картки призначені для використання поліцейськими під час їхнього втручання. Одна з «блакитних карток» надає потерпілій особі інформацію про її права і номери телефонів інституцій, які можуть допомогти потерпілим від насильства. Інша картка містить вказівки для збирання і документування свідчень про місце злочину.

ЧЕСЬКА РЕСПУБЛІКА

У березні 2006 р в Чехії було прийнято Закон № 135/2006 «Про попередження насильства в сім'ї», який набув чинності у січні 2007 р.¹⁴⁶ Відповідно до Закону для захисту осіб, якщо їх життю і здоров'ю загрожує небезпека, застосовується спеціальний захід – тимчасове виселення з житлового приміщення, в якому винний проживає разом з жертвою насильства.

146 Закон Чеської Республіки «Про запобігання домашньому насильству» від 14 березня 2006 р.
URL: <http://www.domacinasili.cz/pravni-uprava/zakon-na-ochranu-pred-domacim-nasilim/>

На виконання положень вказаного Закону, починаючи з 2007 р. запрацювали кризові центри, які надають соціально-психологічну допомогу особам, які стали жертвами сімейного насильства. Якщо існує загроза повторного насильства, відповідно до Закону особам, які знаходяться під загрозою домашнього насильства, надається судова допомога шляхом виселення правопорушника зі спільного з жертвою помешкання.

З метою реалізації положень Закону на практиці були здійснені системні заходи з навчання соціальних працівників, працівників поліції, охоронців, суддів, лікарів, працівників органів соціально-правової охорони дітей, адміністративних комісій, органів місцевого самоврядування та інших фахівців, які мають контакт з жертвами насильства у сім'ї, що мали значний позитивний ефект.

У 2008 р. до Закону № 273/2008 «Про поліцію Чеської Республіки»¹⁴⁷ були внесені поправки, які спростили процедуру застосування спеціального заходу – виселення поліцією правопорушника зі спільного помешкання. Підставою для виселення правопорушника поліцейським є розумне припущення, що ґрунтується на встановлених фактах, що людина знаходиться на межі здійснення небезпечного посягання на життя, здоров'я або свободу або особливо тяжкого посягання проти гідності іншої особи, відповідно до якого співробітник поліції має право виселити таку особу не тільки з квартири або будинку, де вона мешкає разом із потенційною жертвою, а й з прилеглої території, а також заборонити особі повертатися в спільне житлове приміщення та контактувати з жертвою домашнього насильства.

Процес виселення полягає у тому, що поліцейський своїм рішенням повідомляє право-

порушника про негайне залишення житла з передачею ключів від помешкання, при цьому думка потерпілої сторони про зменшення вказаного строку не враховується. Особі, що повинна залишити житло, поліцейським надається список тих адрес, де вона може тимчасово мешкати. Вказане рішення може бути оскаржене керівництву поліції, однак воно не зупиняє його дію. При залишенні помешкання особа має право забрати особисті речі та інші предмети, необхідні для бізнесу або професії. Протягом 24 годин працівники поліції повідомляють центр надання допомоги про прийняте рішення, який надає особі протягом 48 годин правову, психологічну та соціальну підтримку, а також протягом 3 днів проводить перевірку законності виселення особи.

За порушення встановлених обмежень передбачена кримінальна відповідальність. Так, відповідно до глави 215а Кримінального кодексу Чеської Республіки: «До кожного, хто завдає шкоди іншій особі, з якою разом проживає в одному житловому приміщенні, передбачається застосування санкцій у вигляді позбавлення волі на строк до трьох років». Така санкція статті діє за умови, якщо винуватий не усвідомить характер своїх протиправних дій і буде продовжувати проявляти насильство стосовно члена сім'ї, з яким проживає в одному житловому приміщенні, та якщо до нього вже застосовувалася санкція статті, яка передбачає тимчасове виселення з житлового приміщення.

Наступною новелою є заборона правопорушнику зустрічатися з жертвою сімейного насильства і заборона встановлення контактів з нею, утримання від яких вважається обов'язком правопорушника. Поліція при роботі у сфері домашнього насильства діє відповідно

147 Закон Чеської Республіки «Про поліцію Чеської Республіки» від 17 липня 2008 р.
URL: http://pravo.org.ua/files/Criminal%20Justice/cheh_2.pdf

до Кримінального кодексу № 40/2009, Закону «Про поліцію» та Закону «Про адміністративні правопорушення».

У § 354 Кримінального кодексу Чеської Республіки передбачено кримінальний злочин «Небезпечне переслідування», що нерідко стає продовженням злочину «Насильство над особою, яка проживає в спільному помешканні», після того як жертва сімейного насильства залишає правопорушника. У § 141 Кримінального кодексу встановлена можливість пом'якшення покарання за вбивство шляхом взяття до уваги умови здійснення вбивства особою, яка тривалий час була жертвою сімейного насильства.

АВСТРІЯ

У листопаді 1996 р. Австрійська національна асамблея прийняла Акт про захист від насильства в сім'ї, який набув чинності 1 травня 1997 р., поправки до нього – 1 січня 2000 р. і 1 січня 2004 р.

Акт про захист від насильства в сім'ї – не єдиний закон: його положення викладені у Цивільному кодексі, Правоохоронному кодексі (Enforcement Code) та Акті служби безпеки. Закон забезпечує право потерпілого на захист від кривдника у його / її життєвому середовищі і в соціальному оточенні, надаючи поліції повноваження виселяти правопорушників і накладати заборонні ордери. Заборонний ордер може бути продовжено, якщо особа, життя якої перебуває під загрозою, звертається до сімейного суду за тимчасовою судовою заборонаю. Більш того, були засновані так звані «центри втручання», які пропонують безкоштовні консультаційні послуги й підтримку потерпілим від насильства у сім'ї.

Якщо правопорушник погрожує чи завдає шкоди особі, яка мешкає в тому самому будинку, поліція має право виселити правопорушника зі спільного житла та заборонити йому туди повертатися, навіть якщо він є власником будинку чи квартири.

Постраждала особа не може вплинути на видання заборонних ордерів. Заборонний ордер є чинним 10 днів, і впродовж перших трьох днів поліція контролює його виконання. Правопорушник повинен передати свої ключі поліції; якщо він хоче забрати якісь речі, він повинен повідомити постраждалу особу про свій прихід. Коли правопорушника застали вдома під час чинності заборонного ордеру, його штрафують за це порушення і навіть можуть заарештувати, якщо він відмовляється залишити приміщення (якщо потерпіла особа дозволила кривднику повернутися додому, її також можуть оштрафувати).

У всіх дев'ятих австрійських провінціях були засновані так звані «центри втручання». Це – неурядові організації, які фінансуються Федеральними міністерствами внутрішніх і соціальних справ. Їх основними завданнями є турбота про людей, що зазнають насильства, і налагодження контактів з усіма інституціями, які займаються захистом від насильства.

Поліція має без затримки повідомляти центри втручання про кожне виселення і заборонний ордер, долучаючи також особисту інформацію потерпілої особи. Центр контактує з потерпілими і пропонує їм підтримку (складання планів виходу з кризи, програм безпеки тощо). Упродовж десяти днів після видачі заборонного ордеру потерпіла особа може подати заяву про тимчасову судову заборону до цивільного (сімейного) суду. Якщо така заява подана, заборонний ордер автоматично продовжується на 20 днів. Протягом цього періоду суд зобов'язаний прийняти рішення.

Тимчасова судова заборона може видаватися щодо (колишньої) близької особи після фізичного насильства або після погроз, у разі психологічного тероризування, якщо воно серйозно шкодить психологічному здоров'ю потерпілої особи, й коли такі напади роблять проживання з особою, яка вдається до насильства, нестерпним.

Тимчасова судова заборона чинна упродовж 3 місяців (максимум). Лише у випадку, коли потерпіла особа подала на розлучення (і ще в кількох інших особливих випадках), заборона може бути продовжена до моменту розлучення. Кривднику не лише можуть заборонити заходити до свого помешкання, а й не дозволити з'являтися біля будинку та в інших визначених місцях (наприклад, на шляху потерпілої особи на роботу, на робочому місці, у школі та інших дитячих установах). Контакти будь-якого виду також можуть бути забороненими. Якщо кривдник порушує наказ, що забороняє контакт, або заходить на захищену територію, потерпіла особа може подати заяву про накладення штрафу за неповагу до суду.

Однією з основних рис Акта про захист від насильства в сім'ї є те, що у разі вчинення насильства поліція повинна реагувати, незважаючи на інтереси потерпілої особи, яка самостійно приймає рішення лише стосовно тимчасової судової заборони. Такий двоступеневий підхід забезпечує розуміння того, що держава вважає себе відповідальною за безпеку в приватному житті, а також що вона обізнана з проблемною ситуацією потерпілої особи, яка перебуває в насильницьких стосунках під тиском кривдника.

ШВЕЦІЯ

У 1998 р. до Кримінального кодексу включено новий злочин «Серйозне порушення недоторканності жінки». Він стосується повторюваних дій, караних за кримінальним законом, спрямованих чоловіками проти жінок, які мають чи мали тісні стосунки з правопорушником.

«Серйозне порушення недоторканності жінки» означає, що якщо чоловік вчиняє певні кримінально карані дії (насильство, протизаконну погрозу чи примус, сексуальні чи інші утиски, сексуальну експлуатацію та ін.) проти жінки, з якою він є або був одружений, або з якою він живе чи жив, він засуджується за серйозне порушення недоторканності жінки замість окремого злочину, який він вчинив. Необхідною умовою для засудження за правопорушення є те, щоб акти були частиною повторюваного порушення недоторканності жінки й спрямовувалися на заподіяння серйозної шкоди її впевненості в собі. Покаранням є позбавлення волі на строк від шести місяців до шести років.

У 1988 р. набув чинності Акт про заборонний ордер, що дає захист жінкам, яким погрожують, переслідують чи утискають. Ордери забороняють чоловікам мати контакти чи відвідувати жінок, коли існує ризик переслідування, утисків чи іншої кримінально караної дії. Покаранням за порушення ордера є штраф або однорічне ув'язнення.

СЛОВАЦЬКА РЕСПУБЛІКА

Поліція відіграє ключову роль при забезпеченні ефективної системи реагування на домашнє насильство. Завданням поліції є негайне втручання і надання охорони жертві насильства. Словацька поліція має право на

арешт і виселення особи, яка вчинила сімейне насильство, зі спільного помешкання.

Згідно із Законом «Про поліцію» (§ 27)¹⁴⁸ поліцейський має право виселити особу, яка здійснила сімейне насильство, зі спільного помешкання. Одинадцять пунктів цього параграфа містять комплексне правове регулювання розширення компетенції поліції у випадку домашнього насильства. Серед умов, за яких працівник поліції має право виселити з квартири або будинку особу, яка здійснила сімейне насильство, є «з'ясовані обставини, на основі яких можна очікувати напад на життя, здоров'я, свободу або значне приниження людської гідності» (§ 27а, абз. 1).

Територія, з якої виселяють особу, яка вчинила насильство, не обов'язково може бути лише житлом – нею може бути і територія навколо нього, яку працівник поліції точно визначить (§ 27а, абз. 2). Що стосується терміну виселення, рішення працівника поліції є чинним протягом 48 годин з моменту виселення. Особа, яка вчинила насильство, повинна надати працівнику поліції ключ від спільного помешкання (§ 27а, абз. 5). Крім усного оголошення рішення про виселення особи, працівник поліції зобов'язаний надати виселеній особі й особі, якій загрожує насильство, також письмове підтвердження про таке рішення. Якщо насильство стосувалося неповнолітніх осіб, копія рішення надсилається органу соціального захисту дітей (§ 27а, абз. 11). Дотримання обов'язку виселитися зі спільного помешкання поліцейський зобов'язаний перевірити. Також працівник поліції зобов'язаний повідомити особі, якій загрожує насильство, про можливість подати заяву до суду з проханням встановлення запобіжного заходу, який відповідно до Цивільного процесуального кодексу обмежить

право користуватися спільним помешканням до 7 діб. Працівник поліції зобов'язаний надати постраждалій особі інформацію про організації, які надають допомогу особам, які постраждали у результаті сімейного насильства, та контактну інформацію щодо цих організацій.

Значний позитивний ефект у боротьбі проти сімейного насильства мала розробка у 2006 р. Методики дій працівників поліції у випадку сімейного насильства.

Допомога працівників поліції завжди залежить від етапу, на якому знаходиться конкретний випадок насильства. На початковому етапі насильства поліція може допомогти насильнику і жертві сімейного насильства визначити інцидент і порадити його вирішити за допомогою допоміжних організацій. На більш пізньому етапі, коли жінка готова подати заяву про здійснення кримінального злочину, працівник поліції зобов'язаний заяву прийняти і діяти в інтересах жертви. У Методиці звертається увага на те, що є небажаним, аби з боку працівників поліції відбувалися будь-які затримки: необхідно прийняти заяву на місці, тобто не відправляти жертву сімейного насильства у відділ поліції. У Методиці докладно розглядається послідовність дій працівників поліції після прибуття на місце злочину, контакту з обома сторонами, послідовність збирання інформації і вирішення проблем працівниками поліції. Працівники поліції попереджені про дефіцит надання уваги дітям. Необхідним є фізичне відмежування жертви і особи, яка вчинила злочин (з кожним спілкується окремий працівник поліції в окремому місці), для того щоб створити умови, щоб жінка могла говорити більш відверто. При розмові з жінкою необхідно адаптувати темп і спосіб ведення розмови до

148 Міжнародний досвід попередження та протидії домашньому насильству: монографія / А.О. Галай, В.О. Галай, Л.О. Головка, В.В. Муранова та ін. / за заг. ред. А.О. Галай. Київ : КНТ, 2014. 160 с.

її психічного стану, тому що жінка потребує охорони, розуміння і поваги. До жертви необхідно ставитися серйозно. Працівники поліції зобов'язані поінформувати жертву не тільки про права, а й про можливість надання подальшої допомоги і підтримки. Частиною Методики є також обов'язковість повідомлення контактів організацій, які надають допомогу жертвам сімейного насильства. Зменшенню насильницьких злочинів у сім'ї сприяють більш суворі покарання за вчинення таких злочинів.

Відповідно до Кримінального процесуального кодексу Словацької Республіки № 301/2005 від 24 травня 2005 р. для початку кримінального провадження щодо особи, яка вчинила сімейне насильство, не є необхідним дозвіл жертви. Згідно з § 204 Кодексу встановлена норма про початок судового провадження щодо особи, яка вчинила сімейне насильство, у строк до 48 годин з моменту вчинення злочину, що значно скорочує можливість втечі насильника, сприяє встановленню покарання (у тому числі ув'язнення) у більш швидкі строки.

Право на охорону життя і здоров'я має перевагу над охороною права власності, і це відображено у Цивільному кодексі Словаччини. В § 142 Кодексу встановлено право суду прийняти рішення про обмеження права одного із подружжя користуватися спільним помешканням.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Які умовні напрями розвитку міжнародних та європейських стандартів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству можна виокремити?
2. Яке значення для України мають міжнародні та європейські стандарти?
3. Які існують міжнародні та європейські документи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству?
4. В якій європейській країні, на ваш погляд, найкраща система реагування поліції на факт домашнього насильства? Чому?

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Міжнародні документи

1. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами та пояснювальна доповідь. Стамбул. 11.V. 2011. URL: <https://rm.coe.int/1680093d9e>
2. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція). Довідник для членів парламенту. URL: <https://rm.coe.int/1680096e45>
3. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок від 18 грудня 1979 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207
4. Факультативний протокол до Конвенції про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_794
5. Європейська конвенція про здійснення прав дітей від 25 січня 1996 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_135
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004
7. Пекінська декларація від 15 вересня 1995 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_507
8. Декларація про викорінювання насильства щодо жінок від 20 грудня 1993 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_506
9. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021
10. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо процедури повідомлень від 20 листопада 2014 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_160
11. Декларація прав дитини. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384
12. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015
13. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043

14. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права від 16 грудня 1966 р.
URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042
15. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду
URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010
16. Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015.
URL: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E

Національні нормативно-правові акти

17. Конституція України.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
18. Про соціальні послуги: Закон України від 17 січня 2019 р. № 2671-VIII.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>
19. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо захисту дітей від сексуальних зловживань та сексуальної експлуатації: Закон України від 14 березня 2018 р. № 2334-VIII.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2334-19>
20. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 р. № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>
21. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 6 грудня 2017 р. № 2227-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19>
22. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>
23. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>
24. Про пробацію: Закон України від 5 лютого 2015 р. № 160-VIII.
URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/160-19>
25. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1697-VII.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>
26. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 2 червня 2011 р. № 3460-VI.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>
27. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 8 вересня 2005 р. № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>
28. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: Закон України від 13 січня 2005 р. № 2342-IV.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15>

29. Про психіатричну допомогу: Закон України від 22 лютого 2000 р. № 1489-III.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14>
30. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>
31. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24 січня 1995 р. № 20/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-вр>
32. Сімейний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>
33. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11 липня 2003 р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>
34. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>
35. Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах: постанова Кабінету Міністрів України від 1 червня 2020 р. № 585.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/585-2020-%D0%BF#Text>
36. Деякі питання діяльності центрів соціальних служб: постанова Кабінету Міністрів України від 1 червня 2020 р. № 479.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/479-2020-%D0%BF#n206>
37. Про затвердження типових положень про денний центр соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, та спеціалізовану службу первинного соціально-психологічного консультування осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі: постанова Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 824.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/824-2019-%D0%BF>
38. Про затвердження Порядку формування, ведення та доступу до Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі: постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2019 р. № 234.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/234-2019-%D0%BF>
39. Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі: постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 658.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-%D0%BF/print>
40. Про затвердження Типового положення про мобільну бригаду соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі: постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 654.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/654-2018-%D0%BF>
41. Про затвердження Типового положення про притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі: постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 655.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/655-2018-%D0%BF>

42. Про схвалення Концепції Державної програми запобігання та протидії домашньому насильству в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2018 р. № 728-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/728-2018-%D1%80>
43. Про затвердження типових положень про заклади соціальної підтримки сімей, дітей та молоді: постанова Кабінету Міністрів України від 4 жовтня 2017 р. № 741. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/741-2017-%D0%BF#Text>
44. Про затвердження Положення про Міністерство соціальної політики України: постанова Кабінету Міністрів України від 17 червня 2015 р. № 423. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/423-2015-п>
45. Про затвердження Типового положення про територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг): постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2009 р. № 1417. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1417-2009-%D0%BF#Text>
46. Порядок провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини: постанова Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 р. № 866. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-п>
47. Типове положення про службу у справах дітей обласної, Київської та Севастопольської міської державної адміністрації: постанова Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2007 р. № 1068. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1496-15>
48. Про Положення про місцеву державну адміністрацію: Указ Президента України від 14 квітня 1992 р. № 252/92. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/252/92>
49. Про затвердження Порядку винесення уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України термінового заборонного припису стосовно кривдника: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 1 серпня 2018 р. № 654. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0965-18>
50. Про утворення Державної установи «Кол-центр Міністерства соціальної політики України з питань протидії торгівлі людьми, запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей»: наказ Міністерства соціальної політики України від 11 грудня 2018 р. № 1852. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1458-18>
51. Про затвердження Порядку проведення та документування результатів медичного обстеження постраждалих осіб від домашнього насильства або осіб, які ймовірно постраждали від домашнього насильства, та надання їм медичної допомоги: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 1 лютого 2019 р. № 278. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0262-19>
52. Про затвердження Порядку взяття на профілактичний облік, проведення профілактичної роботи та зняття з профілактичного обліку кривдника уповноваженим підрозділом органу Національної поліції України: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 25 лютого 2019 р. № 124. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0270-19>

53. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо виявлення, реагування на випадки домашнього насильства і взаємодії педагогічних працівників із іншими органами та службами: наказ Міністерства освіти та науки України від 2 жовтня 2018 р. № 1047.
URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-metodichnih-rekomendacij-shodo-viyavlennya-reaguvannya-na-vipadki-domashnogo-nasilstva-i-vzayemodiyi-pedagogichnih-pracivnikiv-iz-inshimi-organami-ta-sluzhbami>
54. Про затвердження Порядку проведення оцінки ризиків вчинення домашнього насильства: наказ Міністерства соціальної політики України та Міністерства внутрішніх справ України від 13 березня 2019 р. № 369/180.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0333-19>
55. Про затвердження форм документів, із яких формується особова справа постраждалої особи, влаштованої до притулку для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі: наказ Міністерства соціальної політики України від 3 липня 2019 р. № 1037. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0772-19>
56. Про затвердження Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 8 лютого 2019 р. № 100.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0223-19>
57. Про затвердження Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах поліції: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 6 листопада 2015 р. № 1376. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1496-15>
58. Про організацію діяльності органів прокуратури щодо захисту прав і свобод дітей: наказ Генеральної прокуратури України від 6 грудня 2014 р. № 16гн.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0016900-14>
59. Про затвердження Положення про центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги: наказ Міністерства юстиції України від 2 липня 2012 р. № 967/5.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1091-12>
60. Запобігання та протидія насильству: Методичні рекомендації: лист Міністерства освіти і науки України від 18 травня 2018 р. № 1/11-5480.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v5480729-18/>
61. Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність: постанова Пленуму Верховного Суду України від 27 лютого 2004 р. № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-04>
62. Про судову практику у справах про злочини проти життя та здоров'я особи: постанова Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р. № 2.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03>

Результати досліджень та статистична інформація

63. За даними ООН – Чому необхідно викоринити насильство відносно жінок.
URL: <https://www.un.org/ru/events/endviolenceday/>
64. Основні факти про насильство стосовно жінок. Офіційний сайт Всесвітньої організації охорони здоров'я. URL: <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs239/ru/>
65. Добробут і безпека жінок: дослідження насильства над жінками в Україні. ОБСЄ. 2019.
URL: https://www.osce.org/files/f/documents/0/8/440318_0.pdf
66. Ставлення громадян до гендерно зумовленого та домашнього насильства: дослідження UNFPA Ukraine. 2019. URL: https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/break_the_circle_omnibus_2020_.pdf
67. Гендерна рівність та відповідь на домашнє насильство в приватному секторі: заклик до дії: дослідження UNFPA Ukraine. 2019. URL: <https://ukraine.unfpa.org/uk/BADV2019>
68. Сучасне розуміння маскулітності: ставлення чоловіків до гендерних стереотипів та насильства щодо жінок: дослідження UNFPA Ukraine. 2018.
URL: <https://qrqo.page.link/Yboh9>
69. Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом в Україні в період 14.03.2014 – 31.01.2017: результати дослідження. Управління Верховного комісара ООН з прав людини. 2017.
URL: https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/ReportCRSV_UA.pdf
70. Звіт «Невисловлений біль». Східноукраїнський центр громадських ініціатив (СЦП) та громадські організації – учасники Коаліції «Справедливість заради миру на Донбасі». 2017. URL: <https://jfp.org.ua/system/reports/files/92/uk/Unspoken-Pain-web.pdf>
71. Економічні наслідки насильства щодо жінок в Україні: дослідження UNFPA Ukraine. 2017.
URL: <https://qrqo.page.link/2Z1QB>
72. Гендерно-обумовлене насильство в регіонах, які постраждали від конфлікту. Звіт за результатами дослідження. 2015.
URL: https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/final_ukr_report.pdf
73. Поширеність насильства щодо дівчат та жінок: дослідження на замовлення Фонду народонаселення ООН. 2014.
URL: <https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/GBV%20Infographics%20UKR.pdf>
74. Результати опитування громадської думки «Насильство щодо дітей в Україні». Київський міжнародний інститут соціології. 2014–2015. URL: http://www.kiis.com.ua/materials/pr/20152905_children/presentation_children%206%2028.05.pdf

Наукові, навчально-методичні та допоміжні джерела

75. «Без ляпасу»: як з любов'ю та повагою визначати дитині кордони.
URL: <https://childfund.org.ua/navchalni-prohramy/bez-lyapasu-yak-z-lyubov-yu-ta-povagoyu-viznachati-ditini-kordoni>
76. Біяк О.О. Значення міжнародного досвіду протидії насильству в сім'ї.
URL: https://www.legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=467%3A050313-19&catid=61%3A2-0313&Itemid=76&lang=ru
77. Волощук А.М., Ярмак Х.П., Ковальова О.В. Діяльність служби дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім'ї: монографія. Одеса : ОДУВС, 2013. 217 с.
78. Гендерна нерівність: п'ять порушень прав жінок в Україні.
URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29085513.html>
79. Забезпечення діяльності мобільних бригад соціально-психологічної допомоги як спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб від домашнього насильства: методичний посібник. Київ, 30 березня 2020 р. 190 с.
80. Ковальова О.В. Адміністративна відповідальність за вчинення домашнього насильства: особливості впровадження нового законодавства. Південноукраїнський правничий часопис. 2018. № 2. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2018/2/18.pdf>
81. Ковальова О.В. Національна поліція України як суб'єкт запобігання та протидії домашньому насильству. 2018. URL: http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/1266/1/%D0%9A%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BE%D0%B2%D0%B0_27.pdf
82. Ковальова О.В. Насильство в сім'ях поліцейських: чи існує проблема? Юридичний науковий електронний журнал. 2019. № 4. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2019/35.pdf
83. Ковальова О.В. Застосування фізичного насильства в процесі виховання дітей: огляд законодавства та погляд суспільства // Актуальні проблеми держави і права. 2013. № 1. С. 75–77.
84. Кочемировська О. Індикатори прихованих форм сімейного насильства щодо жінок та їх застосування в практиці дільничних інспекторів міліції / О. Кочемировська, А. Ходоренко. Харків, 2006.
85. Міжнародний досвід попередження та протидії домашньому насильству: монографія / А.О. Галай, В.О. Галай, Л.О. Головка та ін. Київ : КНТ, 2014. 160 с.
86. Насильство в сім'ї та діяльність органів внутрішніх справ щодо його подолання: навчально-методичний посібник для курсантів вищих навчальних закладів МВС України / укладачі: А.В. Запорожцев, А.В. Лабунь, Д.Г. Заброта, І.В. Басиста, І.В. Дроздова, В.О. Брижик, О.М. Мусієнко. Київ, 2012. 246 с.
87. Насильство в сім'ї (кримінологічний аналіз і запобігання): монографія / А.Б. Блага. Харків : ФО-П Макаренко, 2014. 360 с.

88. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Хавронюка, М.І. Мельника. 10-е вид., переробл. і допов. Київ : ВД «Дакор», 2018. 1360 с.
89. Національна доповідь «Цілі Сталого Розвитку: Україна». URL: http://www.un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf
90. Панченко О.І. Цивільно-правова відповідальність поліцейських в Україні: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2019. С. 15.
91. Проблема насильства в українських сім'ях: Соціологічне опитування / за ред. С.О. Павлиш. Київ – Запоріжжя : Друкарський світ, 2010. С. 16–18.
92. Програма підготовки працівників органів внутрішніх справ з питань попередження насильства щодо жінок: Тренінговий модуль / В.М. Бондаровська, Л.В. Булах, В.П. Гриняк та ін. / за заг. ред. А.В. Лабунь, Ю.В. Пилипас. Київ : ТОВ Видавничий дім «КАЛИТА». 2014. 112 с.
93. Стромило А.П. Насильство над дітьми та його наслідки / А.П. Стромило, С.А. Мукомел // Вісник Черкаського університету. Науковий журнал. 2010. № 121. С. 140–143.
94. Судовий розгляд справ, пов'язаних з вчиненням насильства в сім'ї в Україні: проблеми відповідності міжнародним стандартам та шляхи вдосконалення: науково-практичний посібник / М.В. Євсюкова, Г.О. Христова, О.А. Шаповалова та ін. / за заг. ред. О.А. Шаповалової, С.О. Павлиш. Київ : ТОВ «Компанія «Ваїте», 2011. 196 с.
95. «У що ви були одягнуті?»: виставка одягу жертв зґвалтування. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/media-42751344>
96. Христова Г. Освітній курс «Розгляд судами справ, пов'язаних з насильством в сім'ї»: методичний посібник. Київ : ТОВ «Компанія «ВАІТЕ». 2011. 86 с.
97. Як реагувати на випадки насильства в сім'ї. Для адвокатів, юристів та фахівців центрів / бюро безоплатної правової допомоги / ГО «Ла Страда-Україна», Київський регіональний центр безоплатної правової допомоги, Програма Агентства США з міжнародного розвитку (USAID). Київ, 2015. 24 с.
98. Яїцька Д.І. Криміналізація домашнього насильства. URL: http://lsej.org.ua/2_2018/55.pdf